

REVAZ MIŞVELADZE

XEYİRXAH

BAKI

Խոստովանիչ

Խոստովան

Տոբոլսկի

Մանկագրություն

Ս. Մանուկ

2017 թ.

REVAZ MIŞVELADZE

XEYİRXAH

(Seçilmiş novellalar)

BAKI - 2009

821.353.1-32.03=512.162

რევაზ მიშველაძე

სათნო
ნოველები

T 14.089
3

რედაქტორი – ელნურ ალიევი (ვუგარლი)
მხატვარი – ელშად ალიევი (ვუგარლი)

Redaktoru – Elnur Əliyev (Vüqarlı)
Rəssamı – Elşad Əliyev (Vüqarlı)

Gürcü dilindən çevirəni,
tərtibçi, ön sözün müəllifi, kitabın sponsoru,
fizika-riyaziyyat elmləri doktoru, şair
VÜQAR VÜQARLI (ƏLİYEV)

ნოველების ტარგმანი, შემდგენელი, წინათქმის
ავტორი, წიგნის სპონსორი, პოეტი
ფიზიკა-მათემატიკის მეცნიერებათა დოქტორი
ვუგარ ვუგარლი (ალიევი)

R. Mişveladze. Xeyirxah (*Novellalar*) Bakı, «Elm və Təhsil», 2009. – 156 sah.

4702000000 Qrifli nəşr
N – 098 - 2009

© «Elm və Təhsil» nəşriyyatı, 2009

Görkəmli gürcü yazıçısı, tanınmış novella ustası Revaz Mişveladzenin 70 illiyi münasibəti ilə nəşr olunan bu kitab gündən-günə genişlənən Gürcüstan-Azərbaycan ədəbi-mədəni əlaqələrinin inkişafına gözəl töhfədir.

საქართველოს ეროვნული
ბიბლიოთეკა და არქივი

MÜƏLLİFDƏN

Əziz azərbaycanlı oxucular!

Tanınmış tərcüməçi və alim, Azərbaycan və Gürcüstan Yazıçılar Birliklərinin üzvü Vüqar Vüqarlı (Əliyev) on il əvvəl mənim novellalarımı Azərbaycan dilinə mükəmməl tərcümə etmiş və Bakıda çap olunmuş “Yorğun adamın monoloqu” adlı kitabını mənə hədiyyə etmişdi. Onda mənim sevincimin həddi-hüdudu yox idi.

Bu qardaş hədiyyəsindən bir il sonra Vüqar yeni hədiyyəsi olduğunu söylədi, məni daha da çox sevindirdi və təəccübləndirdi. Bu, mənim müəllifi olduğum və Vüqar Vüqarlının tərcüməçisi olduğu kitabımıza yazılmış resenziya və fikirlərlə dolu, olduqca qalın bir qovluq idi.

O artıq iki yazıçının əlaqələrini daha da genişləndirməklə və yaxınlaşdırmaqla mənimçün ən gözəl həddə, yeni mərhələyə keçirdi: təmənnəsiz atılmış bu addımlar Azərbaycan və gürcü xalqlarının ləkəsiz və möhkəm dostluğundan sadəcə məmnunluq deyil, həmçinin azərbaycanlı oxucunun yüksək mədəniyyətindən və ölçüyəgəlməz ədəbi marağından xəbər verir.

2002-ci ilin yanvarında Gürcüstan Parlament nümayəndə heyətinin tərkibində Bakıda rəsmi səfərdə olarkən, “Yorğun adamın monoloqu” adlı bu kitabı Prezident Heydər Əliyevə hədiyyə etdim, elə oradaca əlavə etdim: – bu hədiyyəni Sizə onunçün layiq bildim ki, o sizin həmsoyadlığınız və yaxınlığınız tərəfindən tərcümə olunub və istərdim ki, bu təmənnəsiz insanın adını yadınızda saxlayasınız, çünki o bizim xalqların qardaşlığının möhkəmlənməsində böyük rol oynayır.

Cənab Prezident gülümsədi, kitabın üz səhifəsinə bir daha nəzər salıb – tanıyıram, tanıyıram, o yalnız yazıçı deyil, həmçinin görkəmli alimdir, – dedi.

İllər keçdi.

Artıq 70 yaşa yaxınlaşırım, bilmirəm bu dünyada daha nə qədər olacağam, amma, bir şeyə and içə bilərəm – məsləyimi heç vaxt dəyişməmişəm, bu gün də, ədəbi fəaliyyət, yüksək insanlıq ideali sədaqətlə mənə həvalə olunur və bu fikirdəyəm ki, axıra qədər elə yaşayam ki, insanlar içərisində yaxşılıq və xeyirxahlığın nəsihətamiz prinsiplərinə heç vaxt xəyanət etməyim.

O ki, qaldı mənə yazıçı qovluğuma, onu XXI əsrin coşqun reallığı haqda yazılmış saysız-hesabsız novellalarla zənginləşdirmişəm və orada həmçinin mənə Azərbaycanlı qonşularım haqqında yazılmış novellalar da var. Bu gün də, ürəyimin ən dərin guşələrində bir arzum vardır ki, hər iki ölkənin əsassız səbəblərdən pozulmuş ərazi bütövlüyü bərpa olunsun.

Başqa nə deyim...

70 illik yubileyimdə, Azərbaycanca novellaların yeni kitabı ilə mənə sevindirdiyi üçün Vüqar Vüqarlıya minnətdarlığımı bildirirəm.

Hörmətlə,

Revaz Mişveladze

25.11.09 g.

Ön söz

Revaz Mişveladze 1940-cı il yanvar ayının 1-də Gürcüstanda, Kutaisi şəhərində anadan olmuşdur. Tbilisi Dövlət Universitetini bitirdikdən (1963) sonra həmin universitetdə 40 ildən çox bir müddətdə mühazirələr oxumuş, filologiya sahəsində namizədlik (1966) və doktorluq (1974) dissertasiyaları müdafiə etmişdir. Paralel olaraq Gürcüstan Yazıçılar Birliyində “Təsəlli” və “Tənqid” jurnallarına, habelə “Yazıçı” qəzetinə rəhbərlik etmişdir. Hazırda Gürcüstan Yazıçılar Birliyinin sədrinin birinci müavini.

Revaz Mişveladze tanınmış ictimai xadimdir. Aktiv vətəndaşlıq mövqeyinə və ictimai fəaliyyətinə görə bir neçə orden və medallarla təltif olunmuşdur. Onun yeganə övladı, oğlu Abxaziya ilə müharibə zamanı həlak olmuşdur, Gürcüstanın Milli Qəhrəmanıdır. Bir nəvəsi vardır.

* * *

Biz onunla 90-cı illərin sonlarında tanış olmuşduq. O vaxtlar mən hörmətli şairimiz Nəriman Həsənzadənin tövsiyəsi ilə görkəmli gürcü şairi Şota Nişnianidzenin şerlərini Azərbaycan dilinə çevirmişdim və “Allah, bizi saxla” adlı kitab şəklində nəşr etdirmişdim. Tbilisidəki Azərbaycan Mədəniyyəti Mərkəzində azərbaycanlı və gürcü ziyalılarının iştirakı ilə bu kitabın təqdimatı keçirildi. Təəssüf ki, kitabın nəşri ilə təqdimatı arasında keçən qısa müddətdə Şota Nişnianidze ağır xəstəlikdən vəfat etdi. Onun dəfn mərasimləri zamanı biz Revaz Mişveladze ilə tanış olduq. O, mənə Tbilisi Dövlət Universitetinə, rəhbərlik etdiyi kafedraya dəvət etdi. O gündən başlayan əməkdaşlığımız, çox keçmədi ki, ailəvi dostluğa çevrildi. Revaz Mişveladzedən tərcümə etdiyim ilk novellaları “Ədəbiyyat qəzeti”ndə və bir sıra digər qəzetlərin səhifələrində çap etdirdim. İlk dəfə idi ki, onun əsərləri Azərbaycan dilinə tərcümə edilirdi. 2000-ci ildə isə, Revaz

Mişveladzenin 60 illik yubileyi ərəfəsində tərcümələrini toplayıb
“Yorğun adamın monoloqu” adlı kitab şəklində nəşr etdirdim.

Tanış olduğumuz ilk gündən Revaz Mişveladzenin əsərləri məni valeh etdi. O, ədəbi yaradıcılığa nisbətən gec başlamışdı. Bunun müəyyən mənada üzürlü səbəbləri vardı. İlk novellalarını yazdığı vaxtadək o artıq doktorluq dissertasiyasını müdafiə etmiş və universitetin professoru olmuşdu. Qazandığı elmi adlar və titullar onun ədəbi dilini qəlizləşdirməmiş, əksinə getdikcə daha da anlaşıqlı etmişdi. Buna görə də, ədəbiyyatın əngin dəryasında özünəməxsus parlaq fərdiliyi və dəst-xətti ilə layiqli yerini tutmuşdur. Ədəbiyyata gec gəlmək, lakin onlarla ustad yazıçıların küllüng çaldığı yaradıcılıq cəbhəsində qısa müddətdə öncül mövqelər qazanmaq olduqca çətin bir işdir. Revaz Mişveladze bu çətin işin öhdəsindən uğurla gəlmişdir.

Hazırda Revaz Mişveladze dünyada tanınmış görkəmli söz ustadıdır. Onun əsərləri, demək olar ki, dünyanın bütün aparıcı dillərinə tərcümə olunmuş, bir çox dillərdə, o cümlədən də, artıq qeyd etdiyim kimi, Azərbaycan dilində kitab halında nəşr olunmuşdur. O, Gürcüstanda bütün dövlət və ədəbi mükafatların, o cümlədən, ən nüfuzlu Şota Rustaveli mükafatının da laureatıdır.

Bəs onun belə böyük yaradıcılıq uğurlarının səbəbi nədir? Oxucu bu təbii sualın cavabını təqdim olunan kitabda tapacaqdır.

* * *

Azərbaycan oxucularının mühakiməsinə verilən bu yeni kitabda tarixi baxımdan iki qrup – sovet hakimiyyəti və müstəqillik illərində yazılmış – novellalar toplanıb. Birinci qrup novellalar rus dilindən, ikinci qrup novellalar isə orijinaldan dilimizə çevrilmişdir.

Sovet hakimiyyəti illərində ictimai həyatın durğunluğunu və cəfəngiyyatlarını tam çılpalıqlığı və zərgər dəqiqliyi ilə təsvir edən

novellaları mən daha çox sevmişəm və say etibarı ilə, onların tərcüməsinə üstünlük vermişəm. Mənim fikrimcə bu novellalardakı bədii fikir sosial vacibliyi baxımından daha kəskin qoyulmuş, yazıcının hədəfə tuşlanması isə daha sərrast olmuşdur.

Müstəqillik illərində qələmə alınmış əsərlər arasından azərbaycanlı oxucular üçün daha maraqlı olacaq novellalar seçilib təəfimizdən tərcümə edilmişdir. Bunlar əsasən azərbaycanlılara həsr olunmuş novellalardır. Yeri gəlmişkən qeyd etməliyəm ki, yazıcının Sovet illərində yazdığı “Təki qırğılar bizi tərk etməsin” adlı novelladakı azərbaycanlı Məmməd obrazı da özünün müsbət xarakteri ilə diqqətimizi cəlb etmişdir.

Mişveladze qəhrəmanlarının əksəriyyəti ona doğma olan imereti dialektində danışır. Yazıcının hekayətlərində bu dialektə məxsus olan elə vasitələr, əlamət və xüsusiyyətlər var ki, həm də özünəməxsusluq o dərəcədədir ki, bu və ya digər cümləni tərcümə etmək bəzən müşkül məsələyə çevrilir və belə olan hallarda onları tamamilə dəyişməli olmuşam. Lakin orijinalın hərfi dərkindən uzaqlaşmaqla, onun ruhunu, mahiyyətini daha dərinədən mənimsəməyə can atmışam. Belə məqamlarla raslaşan azərbaycanlı oxucu mənim yaradıcılıq təxəyyülümə güvənmək məcburiyyətində qalacaq.

Yeri gəlmişkən etiraf etməliyəm ki, mütərcim fəaliyyətimin ilk (ancaq son – V.V.) acı təcrübəsi kimi, vaxtilə Şota Nişnianidzenin fəlsəfi şərlərini hərfi tərcümə etməklə, öz əməyimi zay etmiş, söz və ifadələrin arxasında gizlənən mənə çalarlarını açma bilməmişdim. Tərcümə üçün uğursuz seçim etməklə, imkanlarımdan kənar olan bir işə girişmişdim. Sonralar bir çox gürcü ziyalıların və azərbaycanlı tənqidçilərin də qeyd etdiyi kimi, hətta ali təhsilli gürcülər də Şota Nişnianidzenin fəlsəfi şərlərini dərk etməkdə çətinlik çəkirlər. Lakin mən ruhdan

AZƏRBAYCAN
NƏSƏNLƏRİ

düşmədim. Ümid edirəm ki, oxucular yeni tərcümələrimin maraqla qarşılayacaqlar və layiqincə qiymətləndirəcəklər.

Bəzən tərcüməçiləri xalqların mənəviyyatları arasında dostluq körpüsünün yaradıcıları adlandırırlar. Ümid edirəm ki, mənim yaratdığım yeni körpülər əvvəlkilərdən daha mötəbər olacaq, bahar selləri onları bir həmlə ilə uçurub apara bilməyəcək. Bu körpülər daim Azərbaycan və gürcü xalqları arasında xoşməramlı əlaqələrə xidmət edəcəkdir. Bu gün mənim ucaltığım körpü ilə bir daha Azərbaycana təşrif gətirən 70 yaşlı Revaz Mişveladze bir daha öz ilhamı ilə əl-ələ verib barlı-bəhərli fəaliyyətinin yeni nümunələri ilə minlərlə azərbaycanlı oxucularını sevindirəcəkdir.

70 yaşın mübarək ustad!

Vüqar Vüqarlı (Əliyev)

Azərbaycan və Gürcüstan

Yazıçılar Birliklərinin üzvü,

fizika-riyaziyyat elmləri doktoru,

şair, tərcüməçi

BACI*

Altı aylıq quraqlıqdan sonra nəhayət ki, yağış yağdı. Bu il quraqlıq Kaxetiyaya və Kartliyə daha çox ziyan vurdu. Bulaqların, arxların suyu çəkildi. Ağacların yarpaqları, əkinlər, üzümlüklər və çöllər saraldı. Bostanlarda bar-bəhərin pöhrənləri qurudu. Mal-qara süddən kəsildi. Kiçik çayların suyu soğuldu. Canlı nə vardısıa hamısı susuzluqdan mələşirdi. Yerli sakinlər öz arabacıqları ilə çaydan su daşıyır, mal-qaranı suvarırdılar. Bürküdən nəfəs almaq olmurdu. Torpaq elə qızmışdı ki, hava təndirdəki kimi yellənirdi.

Nəhayət, dünən, gecə saat üçdə yağış başladı. Sonra aramsız olaraq yağdı.

İndi səhər saat doqquzdur. Bütün ailə yatır. Səhər yuxusundan oyananlar isə yataqdan qalxmırlar və qorxurlar ki, ayağa qalxsalar birdən yağış dayanar. Ona görə də, dinməzəcə yağışın mışıltısını dinləyirlər.

Özü ilə bərəkət gətirən, bolluca və gur yağış gəldi. Ətraf aləm öz rənginə qayıtdı. Meşə yamyaşıl oldu, kiçik çayların zümzüməsi artdı, həyatın ahəngi bərpa oldu.

- Ay, ev ziyəsi! – deyə, çağırən Bacinin səsi gəldi.

Bu leysanda o necə gəlib çıxdı...

Baci adəti üzrə, günəşırı Mıxaldidi kəndindən piyada buraya süd və qatıq gətirir. Mıxaldidi ilə bizim Muxacğaro kəndi arasında məsafə heç üç kilometr də olmaz. Amma Baci üçün bu yolu gəlmək o qədər də asan deyil.

Arvadım xalatını geyib, Bacini qarşılamağa çıxdı.

Baci, iki brezent torbanı güclə dartıb, daş döşəmənin üstünə qoydu.

Stul verdim. Oturdu. Uzun və gen, qara-boz rəngli donunu düzəltdi.

- Baci, niyə tələsirdin, belə havada səni evdən çıxmağa nə

vadar edib? Tamam islanmısan.

Arvadım dəsmaı verdi. Baci üzünü və saçlarını sildi.

- İslanmaq bir şey deyil. Baci yorulub. Sadəcə olaraq mən artıq qocalıram, yoxuşda xüsusilə lap çox yoruluram.

- Barı, ya ərin Məmmədi, ya da gəlinini göndərəydin.

- Məmmədin işi vardı. Bu gün naxır növbəsinə getməlidir. Gəlinə isə yazığım gəlir. Baciyə islanmaq olar. Baci artıq qocalıb. Gəlinə isə soyuqlamaq olmaz. O cavandır, hələ uşaqlar doğmalıdır.

Bacının üzü elə bil ki, palıq qabığının rənginə çalırdı. O, üç dənə yun şalla sarınıbdır – birini başına, birini kürəyinə, birini də yançağına bağlayıb. Qara saçlarına artıq dən düşübdür. Bacının rəngi solmuş, üzündə qırışlar əmələ gəlmişdir. Buxağı qarmonun üzü kimi qat-qatdır. Dərin çuxurunda oturan və moruğa oxşayan qara gözlərinin çevrəsindəki qəhvəyi xətlər uşaq rəsmlərini xatırladır. Kənd yerində böyümüş və tərbiyə almış bütün adamlar kimi Bacının da gur səsi var. Əlləri və sifəti gündən qaralmışdır. Ayağına yun corab və rezin çəkmələr geymişdir.

Baci, boş bankaları torbasına yığıb, ətrafa boylandı.

- Hə, necədi, nəhayət ki, yağın yağışlar ürəyincə oldumu? – deyə, Bacidan soruşdum.

- Bu hələ azdır. Gərək belə yağışlar həftələrlə yağsın ki, torpaq doysun, otlar yaşıllaşsın, inəklər bolluca süd versin. Onda hamı razı olar.

- İndi neçə inəyin var?

- Yeddi inəyim var. Onlardan yalnız ikisi sağılır, qalanların südü quruyub. İki banka qatıq, bir litr süd Sizin üçün, iki litr süd və bir banka qatıq da Nemsadze üçün gətirmişəm. Olanım budur.

- Dünən Zambaxidzenin gəlini deyirdi ki, mən də süd alacağam.

- Yox, onlara heç nə verməyəcəyəm.

- Niyə, Baci?

Mən həftədə iki dəfə, səhər saat on ikidə gəlirəm. Deyirəm ki, məni ləngitmə. O, isə əvvəlcə yatağını yığışdırır, sonra geyinir, papiros çəkir – mən isə gözləyirəm. Deyirəm: “Mən sübh tezdən dururam, üç-dörd kilometr yolu yük gətirirəm”. Bu avara isə saat on ikidə hələ yatır, bankalarını da çirkli qaytarır. Sizin bəyəm suyunuz yoxdur? – soruşuram. O isə bankanı yumağa tənbellik etdiyini bildirir.

- Sizin gürcü kişilər çox mülayim xasiyyətli olurlar. Əgər mən, səhər vaxtında durmasam, Məmmədım məni kötəkləyər. Zambaxidzenin gəlini bircə həftə mənim ərimə arvadlıq eyləsə davranışında daha qıvraq, xasiyyətə isə lap quzu kimi olar... Bizim qadınlar həm ev işi görürlər, həm bostan becərilər, üstəlik bazara da gedirlər... Kişilər isə mal otarır, ot tədarük edir, evin damı axırsa onu düzəldir.

- Baci, sənın neçə nəvən var? – deyə, arvadım soruşdu.

- On səkkiz və əlavə də üç.

- Necə yəni, “əlavə də üç”?

- Mənim böyük qızım Bakıda yaşayır. Onun dörd uşağı var. Kiçik oğlum Borçalıda yaşayır, onun səkkiz uşağı var. Böyük oğlum Qasım, bizimlə yaşayır, onun yeddi uşağı var. Bax belə on səkkizdir. Qasım şəhərdə bərbər işləyir. Qışda hava pis olanda Qasım kəndə gələ bilmir. Bir gün gələ bilmir, iki gün gələ bilmir. Axı o kişidir... Ona görə də, Tiflisdə bir azərbaycanlı qız tapıb evləndi, ondan da üç uşağı var.

- Təzə nəvələri görməmişiz?

- Xeyr, mən hələ görməmişəm. Allah qoysa, yayda təzə gəlinim bizə gələcək, onda üç təzə nəvəmlə də tanış olacağıq.

- Bəs Qasımın kənddəki arvadı bu işə necə baxır?

- Nə iş? Qasımın arvadı, Qasımın arvadıdır... O, yenə də öz

arvadlığını edir, Qasıma yaxşı baxır. Tezliklə, Bakıdan qızımın da gələcək. O, da dörd uşağını gətirəcək.

- Bu qədər adam harda yerləşəcək, bu qədər nəvə nə yeyəcək?

- Allah Məmmədin ailəsinə süd və qatıq verir. Yağış olsa, ot olacaq. Ot olsa süd də olacaq. Məxaldididə biz hamımız bir-birimizə qohumuq. Bütün qonaqlar və uşaqlar – ümumi qonaqlarımız və uşaqlarımızdır. Hamı bilir ki, hamilə qadınlar və uşaqlar ac qalmamalıdırlar. Uşaqları tərbiyə etməkdə də bir-birimizə kömək edirik. Adətimiz belədir.

- Allah köməyiniz olsun, inəklərinizin südü kəsilməsin.

- İnek südlü olsun. Yağış yağsın. Torpaq sulansın, yamaclar otlansın, ot da ki, süddür, –qatıq və süd.

Bax, bu gün, belə yağışda bu qədər yol gəlmişən, iki lari biz verəcəyik, bir lari yarım da Nemsadze verəcək... Buna dəyərmimi?..

- Baci üçün dəyər. Ruzini də, uşağı da, dolanacağı da verən Allahdır. Mən bilirəm ki, sizə süd və qatıq lazımdır. Sizinlə danışmışıq ki, nə lazımdırsa günaşırı gətirim. Siz də məni gözləyirsiniz, bilirsiniz ki, mən gələcəyəm. Əgər tənbellik edib, gəlməsəm, süd-qatığı başqasından alacaqsınız, Baci isə pulsuz və işsiz qalacaq. Bunun hamısı hesablanıb. Bu xırda larialər olmasa, biz də ac qalarıq. Heç kəs bizi qapısına qoymaz. Baci yağışdan, soyuqdan qorxmur. Baci bekarçılıqdan, işsizlikdən qorxur. İşləyiriksə, deməli yaşayırıq.

Arvadım evdən plaş gətirdi və dedi: Baci, bunu çiyinə at, görürsən ki, yağış yağır, sonra qaytararsan.

- Sağ ol, xanım. Lazım deyil, Baci yağışı xoşlayır. Bu süd, qatığı siz də, uşaqlarınız da ağız şirinliyi ilə yeyin.

Baci, pullarını paltarının qatlanmış qoluna qoydu, başını bağladı və Nemsadzenin evinə tərəf yollandı.

* Gürcülər Azərbaycanlı qadına “baci” deyər müraciət edirlər.

ŞULAVERİ MÜHARİBƏSİ

24 dekabr 1918-ci il tarixdə, erməni-gürcü davası zamanı bir İmereti böliyiü erməni qəsbkarları tərəfindən işğal olunmuş Şulaveri uğrunda döyüşə girdi və onları Şulaveri händəvərində olan üç yüksəklikdən vurub çıxartdı. Ancaq əsgərlərimiz həmin gecə azad olunmuş Şulaveridəki mövqelərini tərk edib, qonşu kənddə çay içməyə getdilər...

General Kvinitadze

Ay, seyrək buludlar arasında, sanki buludsuz göyə nisbətən, daha sürətlə irəliləyir.

Odur ey, tərənin üstündə tikilmiş kilsənin yanında başını yumruğa oxşayan buluda soxur və bir göz qırpımındaca yenidən çıxır.

Gecədir. Soyuqdur.

Dağın ətəyindəki cəngəllikdə uzun, yarımxaşaba bir daxma var.

Allah bilir bu nə daxmadır: yaşayış üçündür, ya tövlədir, ya kazarmadır, başa düşmək olmur. Bu daxmanın qabağındakı uçuq divarın yanında bir metr hündürlüyündə qar-toz tərəsi var. Ayazlı, sümüyə işləyən soyuq külək qarı gah dağdır, gah da topalayır.

Üç nəfər əsgər “kazarma”nın sınıq pəncərəsindən bu mənzərəni məyus-məyus müşahidə edirdi.

- Hər halda burda hava çox soyuqdur.
- Külək olmasa, bir o qədər də soyuq olmaz.
- Qar yağsaydı, hava isinərdi.
- Yəqin ki, burda heç vaxt əsl qar yağmır, bütün günü yalnız sulu qar yağır.
- Ayağın ağrıyır?
- Ağrıdan sınır.
- Burda?

- Yox, aşağıda, barmaqlarımda.

- Allah səni saxlayıb. Hara baxırdın?

- Nə bilim, Sanduxadze əmr etdi ki, topun lüləsini saxlayım, bu vaxt ayağım sürüşüb təkərin altına düşdü.

- Yer palçıq olmasaydı təkər barmaqlarımı üzərdi.

- Elədir.

Soyuqdan titrəyən əsgərlər qəfəsdəki canavar balaları kimi mırıldışırdılar. Donmuş əllərini paltarın qoluna sürtürdülər. Onları üzən aclığı müvəqqəti də olsa dəf etmək üçün qurtum-qurtum su içirdilər.

- Nikoya, bir bax gör əsirlər orada nə edirlər?

- Boyunları sınsın, cəhənnəm olsunlar. Onlar məni narahat etmir.

- Sayıqlığı itirmək olmaz. Qapını açıb qaçarlar. Bax onda bizi güllələnmək cəzasından heç nə qurtara bilməz.

- Onlar hara qaçacaqlar? Soyuqdan bir-birlərini qucaqlayıb, uzanıblar.

- Gedək onlara baxaq, hər şey ola bilər. Tüfəngimizi və kerosin lampasını götürüb, üçüncü qapının cəftəsini çəkib, içeri baxdıq. Əsirlər əlləri ilə gözlərini örtüdü və bir səslə dedilər: “Vraç lava, haia kotraces!..”

- Ay murdarlar, bunu ki, bilirdiniz, bizim torpağa burnunuzu niyə soxurdunuz! “Vraç lava, haia kotraces!..”

Qapının cəftəsini kəndirle möhkəmlətdik.

Zəhlətökən külək yenə də əsir və qar topasını çoxaldırdı.

- Uşaqlar, deyəsən qarşı tərəfdə işıqlar sönmüb?

- Hə. Orada kimlər olduğunu bilirsən?

- Nə fərqi var, bizimkilər idi. Yəqin ki, onlar döyüş meydanındı tərک edib, qızınmaq üçün aşağı kəndə eniblər. Düz edirlər, ağıllıdırlar, axı gecə axtı kim vuruşacaq.

- Maraqlıdır, bəyəm bizdən əvvəl bu daxmada olanlar ocaqsız

oturublar? Yaramazlar heç bir parça odun da qoymayıblar.

- Necə bəyəm?

Axı qızınmaq üçün bir az odun lazımdır, onlar isə heç nə qoymayıblar.

- Hə, elə bircə bu qalmışdı ki, ermənilər biz gürcülərin qayğısına qalıb, odun tədarük edəydilər.

- Odun?

- Bir fikirləş ki, hətta odunu da aparıblar.

- Necə də “möhkəmlənilərmiş”. Bizim topun səsinə eşidən kimi cubuqdan hörülmüş komalarından siçovul kimi qaçıb gediblər.

- Biz onları qovduq?

- Hə, onları elə-belə məzə üçün təqib etdik. Onlar dönüb atəş açsaydılar, biz dağın o üzündə davam gətirə bilməzdik. Doğrudanmı biz qalıb gəldik?

- Oğlan necə düşünürsən, Şulaveri uğrunda döyüşdə mən erməni gülləsindən ölə bilərdim? Axı, mənim tufəngimdə heç bir dənə də patron yox idi.

- Harda axırına çıxdın?

- Allah bilir. Elə ki, “Atəş!” əmri verdilər, hara gəldi atmağa başladım: gah yuxarı, gah aşağı. Heç bilmirəm... Atdığı gülle kiməsə dəydimi...

- Bəs, indi nə edək. Şaxta get-gedə güclənir. Sabahacan biz üçümüz də tamam donacayıq. Sanduxadzenin yanına gedib, ona vəziyyəti deyək.

Sanduxadze sınıq-salxaq taxtın üstündə uzanmışdı. Başını bürümüşdü, tufəngini isə sinəsinə qoymuşdu. Əllərini paltarının qollarına soxmuşdu. Gözünü qırpmadan, soruşdu:

- Nə istəyirsiniz?

- Üşüyürük, həm də acmışıq.

- Sonra? Mən nə kömək edə bilərəm?

Yəqin ki, səhərəcən canımız çıxacaq.

- Siz nə düşünürsünüz? Biz müharibədəyik, xaç suyuna salma mərasiminin qonaqlığında deyilik.

- Bəlkə bir saatlığa aşağı kəndə düşək. Bir şey tapıb yeyərik, istisu içərik.

- Dəli olmusuz?

- Xeyr. Başqaları gediblər. Bizim mövqelərdən heç işıq gəlmir. Sanduxadze ayağa qalxdı və pəncərəyə baxdı və dedi: - Siz də gedin. Mən galıram. Gecikməyin! Eşitdinizmi?!

- Siz də bizimlə getsəydiniz, yaxşı olardı.

- Mən komandirəm, postu qoyub gedə bilmərəm. Getsəm, sabah məni tribunala verərlər. Sən bilirənmi, tribunal nə deməkdir? Artıq Jordaniyaya teleqram vurmuşuq ki, Şulaverini almışıq. Yoxsa gedərdim.

- Sonra? Yalandır bəyəm? Şulaverini almamışıq, bəyəm?

- Necə almışıq ki, onu qoyub bura gəlmişik.

- Bu qarışıqlıqda və soyuqda bunu kim yoxlayacaq?

- Bəs ermənilər hücumu keçsələr necə?

- Əgər hücumu keçsələr hamımızı qırırlar. Bu yüksəklikdə biz cəmisi dörd nəfər nə edə bilərik?

Oğlan, sən nə donquldanırsan. Belə sadələhv olma. Düşünürsən ki, ermənilər dəlidirlər. Belə gecədə heç it də çörək üçün çölə çıxmaz, ermənilər belə havada hücumu keçərlər? İşləri- gücləri yoxdur?

- Əgər hücum etsələr... Bizi aşağı süpürəcəklər?!

- Əgər hücum etsələr... Sabah da bu ayın günü deyilmi? Səhər Şulaverini yenidən qaytararıq.

- Bunlar hamısı yaxşıdır... Bəs əsirləri nə edək? Bəlkə onları indi xaçapuri və lavaşa qonaq edək. Sadaxlıda çay içməyə dəvət edək. Bunu ki, edə bilmirik, cəftəni aç, burax öz yolları ilə getsinlər.

Sanduxidze əsirləri buraxıb, qışqırdı:

- Sizin ananızı... rədd olun burdan!

Əsirlər dabanlarına tüpürüb, arxalarına baxmadan qaçırdılar və qışqırırdılar: - “Lav vraçe”.

...Ertəsi gün bizim “qüdrətli” ordumuz Şulaverini qaytarmaq üçün 3500 nəfər əsgər ilə hücum etməli oldu... Ümumiyyətlə, qaytarıb, qaytarmadığını bilmək istəsəniz, onda Gürcüstanın xəritəsinə baxın və əmin olun.

T-14.089
3

ETİRAF

Əvvəllər həbsxanada olmamışam, amma eşitmişəm ki, kameraya tez-tez “qırt toyuq” qoyurlar. Qırt toyuq – yumurta üstündə oturan toyuğa deyirlər, elə deyilmi? Onu ətcəbala cücələri olan vaxtda da belə adlandırırlar, ta cücələr böyüyüb tüklənənə qədər belə deyirlər. Kameraya salınmış xəbərçiyə niyə belə deyirlər, - izah edə bilmirəm. Yəqin ona görə ki, kamera qonşusundan etirafı eşidənə qədər qırt toyuq kimi oturmalıdır, səhərdən-axşamadək boşboğazlıq etməklə, qonşusu ağzından təsadüfən biz söz qaçıracaqsan və o, səni xoşluqla sındırmiş olacaqdır...

Nə biləsən, bəlkə “qırt toyuq” elə sən özünsən... Amma bil ki, məni xaçın üstündə çarmıxa çəksələr də ilkin istintaqda dediklərimdən dönən deyiləm, axıracan da dediyimin üstündə duracağam. Mən diviziyanın anbarından “kolleksiya üçün və təyinatı üzrə istifadə etməmək” məqsədi ilə silah oğurlamaqda ittiham olunaraq, həbs olunmuşam. Vəssalam! Belə! Məni doğrasalar da bu belədir. “Kolleksiya üçün” – deməli, mən

silahdan adam öldürmək və ya qorxutmaq üçün istifadə etməmişəm. Mən silah həvəskarıyam. Bu mənim hobbimdir. Bu da bir cür ehtirasdır. Kolleksiya yığıram.

Deyirlər ki, oddan-sudan keçmiş vəkil olsa, dinləmələri tribunaldan mülki məhkəməyə keçirə bilər. Onda mənim işlərim saz olar və buna mağarıc* (hədiyyə) düşür. Yox, əgər alınmasa, arvadıma tapşıracam evi satsın və tribunalın sədrinin ağzına atsın.

Pul gündən-günə qiymətdən düşür, zəifləyir, cəhənnəm olsun, verib qurtarmaq lazımdır. Nə edəsən, başqa yol görmürəm, “tasa düşmək” - lazımdır. İki il oturub, çıxaram, bir təhər özümə gələrəm, evsiz qalmaram. Təki can sağlığı olsun, bir şey fikirləşərik. Əsas odur ki, müharibə olmasın.

Deməli, mən diviziyanın anbarından iki ədəd Kalaşnikov avtomatını, Marqolin sistemindən bir tapançanı və beş yüz altmış əl qumbarasını oğurlamaqda ittiham olunuram. Bax sən, əlini ürəyinin üstünə qoy de görüm, buna inanırsan? Axı hərbi anbardan silahı necə oğurlamaq olar?! Hərbi anbar – sənə emteesin samanlığı deyil ki, kar gözətçi Çiçə Kvarkvaxidze qapısının dalına dəmir ling qoya və mən də qardaşımla gecələr o samanlıqdan elə Kvarkvaxidzenin öz vedrələrində peyin daşıyırdıq.

O ki, qaldı silah oğurlamaq məqsədi ilə anbara hücum etməyə, bu haqda danışmaq gülüncdür. Belə ki qoçaqsan diviziyanın anbarına hücum et! Faner fiqurda səndə olan qədər dəşik olmaz. Üç ədəd odlu silah və beş yüz altmış əl qumbarası! Zarafatdır, bəyəm?! Mat qalmaq olar!..

– Biz burada tənhayıq, protokolsuz: etiraf et, əsgərlərin silahını necə əkişdirdin?

Axı, kefli zad deyiləm ki. Lap lül kefli də olsam, yenə də ona etibar etmərəm.

– Necə yəni, – əkişdirmişəm? – deyə soruşuram. Necə yəni,

bəyəm mən onlarla aşıq-aşıq oynamışam, ya mərc udmüşəm? Kolleksiyanı genişləndirmək üçün anbardan oğurlamışam, vəssalam.

– Yaxşı, yaxşı, sənin belə xoşuna gəlirsə, qoy belə olsun. Mənə nə! Özün bil – on il meşədə şam ağacı doğrayacaqsan.

– Nə edim, – deyirəm. – haqlı cəzamı almalıyam. Günahgaram – dözməliyəm.

Məni geri kameraya qaytarmazdan öncə bir az düşünüb dedi:

– Siz gürcülər qəribə adamlarsınız. Allaha and olsun, sizi başa düşmək çətindir! Elə bilirsən, kimsə sənin hərəkətinə bir qiymət verəcək, səni başa düşəcək?! Ya da əsgərlər hərbi xidmətini başa vurduqda yada salacaqlar ki, sən onları necə xilas etmişən?! Mənim sizə tövsiyəm budur ki, fantaziyalarla yaşamayın, buna son qoymaq lazımdır. Göylərdən yerə enin. Genasvale, indi başqa zamandır: iyirminci əsr qurtarmaq üzrədir...

Bax, əgər sən “qırt toyuq”sansa, onda mənim etirafımı sənin vicdanına buraxıram. Ancaq nəzərinə çatdırıram: özünə zəhmət verib bunu rəhbərliyə çatdırma, məni lap doğrasalar da, boynuma almayacağam, deyəcəyəm ki, hamısını sən uydurmusan, özün axmaq vəziyyətdə qalacaqsan. Əgər sən normal adamsansa mənim başıma gələnə yadda saxla. Bilmək olmaz, bizi nə gözləyir. Bu gün nəinki həbsdə olan, elə lap azadlıqda olanın da başının salamat olmasına zamanət yoxdur. Neçə ildir ki, hər evdən çıxanda arvadım məni elə ötürür ki, sanki müharibəyə yola salır... Mən onu başa düşürəm...

Nədənsə, istəyirəm ki, sən həqiqəti biləsən. Hər halda sən buradan daha əvvəl çıxacaqsan və normal adama rast gəlsən ona danışa bilərsən... Heç də hər zaman insan etirafa hazır olmur. Biz o qədər sirli və xəlvəti işlərlə əhatə olunmuşuq ki, hətta bəzən keşiş qabağında tövbə edəndə də bu barədə susuruq.

Deməli, belə başladı: mənim çox köhnə “Volqa” maşınım var, birinci buraxılış, kapotunda maral var, bir həftə əvvəl iyirmi il oldu ki, onu almışam. Yəqin ki, məhkəmə hökmündən sonra onu əmlak kimi müsadirə edib, əlimdən alacaqlar. Arvadım xəbər verdi ki, mən həbs olunan kimi, maşını o saat möhürlədilər. Allah bilir ki, heç narahat olmuram, aparırlar, aparsınlar! Maşın deyil ki, cəzadır, trandulet! Elə günə düşüb ki, bir saat sürmək üçün, üç gün təmir edirəm.

Mən bilmirəm, sən avtomobilçisən, ya yox, amma mənim sözlərimə inana bilərsən: bizdə təzə maşınlara ehtiyat hissəni çıraqla axtarsan tapa bilməzsən, köhnə “Volqa”ya isə... Bu mənim qanımı sorub! Yadımda deyil, kimsə şeytanbazarda dedi ki, “sən bir hərbi hissəyə baş çək, yalnız orada taparsan”. İndiki kimi yadımdadır, qabaq sağ təkər səkkiz yazırdı, yastıqlı ötürmə çarxı lazım idi, bütün şəhəri eninə-uzununa dilənçi kimi axtardım. Yoxdur ki, yoxdur!

Cümə günü idi. Keçən il olmuş hadisəni danışırım. Gavalılar çoxdan çiçək açmışdı, şaftalı isə təzəcə çiçəkləyirdi. Rioni çayının sahilindəki, yaxın cərgədəki hərbi hissəyə gəldim.

Darvazada əli avtomatlı əsgər durur, aydın məsələdir ki, nizamnaməyə görə - buraxmır.

Deyirəm, sizdə yəqin avtopark və anbar var, mənə bu anbarda işləyən adam lazımdır.

Anbar sözünü eşidən, çilli əsgər binanın qapısını açdı və kimisə harayladı.

Qapının arasından görürəm ki, serjant çəkməli ayaqlarını pəncərənin altlığına qoyub taxtda uzanıb. Burax, gəlsin – deyir. Əsgər başı ilə qapını göstərüb – məni içəri dəvət edir. İçəri girdim.

Serjant pəncərə altlığına qoyduğu ayaqlarını daha da rahatlayıb, başını mənə tərəf döndərdi.

– Nə lazımdır? – deyə soruşdu.

– Yastıqlı ötürmə çarxı, – dedim, – köhnə “Volqa” üçün.
Təkərim üzülmək üzrədir, – dedim.

– Elə bu, əlavə bir şey lazım deyil? – açıq bıçağın ucu ilə furajkasını alnından bir qədər qaldırdı.

“Deyəsən, məni ələ salır...” – deyə düşündüm, amma susdum.

– Hey! – deyə əsgəri səslədi. Sidorova zəng vur, bura gəlsin.

Əsgər telefonu fırlatdı və dəstəyə qışqırdı:

– Sidorov, nəzarət buraxılış məntəqəsinə gəl, burada sənə...

Heç bir dəqiqə keçmədi ki, – mənim qəbrimi qazan! – starşına Sidorov gəldi. Yuxusuzluqdan gözləri qızarmış, günəşdən yanmış sifəti qırmızı, yastıburun, beləsinə – ördəkburun deyirlər. Köhnə dost kimi çiynlərimi qucaqladı, otaqdan çıxardı və soruşdu:

– Qardaş, nə lazımdır? Nə ehtiyacın var?

– Belə, belə – dedim, ümidlə. – Heç yerdə yastıqlı ötürmə çarxı tapa bilmirəm. Allah xatirinə təşkil elə, xəcalətindən çıxaram.

O boynunu qaşayıb, gözünü qıydı.

– Beşlik, – bəsdir deyir.

– Olsun, razıyam, – deyə cavab verdim, nə böyük puldur, – deyib, gimnastyorkasının cibinə iki üçlük basdım.

O, əlimi geri itələdi.

– Bu nədi! Dəli olmusan! Mən burada pul ala bilmərəm. – Ətrafa göz gəzdirdi.

– İzləyirlər.

Bu iş aprel hadisələrindən iki ay sonra olub, hərbiçilər hələ əsəbi idilər və bizə çox da inanmırdılar.

– Sən, – deyə Sidorov üzünü mənə tutdu, qoca qovağın yanında, dəmir çəpərin açıq yerinə get, sənin çarxını oraya gətirəcəm. Uzaqdan məni izlə. Mən uzaqlaşandan sonra götürərsən. Çəpərin açıq yerində ağ daş var, pulu onun altına qoyarsan. Başa düşdün?

Əlbəttə başa düşdüm. Dəmir çəpərin arxasına gedib, uzaqdan baxmağa başladım. Çox keçmədi ki, uzaqdan çiyində taxta qutu gələn Sidorovu gördüm. Razılaşdığımız kimi yerə qoyub, qayıtdı.

Mən konspiratorlar kimi, saymazyana qutunun yanına getdim. Qutu çarxlarla doludur! İstənilən ölçüdə! Qutunun üstündə kağız var: “Hansı ölçünü istədiyini başa düşmədim, bir onluğa hamısını götür. Bir şey lazım olsa, buraxılış məntəqəsinə getmə, telefonla zəng et. Amma bir şey demə - görüşəndə deyərsən”.

Vicdanım ayağa qalxdı və daşın altına onluq yox, iyirmibeşlik qoydum. Qutunu çiyinə atıb, evə gətirdim. Qutuda, yüz manatlıq mal olardı. Gör necə havayı çörək ağacı tapdım! Sevincimdən qanadlanıb uçuram...

Səni çox yormayım, onu deyim ki, nə lazım olurdusa, Sidorova zəng edirdim, o saat hazır olurdu! Starşinanın hesabına mən köhnə arabamda karbüratoru, kardan valı, qoşqunu, şinləri, hətta mühərrikin klapanlarını da dəyişdim.

Bir şeyi deməyi untdum: üçüncü, ya dördüncü dəfə görüşürdük, Sidorov mənə ehtiyatla dedi: yaxşı olar ki, pul ilə deyil araqla hesablaşaq, həmin qiymətə - “zəhmət olmasa...”.

Nə zəhməti var! Şükür Allaha, o vaxt hələ dükanlarda nə qədər istəsən araq vardı. Sonralar satışdan araq yığışdırılanda, mən öz xeyirxahımla bizim ev cacası ilə hesablaşmağa başladım, qismət olsa tamına baxarsan, mənim caca arağım yaxşıdır...

Sonra bu xoşagəlməz işlər başladı, qiyam, soyğunçuluq, bir yandan da osetinlər və abxazlar şuluqluq saldı, bir yandan dağın dalından çeçenlər bizə hədə qorxu gəlməyə başladılar, mən də fikirləşdim ki, əgər onlar silahlanırlarsa, mən də ürəyim sakit olması üçün nəsə bir paslı flint alım. İradəmi toplayıb dostum Sidorovun yanına getdim.

Ona deyəndə ki, avtomat istəyirəm əvvəlcə bir qədər fikirləşdi,

amma açığı heç hirslənmədi.

– Burada gözlə, – dedi.

Getdi. On dəqiqə sonra gördüm ki, çiyinə atdığı giteletin altından köynəyi görünən bir gənc leytenant mənə tərəf gəlir.

Yaxınlaşdı, məni süzdü.

– Sənə nə lazımdır?

– Heç nə, tanışımı gözləyirəm – dedim.

Yumruğuna öskürüb, soruşdu:

– Avtomat sənə lazımdır?

– Nə avtomat! – deyə, mən əsəbiləşdim. – Avtomat mənim nəyimə lazımdır! Sizin yeməxanada işləyən tanışım mənə süd bidonu vəd edib.

– Dolaşmaq danışma, – dedi. – Məni Sidorov göndərüb, o isə heç ümumiyyətlə yeməxanaya getmir. Sənin işin iki yüz manata başa gələcək.

O vaxt mən qiymətləri bilmirdim, mənə belə gəldi ki, çox bahadır.

– Necə yəni iki yüz! Başqa yerlərdə yüzə verirlər.

O isə:

– Düzdür, yüzə hesabdən silinmiş ya da keyfiyyətsizini satırlar. Sən kiminsə avtomatını mənimkinə tay eləmə! Yağın içində, sınaqdan çıxarılmış, saat kimi işləyir. Sidorovun dostu olduğun üçün sənə hörmət göstərirəm, yoxsa heç sənə qulaq asmazdım. Sən nə fikirləşirsən? Bir adam bilsə? Sənə görə necə risqə gedirəm: mən axı hamısını özümə götürürəm, başa düşdün? Mənim də öz xərcim var, yarısını mayora verəcəm...

Danışdığımız müddətdə, az qaldı ki, fikrimi dəyişəm. Allahım, avtomat mənim nəyimə lazımdır! Axı, ilişsəm dərimi soyarlar. Amma gənc leytenant o qədər həvəslə onu satmaq istəyirdi ki, etiraz etmək yaxşı olmazdı...

Ertəsi gön, razılaşdıığımız kimi, leytenant öz Kalashnikovu çıxartdı, dəmir çəpərin yanında bir qədər hərləndi, sonra onu qoca qovağın koğuşuna qoydu və fit çala-çala geriye döndü.

Mən də boylana-boylana koğuşa yaxınlaşdım, avtomatı pencəyimin altından şalvarıma altına soxdum, iki yüzü isə daşın altına qoydum. Vəssalam, şüt-tama...

Heç bir ay keçmədi ki, mən dranduletimin qabaq farasını dəyişməli oldum. Aydın məsələdir ki, Sidorova zəng etdim, bəs kimə etməliydim ki!

O sevindi, bir az da həyəcanlandı:

– Hara itib-batmısan! Səni axtarıram! Necə deyərlər, ov ovçuya tərəf qaçır! Saat ikiyə qarnizonun hamamına gəl, gözləyəcəyəm!..

Narahat oldum: bəlkə nə isə olub? İşimi ehtiyatlı tutub, avtomatı sellofana bükdüm və hasarın yanında yemşan kolunun altında basdırdım. Yaxşı ki, uşaqlar məktəbdə, arvadım isə işdəydi – görün olmadı.

Saat ikidə Sidorovla görüşdüm. O dedi:

– Bizdə bir yaxşı adam var, avtomat satır, kimə isə lazımdırımı?

– Mən heç birini qoymağa yer tapmıram! – deyə, mən mızıldandım. – Mənə ikisi nə lazımdır! Mən qabaq fara üçün zəng vurmuşdum...

– Sən ikincisini də al, bir yerə gizlət birdən lazım olar, – deyir.

Mən qəti imtina etdim. Amma qəmiş oldu, ayırpəncəsi otu kimi yapışdı, əl çəkmədi: “Al, hələ ki, verirlər, al, sonra peşiman olarsan. Bu elə maldı ki, onun qiyməti üstündədir. İnanma bilmərəm ki, sənə dostlarına o lazım olmasın... Satan da yaxşı adamdır”.

– Yaxşı, – deyirəm, – adamlardan soruşaram, iki gündən sonra zəng edərəm.

İş yerimdə kimə təklif etdimsə, hamı əlini yellədi: indi də avtomata pul xərcləyək? Nəhayət ki, kürəkənimi razı saldım. Açığı

etiraf edim ki, yaxın qoymurdu, çox dedim: bu sənə kombaynı, ya da paltaryuyan maşın deyil, qiyməti olmayan Kalaşnikov avtomatıdır, onun qədrini kim başa düşür! Kürəkənim təslim oldu: “Cəhənnəm olsun sənin Kalaşnikovun, yalnız sənin xətrinə alıram, biləsən. Amma elə gizlət ki, oğlanlar təsadüfən tapıb, bir xəta çıxarmasınlar”.

Yalan danışa bilmərəm, ikinci avtomatın yiyəsini görməmişəm, onu Sidorov özü çıxardı. “Kapitanın şəxsi silahıdır, – dedi. – Əvvəlcə üç yüz istədi, amma köhnə dostluğumuza görə iki yüzə verdi”.

Xüdəhafizləşəndə telefon nömrəmi və ünvanımı da yazdı. “Sənə öyrəmişəm, – dedi, sənin üçün darıxanda hərdən zəngləşərik, bilərəm haradasan, necəsən...”. Bir az da kədərlandı. “İçgidən korluq çəkirik, – dedi, – lap qıtlaşıb, bu günlərdə komandirin siyasi məsələlər üzrə müavini işığa gəldi və ürəyi içmək istədiyini bildirdi, ona süzməyə bir şey tapmadıq... Ona görə də, sənin icazənlə hərdən bir zəng edərim, sənə də bir şey lazım olsa utanma zəng et, çalışıb kömək edərim. Sən mənə böyük qardaş oldun, mən sənə ehtiyat hissələr, dəmir parçası təşkil edirəm, əlimdən nə gəlir edirəm, sən də mənim ətimi yesən də sümüyümü atmazsan...”

Tezliklə məlum oldu ki, Sidorova telefonumu və ünvanımı yazmaqqla, gobud səhv etmişəm.

Həftədə yeddi gün var, eləmi? Bax, azı on dəfə zəng vurur!

Üç şüşə arığa mənə Marqolin sistemindən olan tapança gətirdi. Marqolin tapançası idman silahı sayılır, amma otuz addımlıqdan üç santimetrlik qalınlığı olan faneri deşir, bu da sənə idman silahı... Bir gün səhər tezdən bizə gəldi: Moskvadan zabitlər qrupu gəlib, ezamiyyətə, bir balaca çəllək yaxşı çaxır və bir-iki litr çaça lazımdır.

Özün fikirləş, mən gürcü, rus adamının bu xahişini etməyə bilərdimmi!

Mən çaxır və çaça üçün gedib-gələne qədər şüşəbənddəki kresloya səliqəli bükülmüş dörd bağlama qoymuşdu. Soruşanda “Bu nədir?” cavab verdi ki, “Boş şeydir... birinci dəfədir sizə gəlirəm, əliboş gələ bilməzdim ki...”

Onu əlaqəpiya qədər ötürdüm, qayıtdım, bükmələri açdım və starşinanın hədiyyəsi olan dörd əl qumbarasını gördüm.

Deyəsən, mən səni darıxdırdım? Qalan beş yüz altmış qumbara da mənim evimə bax beləcə yolla daxil oldu.

Bəzən, telefon saatlarla zəng çalırdı, götürmürdüm, onda birbaş evə gəlirdi: “Nə isə sənin telefonun zaylayır, neçə gündür zəng edə bilmirəm...”

Ona görə də çağıranda özüm çəpərin yanına gedirdim. Burada qəzetə bükülmüş əl qumbaraları məni gözləyirdi. Mən onları yetişmiş heyva kimi ciblərimə soxurdum və ağ daşın arxasına bir litr çaça qoyurdum.

Soruşa bilərsən: bu qədər qumbara mənim nəyimə lazımdır? Haqlı sualdır. Onların heç biri də mənə lazım deyil! Mənim zirzəməimdə babamın vaxtında basdırılmış çaxır küpü var, hələ atamın vaxtında çat verib, çaxır üçün yararsızdır. Mən həmin lənətə gəlmiş qumbaraları səliqə ilə oraya yığırdım... Açığı Sidorovu havayı çaçaya öyrətmək istəmirdim. O da mərd oğlan idi, havayı heç nə istəmirdi. Ona görə də ürəyimin dərinliyində ümid edirdim ki, onun qumbaraları qurtarar və əl çəkər.

Son iki həftədə iyirmi dəfə zəng olub, oğlumun canına and olsun, hər dəfə imtina etmişəm. Deyirəm, çaça qurtardı, yenisini çəkməyə də bir şey yoxdur... Əlbəttə ki, yalan deyirdim, istəyirdim onu özümdən də, çaçadan da aralayım.

Noyabrın axırında isə soyuqladım, yatağa düşdüm. Üç gündür

işə getmirəm, düşünürəm ki, yatım yaxşı olum, başqa xəstəliyə çevrilməsin.

Sidorov zəng vurur: qardaş kimi xahiş edirəm, bir şey elə çaça lazımdır, məni pis vəziyyətdə qoyma!..

– Rədd olsun, nə çaça? – deyə cavab verirəm. – Soyuqlamışam, qızdırma ilə yatıram. Sağlam olsam da sənə kömək edə bilməzdim, çaça qaynatmıram, ona allergiyam var, həkimlər qəti qadağan ediblər...

– Heç bir saat keçmədi ki, Sidorov, qısaqol əsgər və mənə birinci avtomatı satan tanış leytenant bizə gəldilər.

Çarpayımın yanına oturdular, səhhətimi sordular. Deyəsən mənim xəstəliyim onları çox narahat etmişdi. Əsgər söylədi ki, nənəm bizə öyrədib soyuqdəyəməyə qarşı çiyələk mürəbbəsini araqda həll edəndə kömək edir. Leytenant məsləhət gördü ki, üç qaşiq balı bir stakan arağa qat – gündə üç dəfə yeməkdən qabaq iç, səhərisi xiyar kimi olacaqsan. Mənim Sidorovum isə məsləhət gördü ki, canımı araqla yaxşı-yaxşı sürtüm, sinəmə və alnıma araqla kompres qoyum. Bunu eşidəndə mən təslim oldum, qalxdım, isti geyindim və arvadıma dedim ki, süfrə hazırlasın.

Doqquzuncu bədəndən sonra leytenant çox uzun bir çöl mahnısı oxudu. Oxuyub qurtarana qədər kədərli nəzərlərini tavandan ayırmadı. Sonra məni elə qucaqladı ki, az qala boynumu sındıracaqdı, dodaqlarımdan öpdü. Aralananda da qulaqlarımı buraxmadı, yenidən qucdu – Allaha and olsun az qaldı ki, məni boğsun. Bir təhər əlindən çıxdım. Sonra gözlərində yaş, dedi

– Qardaş, tanış podpolkovnik BTR satır. Ucuz. Yaxşı adama. Sən mənim dostumsan, qardaş, ona görə də dilə tutaram ki, yarı qiymətə versin.

– Elə bircə tankım çatmırdı! – deyə, mən güldüm.

O isə mənə:

– Nahaq gülürsən! Al, uduzmasan. Bir neçə qonşu yığın alın –anbara qoyun. Tezliklə elə zaman gələcək ki, BTR-siz mağazinə çörək üçün də gedə bilməyəcəksən. Siz, qardaş elə yerdə yaşayırsınız ki, hər üç gürcüdən birinin BTR-i olmalıdır ya da zirehli maşını, yoxsa batdınız!..

Bu qonaqlıqdan düz üç gün sonra Sidorov ölümcül halda yanıma gəlir.

– Mən batdım! –pıçıldadı. – Mən məhv oldum! Dairədən yoxlama gəlib! X əbərsiz gəliblər. Məni ən azı tribunal gözləyir... Ya da güllələnmək! – Buxarının yanında çöməlib, uşaq kimi ağladı. – Mən heç evlənməmişəm də... Bələli başıma nələr gəldi, mən indi nə edim!..

Oğlana yazışım gəldi, ürəyim ağrıdı.

– Nə danışırısan, Sidorov! – deyirəm. – Belə özünü üzmə! Mənə nə vermişən, hamısını qaytar, səssizcə yerinə qoy, anbara. Hamısı yerindədir, yalnız üç yastıqlı çarxdan başqa heç nə əskik deyil.

O, başını qucaqladı.

– Anbarı möhürləyiblər, indi oraya heç iynə də keçirə bilməzsən. Mən batdım, məni heç nə xilas edə bilməz!..

Ağladı, hönkürdü, sonra qalxdı və burnunu sildi. Gedəndə, fikirli-fikirli dönüb bir xeyli mənə baxdı.

Mən o saat başa düşdüm ki, o nə fikirləşdi.

Elə həmin axşam məni həbs etdilər.

Bundan da üç gün sonra isə general birbaşa televiziya ilə elan etdi: “Kutaisi şəhərinin sakini Saşura Mikautadze hərbi anbardan iki Kalaşnikov avtomatı, Marqolin sistemindən bir tapança və beş yüz altmış əl qumbarası oğurlamışdır”.

MİRZƏ

Hər dəfə Aleko Ğavelaşvilinin evinin yanından keçəndə canıma titrətmə düşür.

Hündür boylu, iri cüssəli, gözəl bədən quruluşlu, dişləri dümağ, sifəti isə gündən qaralmış Aleko – gözümün qabağına gəlir.

İxtisasca geoloq idi. Aləm bir-birinə qarışanda, bir müddət milli hərəkata qoşuldu. 92-93-cü illərin Rusiya-Ğürcüstan müharibəsi zamanı silah götürüb könüllü olaraq cəbhəyə getdi. Damişi yaxınlığında döyüşdü, sonra Suxuminin küçələrində vuruşdu, daha sonra isə Kodori-Cuberi aşırımlarında üç yüzlük maşın karvanına qoşuldu və nəhayət, gözlərində yaş quruyanda Tbilisiyə qayıtdı.

Paytaxtda onu “zviadist” adlandırır, işdən azad etdilər. Aleko özü də ona zviadist damğası vuran adamlarla işləmək istəmirdi.

Biz bir-birimizi hələ Bakurianidən tanıyırdıq. O çox gözəl dağ xizəkçisi idi.

Aleko yüksək qayalıqdan xizəklə enəndə, ona baxmaq insana ləzzət verirdi. Gözəl, ustalıqla, döngələrdə xizəkləri paralel saxlamaqla yüngülcə enirdi. Elə bil ki, xizəklərinə güc düşmürdü. Ğərginləşmiş əzələləri ilə əl ağacını çox ustalıqla işlədirdi. Əl ağaclarını qara sancdığı heç hiss olunmurdu.

Bir dəfə təsadüfən Rustaveli prospektində onunla rastlaşdım. Mənə öz hekayətini danışdı. Ruhdan düşdüyünü, işləmədiyini bildirdi. Hər şeyini itirdiyini, özünü sanki döyülmüş, təhqir olunmuş bir sərsəri hesab etdiyini bildirdi. Deyirdi ki, şəhər kənarında bir parça torpağım olsaydı, gedərdim, balaca koma yapardım və məmləkətimiz düzələnə qədər orada olardım. Onların üzünü görmək istəmirəm.

Muxacğaroda bizim evlərin yanında kiçik bir sahə təşkil etdim

və Alekoya zəng etdim.

Az qaldı ki, sevincindən dəli olsun.

Ertəsi gün səhər bizə gəldi və xahiş etdi: qardaşımsan gedək o sahəni mənə göstər, yoxsa burada artıq səbrim çatmır, bütün gecəni yatmamışam.

Torbasında balta, külüng və bel vardı.

Geriyə qayıtmayacağam.

Meşəyə getdi ki, çəpər üçün çırpı gətirsin. Elə həmin gün sahəni çəpərlədi. Gecə-gündüz əlləşdi, sahəni bellədi.

Bir dəfə gecəyarısı bizə zəng vurdu; Allah səndən razı olsun, nə gözəl iş gördün. İndi heç bir şey istəmirəm, işim-gücüm var. Onu da əlavə etdi ki, sanki yenidən doğulmuşam, özümü normal adam hesab edirəm.

İki həftə ərzində qonşuların və dostların köməyi ilə Aleko kiçik bir ev tikdi. Kim nə ilə mümkündürsə ona kömək edirdi; armatur parçaları, köhnə kərpic, qum-sement. “katanka” məftili, iş alətləri və hər nə isə yeni evi tikib qurtardıq.

Yayın sonunda artıq Alekonun həyatında üstü şiferlə örtülmüş iki gözlü kürsülü ev dayanmışdı.

Mən həyatımda belə çalışqan, zəhmətkeş, gecə-gündüz vurnuxan bir adam görməmişəm.

Muxacğaro kəndi ona doğma yuva oldu. Qış-yay o, Muxacğaronu tərک etmirdi.

Meşəyə gedəndə Tarzan kimi yarıçılpaq gəzirdi. Göbələk, dərman bitkiləri toplayırdı.

Entomoloqun məlumat kitabı onun stolüstü kitabı olmuşdu.

Hamıya dərman bitkiləri əsasında ekoloji təmiz dərmanlar və meyvələr təklif edirdi.

Asfalt üzərində yaşayanları, kabinetdə və televizor qarşısında oturanları səfeh adlandırırdı.

Meşədə topladığı giləmeyvələrdən və dərman bitkilərindən bizə də sovqat verirdi.

Divarları suvanmamış, qapı-pəncərəsi bərkidilməmiş evdə yaşayırdı.

Niyə tələsirsən. Bütün işləri yekunlaşdır, şərait yarat, sonra içində yaşa.

Mənə qulaq asmadı.

Keçmiş idmançı öz sağlamlığına güvənirdi. Ancaq inişil onu pis xəstəlik tutdu. Çox keçmədi ki, xain xəstəlik onu yıxdı. Nə isə... gəlmədi, görünmədi...

Bir həftə əvvəl daxmasında ölmüş Alekonun meyitini meşəbəyi tapmışdı.

Qonşuların hamısına xəbər etdim, onu Vaşlicvari qəbristanlığında dəfn etdik.

Aleko arvadından ayrılmışdı. Arvadı Novosibirskdə yaşayırdı. Qonşuların sözlərinə görə, Alekonun iyirmi səkkiz yaşında oğlu var, Amerikada yaşayır. Ancaq Aleko bizimlə bu barədə heç danışmazdı.

Nə oğlunun, nə də arvadının ünvanını bilmirdik.

Bu hadisədən artıq üç il keçib, ancaq Alekonun yaxınlarından heç kəs onunla maraqlanmayıb.

Bu illər ərzində güclü külək Alekonun evinin damında bəzi yerlərdən şiferləri atıbdır. İçəriyə yağış suyu sızır. Sağ divardakı pəncərənin şüşələrini kimsə sındırıbdır.

Alekonun sahibsiz qalmış evi baxımsızlıqdan bozarmışdı.

Hər dəfə onun evinin qarşısından keçəndə, məni titrətmə tuturdu.

Qəpik-qəpik pul toplayıb, Məxaldidi kəndinə yollandım. Soruşa-soruşa gedib, azərbaycanlı ustanın evini tapdım.

- Salamməleyküm, Mirzə, evdəsən?

- Əleykümsalam, bəs evdə olmayıb harada olacağam iş yox, pul yox.

- Mirzə, balaca bir işim var; Gəvelaşvilinin evinin şiferini külək atıbdır, düzəltmək lazımdır.

- Alekonun evini deyirsən? Bu gün görmüşəm, axı orada bir kimsə yox idi. Yazıq Aleko nə qədər zəhmət çəkdi. İndi camaatda pul olmadığı üçün, yeni ev tikən yoxdur. Yalnız köhnə evlərdə, dam təmiri, ya da xırda bir iş olanda Mirzəni çağırırlar. İşsizlikdən əllərim kif bağlayıb.

Mirzə köhnə motosikletini gətirdi. Biz bu sınıq-salxaq motosikl ilə yoxuşları güclə keçib, Muxacğaroya qalxdıq.

Mirzə bir göz qırpımında dama dırmaşdı.

- Dörd ədəd təzə şifer lazım olacaq. Qalan yerləri isə sınıq şiferlərlə düzəltmək olar.

Həyətdə üç ədəd təzə şifer vardı.

- Mirzə, bilirsən də, köhnə atalar məsəli var: şərti şumda kəs ki, xırmanda yabalaşmayan. Bu iş neçəyə başa gələcək?

- Qırx lariyə, - deyə, Mirzə cavab verdi.

- Mirzə, sən ki, bilirsən mən kasıb adamam, professoram, mənim maaşım cəmisi otuz laridir. Mən qırx larini necə verim?

- Yaxşı, otuz olsun.

- İş çoxdur, amma buna baxmayaraq qoy, siz deyən olsun.

Mirzə gedib haradansa şifer mismarları gətirdi. Mən isə həyətdəki şiferləri yaxına daşdım.

İş getdi.

Mirzə iki yerdə, çürümüş "reykaları" dəyişdi, sonra məndən soruşdu:

- Siz Alekonun evini almısınız?

- Nə danışırsan? Mənim nəyimə lazımdır?

- Bəs təmirin pulunu Alekonun oğlu verəcək?

- Yox, Mirzə. Alekonun oğlu Amerikadadır. Heç üzünü də görməmişəm.

- Bəs?

Aleko kişi adam idi. Onun evinin bu görkəmini görəndə, dözə bilmirəm. Nə qədər əlləşdi, çalışdı, bu evi düzəltdi. Müxtəsəri, mənim nəvəm Şio yeməyini yarımçıq dayandırıb, Alekonun evinin bu vəziyyətinə kədərləndiyini bildirdi. Təəssüf ki, yağışlar yağır və evin tavanından sızır. Ona görə də, bu evi təmir etdirmək qərarına gəldim.

Sən xeyirxah adamsan, savab iş görürsən.

Mirzə bir qədər fikrə getdi. Təmiri qurtarıb, dinməzəcə damdan endi.

İki nəfərlik düz-çörək süfrəsi düzəltdim.

Bilirdim ki, Mirzə kefcil adamdır. Onu duz-çörəyə dəvət etdim. Mirzə yalnız bircə badə içdi, onu da Alekonun əziz xatirəsinə.

- Mirzə, biz səninlə xeyirxah bir işlə məşğul olduq. Allah görür və qiymətləndirir.

Mirzə başı ilə təsdiq etdi.

Cibimdən üç dənə onluq çıxarıb Mirzəyə uzatdım. O, əlimi göydə saxlayıb, dedi:

- Belə işlərə Mirzə pul almır. Halalı olsun.

- Mirzə, qardaş, nə danışırsan? Bütün günü işləmişən, bu qədər zəhmət çəkmisən.

Mən pulu onun döş cibinə soxdum.

Mirzə pulları qaytarıb stola qoydu və dedi:

- Uşaqlarımın canına and olsun ki, götürməyəm. Allah Alekoya rəhmət eləsin. Allah sizə kömək olsun. Salamət qalın.

- Mirzə, çox sağ ol, çox sağ ol.

Mirzə cins gödəkçəsini çiyinə atıb, motosiklinə oturdu və

yola düzəldi.

Lisi gölündən yavaş-yavaş duman qalxırdı.

Yəqin ki, axşama yaxın yağış yağacaq.

---

* Gürcüstanın keçmiş prezidenti Zviad Qamsaxurdianın tərəfdarlarını “zviadist” adlandırırlar.

İNADKAR

– Qırğının necə qırıldadığını eşitmisənmi? Bax, Şete də elə qırıldayaraq qırğı kimi üstümə şığıdı.

Şetenin quduzluğunu çox görmüşdüm, – amma, beləsini görməmişdim, əsl şimşək kimi, ildırım kimi!

Bir əlində dəyən vardı. O biri əli ilə qoçumun buynuzundan dartaraq – əzazil, qanıçən kimi həyətə soxuldu.

“Bəs indi sözün nədir?” – deyə qışqırır, qoyunu dümsükləyir və dəyənəyini yerə döyürdü.

“Nə olub? Qabağında qaya kimi nə durmusan?” – deyirəm.

Şetenin xasiyyətinə bələdəm: qabağından qaçsan, səni alçalacaq, qul kimi əzəcək.

“Dava-dalaşdan çox qaçmışam, ancaq yox – heç nə alınmır! Allah insanı cəzalandırmaq istəyəndə ona əzazil qonşu verir. Məndən nə istəyirsən? Nə ilişmisən? Əlimdən xata çıxmamış, məni günaha batırmamış əl çəkməyəcəksənmi?”

“Nə hədə-qorxu gəlirsən? – deyirəm. – Bunun səs-küyünə bax! Bəyəm sənin heyvanların heç mənim örüşümə girməyibmi? Heyvan ona görə heyvandır ki, çölə çıxdı, hara istəyir oraya da gedir”.

“Heyvanı yox, səni cəzalandırmaq, qarmaqdan asmaq lazımdır!”

Əgər mal-qoyununun arxasınca gəzə bilmirsənsə, şələ-küləni yığ, öz xoşunla buralardan rədd ol!..”

Bax beləcə dedi, üstəlik dəyənəyini də yellədi.

Yaxşı ki, tez tərpendim, yoxsa bütün qabırğalarımı sındırdadı.

Düzü, bunu ondan gözləməzdim. Dəli olub, nədir!?. Bəlkə, doğrudan məni zəif hesab edir? Əgər onun dərslərini verməsəm, işim bitdi: əvvəl-axır məni ölənəcəm döyəcəm.

Elə bil məni ildırım vurdu, gözlərim qaraldı.

Odunun yanındakı baltanı götürüb üstünə getdim.

Şete, dabanına tüpürüb qaçdı! Deyinərək, söyərək, iri addımlarla qaçdı. Birinci dirəklərə qədər arxasınca qovdum.

Bu dirəkləri də elə o basdırıb: buracan – deyir, sənin yerindir, bu tərəfi mənim sahəmdir. Min il babalarımız yan-yana yaşayıb, amma dağları bölmək heç ağıllarına da gəlməyib.

Burada, cəmiyi iki qoca qalmışıq, bir buna bax, məni boğur. İki həftədən-bir üstümə şığıyır ki, sənin qoyunların mənim otumu yedi! Öz gözündə isə kərəni görmür. Onun atı və inəkləri örüşə gedəndə yol boyunca mənim sahəmi otlayırlar. Bəyəm mən bir kərə ona söz demişəm, ya da çəp baxmışam? Heç ürəyimdə ona kin də saxlamamışam.

Əvvəllər də dözmüşəm, həmin gün də dözərdim, amma “yığış, buralardan sürüş”, – deyib, məni özümdən çıxartdı. Kənddə elə ikimiz qalmışıq, iki ocaq isidirik. Biz necə gedə bilərik? Bizim kor qalmış evlərə baxmaq hətta düşməyə də ağırdır. Kənd elə çirkinləşib ki! – amma nə edəsən. Şete daş ürəkli adamdır. Biz yan-yana bir ömür yaşamışıq, birlikdə qocalmışıq. O məndən cəmi bir-iki il cavandır. İyulun səkkizində mənim yetmiş üç yaşım olacaq, yetmiş dördə keçəcəm. O da, deyəsən yetmiş keçib. Bizim ələyimiz çoxdan ələlib...

O elə cavanlıqda da belə - söyüş söyən, zəhlətökən idi. Dəfələrlə bir-birimizi acılamışıq, amma əl qaldırmağa gedib çıxmayıb.

Bu danışdıqlarım, ötən yay, iyulun axırında olub; axırınıcı dəfə savaşıq Şete ilə, o vaxtdan da küsülüyük, danışmırıq. O özü üçün yaşayır, mən də özüm üçün. Yaxşı ki, o vaxt əlimdə balta onu qovanda çata bilmədim, heç kəs bilmir ki, nə müsibət olacaqdı. Aydın məsələdir ki, mən onu öldürməyəcəkdim, amma balta yanını yaralayacaqdı, bax onda işlər pis olardı.

– Belə çıxır ki, siz bütün iii bir-birinizlə danışmamısınız? Qərribə adamlarsız! Bəs necə dözmüsünüz? Heç olamasa bir kəlmə kəsəydiniz – bu da işdir. Bu tənhalıqda bir il susmaqla adam danışmağı da unudar, – deyib qonaq qartal yuvası kimi dağa yapışmış kəndə baxdı. Hə, nə olsun? Şetedən başqa heç kəs burada qışlamır?

– Heç kəs.

– Aranız nə qədərdir?

– İki verst olmaz... Küsülü olsaq da, bu inadkara kin bəsləmirəm. Hər necə olsa, diri adamdır qonşuluqda, umud yeridir. Bəzən düşünürəm ki, biz bu qayalarda bir-birimizə görə otururuq. O olmasa, elə mən də boqçamı yığıb aşağı, vadiyə, oğlanlarımın yanına gedərəm. Qoca sümüklərimizə dincəlmək vaxtıdır. Ancaq ürək dincəlmək istəmir. Necə deyərlər, quşcuğaz harada böyüyüb-sə, ora da ona Bağdaddır. Zərb-məsəlsiz də keçinmək olar. Etiraf etməsəm də, amma bu şeytan Şeteyə görə burada otururam, yerimdən tərpənmirəm. O da elə bil mənə muğayət olur, ətraf dağları qurd kimi dolaşır.

Özün bilirsən ki, bu qış qar erkən yağdı.

Oktyabrın əvvəlində axırınıcı “propeller” uçub getdi, yollar bağlandı, bir də aprelədək qarlı zirvələrin üstündə göylərin üzü tutqun olacaq. Vadiyə köçənlər özləri üçün ağa olublar, hökumətlə

görüşlərdə, çobanlar bayramında, döşlərinə döyüb, and içirdilər ki dağlarda qalacağıq, obalarımızı bərpa edəcəyik, ata evlərimizdə qışlayacağıq... Nə oldu! Sürüşüb getdilər...

Bütün bu diyarda təkcə biz – mən və Şete qalmışıq. Dərənin o üzündə Şetedir, bu üzündə mən.

Qış adamı tənbelləşdirir. Qoyunlar çoxdan arxacda otlayırlar, inəklər və atlar isə tövlədə bağlıdırlar.

Günlər yavaş-yavaş uzanır.

Ocaqda qızaran kömür və isti kül, hisli daxma, qarla qarışmış peyin, buzlaşmış qarğıdalı saplağı və saman... İnəyi sağırsan, pendir tutursan və gün elə keçir ki, heç bir tikə çörək kəsmək yadına düşmür. Boşluqdan, dəlisov inəyin üstünə qışqırırsan: “Eh, səni qurd yesin!” – deyirsən ki, ayağını araləsın, südünü buraxsın; şər qarışanda bayquşa qışqırırsan, ya da canavarları qorxutmaq üçün tufəngdən qış səmasına atəş açırsan. Vəssalam. Sükut içərisində yaşayırsan. Elə bil ki, ağ tabutda uzanıb, möcüzə gözləyirsən. Bu intizarın da sonu yoxdur...

Bir dəfə səhər dağa tərəf baxdım, dərənin o üzündə tüstü görmədim. Deməli, Şete ocağını qalamayıb.

Süd mayaladım, heyvanlara yem verib, suvardım, binoklu götürüb Şetenin evinə, həyətinə nəzər saldım. Heç kəs... Qarda izlər də yoxdu... Ayaqyolunun cıgırı da tapdanmayıb. Axı bu pis əlamətdir.

Hava qaralırdı. Gecə düşürdü. Düşündüm ki, bəlkə indi Şetenin pəncərəsində işıq yanar. Heç nə dəyişmədi. Zülmət kəndi bürüdü. Təəssüfləndim ki, nahaq axşamı gözlədim. İndi dərədən keçə bilmərəm. Ya at ilə birlikdə sürüşüb daşlara dəyəcəyəm, ya da yırtıcılara yem olacağam.

Gecəni çox narahat keçirdim: gah mürgələdim, gah oyandım, ürəyimdə həyəcan keçirirdim.

Sübh tezdən heç atı da yəhərləmədim, belinə çul atdım, torbaya çörək və araq qoydum, yola düşdüm: Şeteyə nəsə olmuşdu.

Qar donmuşdu, atın da işi çətin idi, dırnağının altında buz xırçıldayırdı.

Dərənin qırağında özümə ağacayaq düzəltdim, atı evə buraxdım, - onsuz da bu sıldırım yamacda onu sürüməli olacaqdım. İki dəfə elə qara düşdüm ki, sinəmə qədər batdım. Qarın altından çıxmış ağac budaqlarından tuta-tuta irəliləyirdim, hər dəqiqə qar uçqunu ilə birlikdə dərəyə, alabalıqlı çaya yuvarlana bilərdim.

Elə ağırlaşmışdım ki, elə bil hər ayağımdan bir dəyirman daşı asmışdılar. Amma birtəhər Şetenin evinə çatdım.

Tövlədə heyvanlar böyürürdülər, əvvəlcə ora baş çəkdim. Təsəvvür edin oradakı vəziyyəti: heyvanlar ac, tövlə çirkli, axurlar boş!..Tələsik heyvanlara saman və quru qarğıdalı saplağı atdım və evə girdim.

Şete ocağın yaxınlığında, alçaq taxtda, arxası üstə uzanmışdı. Qulaqlı keçə papaq gözüne düşmüşdü, papağın altında yalnız tərle örtülmüş ağzı və çənəsi görünürdü. Üstünə iyli qoyun dərisi və uzun kürk atmışdı.

Özümü pəncərəyə atdım, qapaqlarını açdım. Gözlərinə düşən işıqdan diksindi, papağı aşağı çəkdi.

“Şete!”

Sükut.

“A yazıq, sənə nə olub?”

Əlimi alınə qoydum – soba kimi qızarmışdı. Səsimi eşidib, əllərimi hiss edib, divara tərəf çevrildi.

Məzələnmək, ona dil-ağız etmək vaxtı deyildi. Ocağı yandırdım, arağa bir az sirkə qatdım. Sandıqdan yun şal çıxartdım və kürəyini ovuşdurdum; elə ovxaladım ki, sümükləri xırtıladı. Şete mənə

baxmırdı, mən onu sirkəli araqla quruyanaq siləndən sonra zarıladı və yenə də çevrildi.

Qazança tapıb inəkləri suvardım, tövləni yığışdırdım. Süd qızdırdım, içinə çörək doğradım və mis qabda taxtın yanında alçaq stula qoydum.

“Şete!”

Sükut.

“İsti südlə çörək ye!. Təzə toylu cavanlar kimi ərköyünləşmə...”

Düşündüm ki, “İndi mən getməsəm, axmaq öləcək, amma yeməyə əl vurmayacaq”. Ocağa odun qoydum, ağacayaqlarımı götürdüm və getdim.

Öz saldığım cığırla qayıtdım və evə rahat çatdım.

Mənim bir axsaq qoyunum vardı, sürüyə qatmırdım onu – onsu da getməzdi, amma samanı və qarğıdalı saplağını gözünə təpirdi. O, mənim uşağım kimi körpəlikdən yanımda böyümüşdü, ona görə də əlimi kəsərdim, onu kəsməzdim, amma Şetenin xəstələnməsi məni ürəyimin dərinliyinə qədər sarsıtdı. “Yazıqdır, ölməsin” – deyər düşündüm. İndi küsmək, incimək vaxtı deyil, insanın həyatı tükəndən asılıdır.

Ertəsi gün günortadan sonra qoyunu kəmərimə bağladım və dərəni keçib Şetəgilə getdim. Bu qərara gəldim ki, qoyunu burada kəssəm, aparacağam birtəhər olacağam, həm də ət donub dadını itirəcək. Donan ətin dadı ilə təzə ətin dadı eyni deyil ki.

Şete südlü çörəyi yemişdi, amma yenə də divara çevrilib – məndən üz döndərdi.

Sevindim: “Ah, murdar qoca! Mənə deyirdi ki, şələ-küləni yığ, sürüş burdan. Belə çıxır ki, mən hələ burada lazımam...”

Alnına toxundum, istisi hələ çox idi.

Düşündüm ki, “çoban hamamından” başqa ona heç nə kömək etməz.

Qazana qar doldurub, ocağa qoydum. Pəncərə və qapılardakı dəlmə-deşikləri tutdum. Mətbəxin taxçalarından pendir başlarını ocağın yanına yığdım. Su qaynayanda onu dəri tuluqlara töküüb, möhkəm bağladım. Çardaqda iki, köhnə, üzülmüş kürk tapdım. Şetenin hər tərəfinə və kürəyinə qaynar su tuluqları qoydum. Üstünü də kürk ilə örttdüm. O, əl-ayağını tərpedəndə qışqırırdım: “Dinc ol! Belə eləm!” - yapıncının üstündən də özüm uzandım.

Çox çabaladı. “Çoban hamamı” soyumağa başlayana qədər onu buraxmadım. Ocağa odun qoyub, odu artırdım, su tuluqlarını döşəməyə atdım. İndi Şeteyə baxmağa dəyərdi – artıq burnu parıldayırdı. Alt paltarını və balıncı tərdən ağırlaşmışdı.

Sandıqdan yun corablar çıxardım, alt paltarını dəyişdim, Şeteni çevirdim, sirkəli araqla yaxşıca sürtdüm, təmiz paltar geydirdim. Xeyli yaxşılaşdı. Divara tərəf çevrildi və köksünü ötürdü. Bir dəqiqə sonra dərin yuxuya getdi.

Düşündüm: “Yuxuya getdisə, - daha ölməz”. Başını qadın örpəyi ilə bürüdüm, taxtı ocağa yaxın çəkdim, özüm isə tövləyə getdim.

Qoyunu kəsdim, təmizlədim. Təzə ətdən elə çoban qovurması bişirdim ki, – kim yesə barmağını yalayardı. Çoban qovurmasını mənə uşaqlıqda rəhmətlik babam öyrətmişdi, sürüləri uzaq yaylağa sürəndə...

Xörəyi və ocaqda qızdırılmış çörəyi stola qoydum, araq süzdüm və inadkar, çaxmaqdaşı kimi inadkar xəstənin kürəyini silkələdim.

“Al, isti qovurma ye. Onu şirəsi ilə ye, sağalacaqsan”.

O, cavabında nə isə deyib, kürkünü başına çəkdi.

İnəkləri sağdım, südü çürütdüm və hava qaralarkən evə hazırlaşdım. Ehtiyat üçün qapının arasından evə baxdım. Şete, papağı çıxarıb, qolunu çirməyib, acgözlüklə qovurmamı yeyirdi. Deyəsən, çox acmışdı. Mən qapını örttdüm. Bilirəm ki, içəri girsəm dilxor olacaqdı və yeməyəcəkdi. İstəyirdim onlarda gecələyim, amma fikrimi dəyişdim – yenə də mənə görə tərsləşəcəkdi. Həm də öz mal-qarama da qulluq

etməliydim.

Şetenin həyatı uğrunda mübarizə bununla bitmədi. Gecə çölə çıxmalı olub, yenə soyuq dəyib və səhər istidən yanırdı, bibər kimi.

Bir ay yarım onun yanından ayrılmadım. Yazıq, zəifləmişdi. Ona hər cür dərman otları dəmlədim, keçi piyi ilə yağladım, gah da sirkəli araqla sürtdüm, axır ki, onu Əzrayılın dırnağından qurtardım. Demək olar ki, bu inadkar şeytanı o dünyaya gedən qatardan düşürdüm...

İndi yenə də əvvəlki kimi küslüyük. Təəccüblü işdir: başının üstündə dayandığım ay yarım müddətdə mənə bir kəlmə söz demədi, bir dəfə gülümsəmədi, minnətdarlıq etmədi. Amma nəyə görə mənə minnətdarlıq etməliydi ki?! Əslində sadəcə onun ölümü ilə mübarizə aparmırdım, həm də öz ölümümlə, tənhalığım ilə mübarizə aparırdım. Xala-xala oyunu kimi...

Şete çoxdan ayağa durmuşdu, biz quzular üçün arxac çəpəri toxumaq üçün ağaclıqda çubuqlar kəsirdik. Dərədəki çayda rastlaşdıq. "Salam qoca! – dedim." Cıncırı çıxmadı. Susdu. Döndü və ağaclıqla yuxarı dırmaşdı.

Axı, nə edəsən, bu Şete də belə yaramazdı. İndi onu dəyişmək olmaz. Təki yaşasın ölməsin, və necə var elə olsun – inadkar, sərt, adamayovuşmaz. Bilirəm ürəyi xeyirxahdır, ancaq elə ki, inadkarlaşdı – dediyini edəcək, fikrindən dönməyəcək. "Ulağa minəcək, daha düşməyəcək".

Bunları sənə danışmağa utanıram. Bizə, qocalara küsülü yaşamaq yaraşmaz, oğlum. Bu əngin diyarda biz ikiciyimiz qalmışıq. İkimiz – mən və Şete. Yayda buraya tökülüb-gələnləri: yaylaqçıları, əyyaşları, boşboğazları – incimə, mən onları nəzərə almıram. Buranı heç vaxt tərk etməyəcək, qoca və etibarlı – yalnız bizik – iki nəfər.

Babalarımız deyib ki, gəmiyə minəndə, gəmiçi ilə dava eləmə.

Adamlar sənə qulaq asır: bəlkə onun yanına qalxasan, bu müdrik kəlamı onun yadına salasan, başına ağıl qoyasan bu inadkarın.

Xeyirxah bir iş gör; bəlkə sənə hörmət qoyar inadkar şeytan. Qoca deyil ki, çaxmaqdaşdı...

QIŞ

Bizim kəndimizdə onsuz da çox az adam yaşayır, qışda isə sanki ölüdür: iş-güc yox, kəlmə kəsməyə adam yox. Səhərdən axşamacan radionun yanında oturmaq olmaz ki?

Bu darıxdırıcı həyatdan adam lap dəli olar.

Artıq ova da getmirəm, ayaqlarım dözmür. Açığı mən elə cavanlıqda da çox ov həvəskarı olmamışam.

Bu buz kimi evdə yuxudan oyanırsan, odun yarırısan, su daşıyırsan, inəyə ot atırısan və sonra da buxarının yanında oturursan. Sinən qızır, kürəyin üşüyür, çevrilirsən – kürəyin qızır, burnun donur.

Pəncərədən müşahidə edirsən, bu mənzərə qəlbini dondurur – sağda da, solda da mal dırnaqları ilə tapdanmış palçıq görürsən.

Burnunu mətbəxdən çıxarırsan, peynin iyi burnuna vurur.

İti lap ağacla döyəclə yenə də bayıra çıxara bilməzsən, buxarının yanında uzanıb, köpür. Heç nə onu narahat etmir: ona bir parça cad çörəyi atarsan həvəssiz çeynəyər, atmazsan – heç səsini də çıxartmaz.

Bizim uzun imereti qışını necə də gözəl təsvir edirlər: burada səninçün çaxır bardağı, buxarı ətrafında toplaşmış qonşular, isti cad çörəyi və “çarirama”. Əzizim bunlar çox yaxşıdır! Amma yaxşıdı bir dəfə, iki dəfə, dünən, srağagün, iki həftə əvvəl, daha hər gün yox ki?! Gündən günə soyuyan cad çörəyi, hislənmiş buxarı, üç gün əvvəl bişirilmiş lobyə və bir də insanı üzən,

darıxdıran, ürəyini sıxan süstlük!

Heç kəsin vecinə deyil, heç kəsi sənin taleyin narahat etmir!
Hərə öz ocağının yanında mürgüləyir və küçədə görünmək istəmir.

Nə qonaq, nə buxarı ətrafında yığışmaq?! Axşamacan bir təhər
dözürsən, sonra gəl səbhü gözlə görüm necə gözləyirsən. Sonsuz
uzun qış gecələri.

Alov sönmür. Həvəsin olmur ki, odun üçün həyəət çıxasan.
Buxarının yanında mürgüləyirsən. Çiyinlərinə hopmuş soyuq səni
oyadır. Çarpayıya can atırsan. Hirsindən boğulursan.

Yaxşı olardı ki, arvadın səndən əvvəl girə yatağa, onu qızdıra.
Amma yox, çırağın işığında donmuş göyərtini təmizləyir. İndi bu
soyuq yatağa necə girəsən. Günümüz elə keçir ki, arvadımla heç
iki kəlmə kəsmirik.

Axı nə danışaq, bir-birimizə yeni nə deyə bilərik? Biz axı təzə
toylu deyilik. Qırx ildir ki, bir-birimizi mişar kimi doğrayırıq. Hər
şey əvvəldən məlumdur, hər şey aydındır.

Bu günü də keçirdik, tanrıya verdik. Nə dəyişdi? Səbh tezdən
yenə qalx, yenə odun yar, su daşı, malı yemlə və yenə də buxarının
yanında otur. Bükmə papirosdan çək və boğulana qədər öskür. Bu
deyəsən mənim axırıma çıxacaq, vəssalam.

Gecəyarısı eşidirəm ki, it zingildəyir. Bütün gecəni buxarının
yanında qalıb, indi çölə çıxmaq istəyir.

Qəzəbdən az qala partlayacaqdım. Təzədən necə yuxuya
gedəsən? Qaloşları geyib, tappatap qapıya getdim. İt güllə kimi
bayıra çıxdı. Qapının cəftəsini bağlayıram və bu zaman nəsə məni
itələyir. İrəli yelləndim. Düşündüm ki, yəqin qan təzyiqim qalxdı.
Sonra daha bir dəfə silkələdi. Hiss edirəm, sanki ayağımın altından
döşəmə gedir və mən göydən asılı qalırım. Bir təhər yatağıma
qayıtdım. Mənim Pelageyam yataqda oturub, mənə baxır.

– Sən bir şey hiss etmədin?!

– Mən nəyi hiss etməliydim? – deyə, yorğana büründüm.

– Bir şey hiss etmədin?

– Sən nə danışırısan?

– İndi bu dəqiqə sən bir şey hiss etmədin?

– Heç nə. – Ona qan təzyiqi haqqında bir şey demək istəmirəm.

Ah-vay edəcək, əl-ayağa düşəcək, onsuz da bir kömək edə bilmir.

– Zəlzələ oldu. Çarpayımı sanki yuxarı tulladı.

– Yat, yaqin belə yuxu görmüsən, ya da başını balınca narahat qoymusan.

Elə bunu demişdim ki, aşağıdan necə vurdusa – biz Pelageya ilə döşəməyə düşdük.

Evimiz silkələnir, yellənir, cingildəyirdi. –Elə bil ki, evimiz fırlanıb, sonra da harayasa uçdu, sanki onu dalğa götürüb çağlayan dənizə apardı.

Qorxudan gözlərimiz böyüdü. Qalxmaq istədim, dizlərim sözümə baxmadı. Dəhşətli səslə güzgümüz sındı. Taxçalardan dolçalar, qablar aşağı töküldü. Pelageya qaranlıqda məndən elə yapışdı ki, guya mən nəyi isə dəyişə bilərdim.

Bütün bunlar bir göz qırpımında oldu. Sanki evin divarları düzələndə mən əlimi uzadıb hisli lampanı götürdüm və yalnız indi mal-qaranın böyürməsinə və kənddə tək-tək atəş səsləri eşitdim.

Biz qalın geyinib həyətə qaçdıq.

Bəzi evlərdə işıq yanırıdı.

– E...h...ey!

– Kimdir?

– Mənəm, Minaqo, məni eşidirsiz?!

– Aha!

– Siz orada necəsiniz, Tite? Sağsız?

– Sağ-salamatıq!

– Qorxdunuzmu?

– Pelageya bir az qorxub, hıçqırır!

– Zəhrimarın qüvvəsinə bax a...!

– Heç demə, heç demə...

– Daha yatmağa getmək olar, bir də silkələməz, qorxmayın!

Haradan bilirsən, Minaqo, şər deməsən xeyir gəlməz, bizi içəridə milçək kimi əzər!

– Yox, yox, daha təkanlar olmayacaq, mən bilirəm, evlərinizə gedin, yoxsa soyuqlayarsınız.

Minaqonun pəncərəsində işıq söndü. Pelageya ilə birlikdə həyətdə bir müddət gəzdik, sonra soyuq ayaqlarımızı keyləşdirdi, və biz də evə getdik. İti nə qədər çağırdıqsa, içəri girmədi.

Düzdür, təkanlar bir daha olmadı, amma bu qorxu və dəhşət də bizə bəs idi.

Mən artıq altmış yaşın içindəyəm, bu tərəflərdə zəlzələnin olduğunu xatırlamıram. Bir fikirləşin! Görün necə böyük qüvvə ilə tulladı evi, nəinki evi bütün kəndi mal-qarası ilə, bütün daşınan və daşınmayan əmlakı ilə birlikdə elə bil papaq kimi tulladı.

Yaxşı ki, torpaq yuxarı-aşağı silkələndi, sağa-sola silkələnsəydi divarlar dözməzdi.

Hava işıqlaşan kimi, evin ətrafına dolandım, baxdım ki, bəlkə divarlarda çat var. Şükr allaha ki, xata sovuşdu. Sonra tövləyə qaçdım, burada da hər şey qaydasında idi. Bu ev heyvanları üçün dünya o vaxt dağılır ki, yeməyini gecikdirirsən, ya da başını kəsirsən. Özlərinin üfunətli xaxalında dayanıb, gözlərini əllərimə dikiblər, elə bil ki, gecə heç nə olmayıb. Sanki, yerin ürəyini lərzəyə salan bu qüvvə, yalnız adamlara hədə gəlibdir.

Sulu qar yağır. Nəm və totuq qar dənələri havada cız çəkərək nəm torpağa düşür, və elə o andaca əriyir. Belə sulu qardan zəhləm gedir. Qoy təkə qar yağsın. Barı mahalımızın görkəmi dəyişər.

– E...y...! Eşitmirsənmi?

– Eşidirəm, eşidirəm!

Minaqo, palçığa bata-bata irəliləyir.

– Hər şey qaydasındadırmı? Sabahın xeyir!

– Allahın bizə yazığı gəldi. Sabahın xeyir, sabahın xeyir! Sizdə vəziyyət necədir?

– Sovuşduq. Amma Şakro Xarabadzenin evi dağıldı.

– Nə danışırısan? – deyə, mən qorxuya düşdüm.

– Vaxtında qaçiblar çölə. Birinci təkən olanda Şakro uşaqları da götürüb birbaş həyətə qaçıb. Deyəsən, arvadının başına kərpic düşüb. Yüngülcə, ciddi bir şey yoxdur.

– Allaha şükr, özləri sağ və salamatdırlar.

– Bununla qurtarmayacaq, davam edəcək, deyəsən, ikinci dəfə silkələyəcək. Bəs onda nə olacaq?

– Bəs gecə lovğalanırdın ki, qorxmayın evlərinizə gedin, bir daha olmayacaq!

– Bəs nə edəydim? Axı şaxtada donacaqdılar. Axı nə fərqi var ya şaxtadan donub öləsən, ya da diri-diri evin altında qalasan? Yaxşı olardı ki, elə yuxuda olanda axırımıza çıxaydı. Yoxsa bu nədir, əvvəl oyadır, top kimi atıb-tutur, sən də yalnız gözlərini döyürsən.

– Zarafat etməyə söz tapdın...

– Nə üçün mən zarafat etməməliyəm?! – Minaqo gülümsəyərək sifətini uzatdı.

Mən rezin çəkmələr geydim. –Papaq kimi qatlanmış kisəni başıma çəkdim.

– Belə keçərik.

– Burada palçıq dizəcəndir.

– Gəl, gəl bu yolla gedək, təzə yolda palçıq daha çoxdur. Gərək cıncıl tökələr, maşın yox, heç araba da keçə bilməz.

Şakro dərənin yamacında, suyun yanında yaşayır. Evinin həyəti

çox böyükdür, amma nə fayda – yeri hamar deyil. Məttəl qalırsan ki, bu dərə-təpəni necə əkib-becərir. İki il öncə qardaşı ilə savaşıqdan sonra buraya köçüb. Bu evi ona qayınatası hədiyyə verdi. Düzünü deməliyəm ki, daxma çox pis vəziyyətdə idi. Gücbəla ilə sahmana saldılar. Ümumiyyətlə köhnə evi sahmana salmaqdan daha rahatdır, xərc həmin xərkdir. Barı bilirsən ki, təzə evdir və ürəyi sakit yaşayırsan.

Bu da həmin dərədir. Burada artıq qaynar iş gedir. Zəlzələnin yekunlaşdırma bilmədiyini qonşular etdilər. Onlar Şakronun evini söküb səliqə ilə yerə yığmışdılar. Arvadlar irəli-geri gedib, ev şeylərini mətbəxə daşıyırdılar. Şakronun yeni mətbəxi çiləkənlə örtülüb. Pis deyil, yaşamaq olar. Biz də Minaqo ilə işə girişdik, qoz ağacının altında taxta doğramaq üçün dayaqqlar qurduq.

On nəfər adam Şakroya yardım edirdi. Bu gün çatdırmırıq, səhər tezdən ciddi məşğul olarıq. Şakro yalnız indi bizə vaxt ayırdı. Gülə-gülə bizə tərəf gəldi. Bədbəxt görəsən dəli olmayıb ki, evi yıxılıb, o, isə gülür!

– Nə dişlərini ağardırsan? – deyə, mən onu həyəcanla qarşıladım.

– Tite dayı, yəqin ki, bütün kənddə mənim bədbəxtliyimə sevinən bir adam olar? Nə söz lazımdır, əlbəttə olar. Mən ağlamayacam ki, saçımı yolmayacağam ki?! Bununla dərdimə çarə olmaz. Qoy düşmənlərim ağlasın. Mən nə üçün ağlamalıyam. Amma arvadım bir qədər sarsıldı, allah saxladı, kirəmid kürəyinə düşmüşdü. Mənə qulaq assaydı, heç bu da olmazdı. Qaç, - deyirəm, tez həyəətə qaç! Uşaqların ikisi də qucağımdaydılar və qorxudan boğazımdan yapışmışdılar. Mənim arxamca tez bayıra çıxsaydı heç nə olmazdı, o, isə hələ ayaqqabısının qaytanını bağlayır, deyəsən hələ güzgüləndi də! Həyətdə dayanmışam və onu qışqırıram. Uşaqları qoya bilmirdim, yoxsa girib onu

çıxardım. Fikirləşin, qışqırıram, zəlzələ bizimi gözləyəcək. Elə evdən çıxmışdı ki, - tapp! – kirəmid belinə düşdü. Baxaydınız necə hönkürürdü!

Bu sözləri Şakro elə şövqlə danışdı ki, ölünün də gülməyi gələrdi. Qonşular ziyan çəkmiş adamın yanına gəlmişdilər ki, təsəlli versinlər, kömək etsinlər və ürək-dirək versinlər. Amma məlum oldu ki, ziyan çəkmişin onsuz da kefi sazdır. Allah ona can sağlığı versin və işləri uğurlu olsun.

Ertəsi gün hava işıqlaşan kimi biz Şakrogildə yığışdıq. Mən Minaqo ilə iki dənə beşmetrlik tirlər gətirdik. Bunları meşədə xəlvət yerdə gizlədib, qurutmuşduq. Baxdıq ki, başqaları da, kim nə bacarır, dartıb gətirir. Kimi yonulmuş dirək gətirir, kimi – taxta. Müzakirə etdik, düzüb baxdıq, götür-qoy etdik, nəyi dəyişmək lazımdırsa dəyişək, əlavə edək, axır ki, evi yenidən yaradaq. Heç düşmənimə də arzu etmərəm ki, belə bədbəxtlik gələndə kəndin camaatı ondan üz döndərsin.

Mənim üçün iş çıxdı, elə bil dirildim. Artıq üç gündür ki, Şakroya fəhləlik edirik. Hələ iki günlük iş də var.

Bundan yaxşı nə ola bilər? Hamı bir yerə yığışıb işlə məşğul oluruq, adama kömək edirik. Hava qaralanda evin sahibəsi bizim üçün süfrə açır. Elə bil yeməyin dadı da ləzzətli olub. Şakronun çaxır küpünün dibi çoxdan görünür. Hər axşam evə dəmli gəlirik. İndi heç hiss etmirik ki, hava necə işıqlanır, necə qaralır. Nə qədər zarafat edirik! Bizim uşaqlar zarafatın və hırıldamağın ustasıdır. Hərə özündən danışdı, mən də başımı bəlaya salıb, zəlzələ vaxtı Pelageya ilə döşəmənin üstündə qorxudan necə qucaqlaşdığımızı danışdım. Daha bunu bığlarına bağladılar. Heç Minaqonun ağzını yummaq olar? Doğrudan da onun dilinin sümüyü yoxdur. “Tite dayı, - deyir, kim altda idi, sən, yoxsa Pelageya”. Bax, belə intizamsız adamdır. Onun fikri yalnız bir istiqamətdə işləyir. İtin

birisidir, adam deyil. “Bəsdir çərənlədin”, - deyirəm. Mən nə qədər çox hirsənirdimsə onlar daha çox gülürdülər. “Əşşi, - deyirəm, qoy nə qədər istəyirlər danışıb, yorulsunlar”.

...Artıq iki həftədir Şakronun evini tikib, qurtarmışığı və yenə də tənhalıq başladı. Yenə də uzun gecələr... Yenə də odun və ot, yuxulu köpək və buxarı... Yenə də mənim iş əlindən girinc olmuş qarım...

Nəhayət, qar yağdı.

İki dəfə güclü şaxtalar oldu. Şaxta qarın yorğanını bərkitdi, sonra isə qar səpdi... səpdi... Bütün günü pəncərənin qabağında dayanıb qar dənələrinə baxıram. Bütün gecəni də qar yağdı...

Ertəsi gün qarın qalınlığı məni bir az narahat etdi. Bütün pilləkani örtmüşdü, qar topası eyvana çatırdı. Quyunun başında yalnız talvarın təpəsi görünürdü. Deməli, qarın qalınlığı metr yarım çatırdı. Birinci növbədə tualetin cığırını təmizləmək lazımdır. Kürkü çiynimə atıb, beli götürdüm.

– Tite dayı, əvvəlcə sevimli qonşunun doqqazına qədər təmizləmək lazımdır, elə deyilmi? – deyə, Minaqo öz həyətindən mənə qışqırdı. – Unutmamısan, yəqin? Sabahın xeyir!

– Əlbəttə, elədir, ancaq tualet daha vacibdir, – deyə güldüm. Sabahın xeyir.

– Qar lap batırıb ki...

– Hə. Deyəsən hələ yenə yağacaq. Deyəsən ağır qardır.

– Daha demə... Əldən düşmüşəm. Elə indicə İpolitenin oğlu ağacayaqla buradan keçirdi, Şaliko Xaburzaniyanın damının çökdüyünü bildirdi. Bilmirəm, inanım, ya inanmayım.

– Nə vax çöküb, deyir?

– Bu gecə.

– Bir az qalın geyin, gedib baş çəkək.

– Allahım bu nədir?! Mənə nə olub?! Birdən mənə elə gəldi ki,

Şaliko Xaburzaniyanın bədbəxtliyinə sevinirəm.

“Nə olub? Bəlkə, bu qocalıqdandır? Bəlkə işsizlikdən darıxıram? Beynimdən keçdi ki, indi gedib üç gün Şalikogildə işləyəcəyik, əngə verəcəyik, güləcəyik. – Ağlagələn işdir, bu?.. Mən deyəsən lap dəli olmuşam. Görəsən günbəgün qəlbimi deşən hansı şeytandır? Bir vaxtlar mən kədər, ya da darıxmaq nə olduğunu bilməzdim. Boş yerdən özümə bir məşğuliyyət tapardım. Bəlkə bunlar illər ötdükcə gedir, bəlkə mən sadəcə xəstəyəm?”

– Niyə uzadırsan, axı mən səni gözləyirəm, donmuşam.

– Mən getmirəm, tək get, - Minaqo fikirli-fikirli söylədi və kənara baxdı.

– A-a! Hə, hə, tamam unuttum. Yaxşı, mən getdim, -deyib, ağacayağın izi ilə uzaqlaşdı.

Tamam unutmuşam ki, Minaqo ilə Şalva küsülüdürlər. Keçən il Minaqonun donuzu Şalvanın həyətinə girmişdi. İnsafsız Şalva, hamilə donuzunun qarına yaba soxmuşdu. Mən də, Minaqo da bunu öz gözlərimizlə görmüşdük. Donuz dəhşətli iniltilərlə ölü balalar doğmuşdu və elə oradaca da ölmüşdü. O vaxtdan Minaqo Şalva ilə salamlaşmır. Onlar savaşmadılar, bir-birinə güldən ağır söz demədilər. Ancaq Minaqo daha Şalvaya salam vermədi, bəyəm bu azdır?

İpolitenin oğlu düz deyirmiş. Şalikonun evinin damı tamam çökmüşdü. Görünür, tirlər çürüyübmiş, qarın ağırlığına dözməyib.

Şaliko taxtapuşun üstü ilə gəzir və kirəmidləri qarın üstünə atırdı. Belə olarmı: kirəmidlər üst-üstə düşsə sınar. Nərdivanda üç nəfər dayanmalıdır və kirəmidi bir-birinə ötürməlidir. Açıqı bu Şaliko qəribə adamdır.

Əvvəl təəccübləndim ki, onun həyətinə öz ailə üzvlərindən başqa kənar bir adam yox idi, düşündüm ki, yəqin qonşular hələ eşitməyiblər, buna görə də qonşulardan soruşmadan doqqazı

itələdim. Doqqaz açılmadı. Doqqazın qabağındakı qarı qaşımı ki, ona güc verib açmaq asan olsun. Doqqaz bir qədər aralandı. Lap on nəfər filosof gəlib məni inandırmağa çalışsa da, qətiyyənlə Şalikonun haqlı olduğuna inanmaram. Bunu ondan gözləməzdim. Hər kəs öz hərəkətində sərbəstdir, lakin bu dəlilik həddinə gəlib çıxmamalıdır! Qulaq as, sənın yanına adam gəlir və deyir ki, əzizim Şalva narahat olma, mən bircə dəqiqəyə qonşuları səsləyəcəyəm; sən hələlik tikinti materialını, çəkicini, mismarını hazırla, mən isə gedim uşaqları haraylayım. “Sən açıqlanma, – deyirəm, – bax Şakronun evi yerlə yeksan olmuşdu, sənın isə, – deyirəm, divarların yaxşı ki, salamatdır...”. Buna normal adam nə cavab verər? O deməliydi: “Çox sağ ol, əzizim Tite, Allah sənın canını sağ eyləsin, sən qonşuları harayla, Allahın köməyi ilə bir anda çardağı yenidən örtərək”. Sizcə, Şaliko mənə nə cavab verdi?.. “Narahat olmağa dəyməz, Tite, dünyanı başımıza tökməyə ehtiyac yoxdur. Mən hələ bu dünyadan bir xeyir görməmişəm, – deyir. Özümüz birtəhər düzəldərik, – deyir, – kiminsə köməyi olmadan keçinərik. Adamlara yalnız baş qatmaq, işi uzatmaq, əyləncə və məsxərə lazımdır, mən isə bütün qışı çardağımda komediya qurmaq istəmirəm...”. Təkcə bunu desəydi, dərd yarı idi. “Çəkməçi – çəkmə tikməlidir, – deyir. Hərə öz işi ilə məşğul olmalıdır. Onların heç biri mənim üryimcə və düşüncəmlə divara mismar da vura bilməyəcək. Yaxşısı budur ki, mən ustalar çağırım, lazım olan qədər pulunu ödəyim, biləcəyəm ki, vicdanla düzəldiblər. Bir də ki, heç kəsə borclu olmayacağam və heç kəsin qarşısında xəcalətli olmayacağam. Bu gün bir qəpiklik yaxşılıq edən, sabah səndən on istəyəcək. Ona görə də, – deyir, narahat olmağa dəyməz, Tite, get evinə və öz işlərinlə məşğul ol”. Elə belə də dedi. Buna nə cavab verəsən? Axı bu adam istəmirsə, gücnən xeyirxah olmayacaqsan ki... Amma bundan sonra siz deyin, bu

adamdırmi?

Belə adamdan elə canavar yaxşıdır. Dəfələrlə görmüşəm: qışda ac canavarlar bir yerə yığılırlar və ulayırlar. Mədələri onlara güc gəlir, bir-birlərinə dişlərini qıcayırlar, bir-birlərini görənlər gözləri yoxdur, ancaq bununla belə yenə də birlikdədirlər. Birlikdə ulayırlar. Başa düşürsənmi, birlikdə!

* * *

Çox məyus oldum. Ürək ağrısı ilə, deyinə-deyinə, bu qarlı havada evə addımlayıram...

Kimsə xahiş etməsə ki, gəl mənə yardım et, – gərək təşəbbüs göstərib başqasının işinə burun soxmayasan.

Yox əzizim, belə də yaramaz. Qoy mənim düşmənim başqasının bədbəxtliyində yaxasını qırağa çəksin. Qoy o, “nəyimə lazımdır!”, – desin. Adamlar yalnız kömək üçün bir yerə yığılırlar, onlar həm də birlikdə olmaq istəyirlər. Sən bilirsənmi, birlik nə gözəl şeydir?!

Elə ki, öz həyətimizə daxil oldum, qarğıdalı anbarımız diqqətimi cəlb etdi və ağılıma bir fikir gəldi. Allah günahımdan keçsin... Bizim anbarımız həqiqətən də çox köhnədir. Əgər qar dayanmasa, ola bilər ki, onun ağırlığına dözməyib yıxılsın.

Bir an belə dincəlmədən qarğıdalını anbardan həyətdəki mətbəxə daşdım. İki böyük səbət qarğıdalını çardaqda sərib, düzdüm.

Pelageya təəccüblə mənə baxır, amma dinmir, bilir ki, mən bir işi edirəmsə, demək belə lazımdır. Arvadım evə girəndən sonra, təzə, hörmə kəndiri götürdüm, ucunu damın altında anbarın əsas tirinə düyünlədim. Oğru kimi ətrafa boylandım: kimsə kolların arxasında gizlənilib mənə baxmır ki, sonra kəndiri dartdım. Anbarım yıxılmadı. Sonra var gücümə dartdım. Anbar boğuq səslə çökdü.

Mən ildırım sürəti ilə kəndiri açdım, dolayıb əvvəlki yerindən asdım. Üstümdən qarı çırpıb, evə girdim və heç nə olmayıbmiş kimi buxarının yanında oturdum və cəhrənin arxasına əyilmiş Pelageyaya dedim:

– Xəmir yoğur, sabaha çörək bişirmək lazım olacaq. Çil toyuğu və yumurtlamayan kəkilli qırmızıyaq toyuğu səhər hindən buraxma. Uşaqları çağıracağam mənə kömək etsinlər. Qar bizim anbarı yıxıb.

Pelageya susur. Deməli, hər şey qaydasındadır. Maraqlıdır, Pelageya bir şey duydumu?

XEYİRXAH

1980-ci il, iyun ayının on səkkizində, təxminən səhər saat on bir radələrində, Ermine Saxamberidzenin doqqazına qara plaşlı, yaşlı bir kişi yaxınlaşdı. Əvvəlcə həyəətə göz gəzdirdi. Uzun müddət həyətdə otları dimdikləyən və quruldayan ördək balalarını müşahidə etdi; sonra qara papağını gün düşən gözlərinə endirdi və sanki öz səsindən qorxan bir tərzdə tərəddüdlə ev yiyəsini çağırırdı:

– Ay ev yiyəsi!

Qapısı yellənən, əyilmiş ayaqyolundan təxminən beş yaşlarında olan pırtlaşıq saçlı balaca oğlan çıxdı və doqqazın yanında dinməzəcə dayandı. Zirzəmidən, tək tumanda olan qarayanız, uzunbaldır qızcığaz sivrilib çıxdı və oğlanın yanında dayandı. Qızcığaz qardaşından iki yaş böyük olardı (naməlum adam uşaqları qardaş-bacı hesab etdi, çünki onlar bir almanın iki üzünü kimi oxşayırdılar). Taxtapuşla örtülmüş toyuq hinində on

yaşlarında olan çilli oğlan uşağı göründü. Hər üçü uzun müddət şübhəli nəzərlərlə və qorxu ilə qara plaşlı adamı süzdülər. Nəhayət, naməlum adamdan gözlərini çəkmədən xorla analarını çağırdılar:

– Aaana!

Bu səs Ermine Saxamberidzenin xanımı Pistimeyaya çardaqda çatdı. O çardaqda nuh əyyamından qalmış sandığı boşaldıb, təmizləyirdi və babasından qalmış paslı tüfəngi yerə qoymuşdu.

– Gəlirəm! – deyə, o kirəmidlər arasından qışqırdı, böyük, çaxmaqlı tüfəngə söykənərək çardaqdan yerə tullandı.

Qonaq, əli tüfəngli, başı örpəkli qadının ona tərəf gəldiyini görəndə güldü:

– Xanım qorxmayın, mən düşmən deyiləm. – O, tüfəngə baxdı. Düşünürsüz ki, o sizi qoruyar? Çaxmaqlıların vaxtı çoxdan keçib.

Uşaqlar, dodaqlarını bir-birinə sıxmış analarına baxdılar və gülüşdülər.

– Bağışlayın, cənab. – Pistimeya tüfəngi gilasa ağacına söykədi, örpəyini yenidən bağladı. – Mən çardağı yığışdırırdım, təsadüfən əlimə gəldi...

O, qonağı tanımasa da, doqqazı geniş açdı və evə dəvət etdi.

– Ümid edirəm ki, bəd xəbərlə gəlməmişən?

– Nə danışırırsız, nə danışırırsız! Narahat olmayın. Siz yəqin ki, Ermine Saxamberidzenin xanımısınız?

– Hə... Bəlkə nəsə olubdur?

– Mən axı dedim, heç nə olmayıb. Əgər vaxtınız varsa, mənim balaca söhbətim var. Yoxdursa, mən sonra gələrəm...

– Cənab, ancaq tabutda olanın işi olmur. İndiki vaxtda kim sənə işsiz qoyar? Evə buyurun!

Pistimeya qarşısına çıxan taqətsiz köpəyi ayağı ilə kənara

itələdi və qonaqla birlikdə laxlamış pilləkənlərlə yuxarı qalxdılar.

Divarları yapışdırılmış kağızla örtülmüş bu tör-töküntülü taxta otaqdan üfunət qoxuyurdu. Buranın elə görkəmi vardı ki, elə bil basqın olmuşdu.

– Siz bağışlayın, cənab, məgər belə avaralarla bir damın altında səliqə-sahman yaratmaq olar? – deyə Pistimeya üzrxahlıq etdi və ortalığı yığışdırmağa çalışdı.

– Narahat olmayın, mən bircə dəqiqəliyə gəlmişəm. – Qonaq oturacağı samanla toxunmuş stula oturdu, amma stulun şübhəli cırıltısından qorxaraq tezcə də ayağa qalxdı.

– Ev sahibəsi, elə yatağın üstündə oturun, – deyə, yer göstərdi. Boş şeydir...

Ana və uşaqları qatlanan çarpayıda qatarla oturdular və əllərini çənələrinə söykəyib, gözlərini bu naməlum adama dikdilər.

– Qonaq güclə eşidiləcək pıçıltı ilə dedi: “Mümkünsə, mən sizinlə tək qalmaq istəyirəm” və rəngi ağarmış ev sahibəsinə baxdı, tələsik əlavə etdi: “Xanım, narahat olmayın, mən Qiqa Xaçidzeyəm, diyarşünaslıq muzeyində işləyirəm, Balaxvanidə körpüdən sonra sağ tərəfdə, çörək dükanından sonra üçüncü binada yaşayıram. Bəyəm mən pisniyyətli adama oxşayıram?”

– Madam ki, belədir, siz Uşanqi Çediani tanımalısınız, – deyən Pistimeyanın gözlərində hələ də təlaş qığılcımları vardı.

– Əlbəttə, tanıyıram! Necə tanımayım, birgözlü Uşanqi kepka tikir. Bir həftə əvvəl, qızını köçürdü.

– O mənim qaynım düşür, ərimin əmisi oğludur, – deyən Pistimeya bir qədər sakitləşdi. – Qızının ərə getməsinə razı deyildi, kürəkəndən narazıdırlar. – O, qalxdı və uşaqlara qışqırdı: – Ey, bir dəqiqə həyəətə çıxın!

Uşaqlardan yaxa qurtarmaq o qədər da asan olmadı. Uzun dava-

dalaşdan sonra onlar qapı arxasına qoyuldular, amma qonaq bilir ki, onlar qapı arasından boylanacaqlar.

– Xanım, zəhmət olmasa yaxına gəlin, bağışlayın adınız nədir?

– Pistimeya, - deyə, qadın qatlanan çarpayısında silkələndi.

Qiqa Xaçidze dəri qovluğunu açdı, oradan kağıza bükülmüş nə isə çıxartdı, o yan, bu yana boylanaraq ev sahibəsinə uzatdı:

– Burada iki min manatdır, hörmətli Pistimeya.

Pistimeya düşünmədən bükməni aldı.

– Olarsa, sayın. Pul sayılmağı sevir, – deyə, Qiqa gülümsədi.

Saxamberidzenin xanımı dodağının altında deyilərək və dodaqlarını titrədərək, pulları uzun müddət, həm də çox diqqətlə saydı. Bir dəfə çaşdı. Yenidən başladı. İyirmibeşlikləri və onluqları ayırdı. Qonaq dizlərini qucaqlayaraq oturub ona baxırdı. Qadının burnunun üstündə dingəsi və çuxura düşmüş, zərdab rənginə oxşar saralmış gözləri vardı. Naxışlı orpəyinin küncələrindən daranmamış saçları sallanırdı. Boğazları gödəldilmiş çəkmələr geymiş qadının göbud barmaqları həyəcandan titrəyirdi.

Sayıb qurtardıqdan sonra, o, pulları elə həmin qəzetə büküb döşəyin altına soxdu və maddım-maddım qonağın üzünə baxdı.

Qiqi titrəyən səslə: – Hörmətli Pistimeya, bu pullar sizindir, necə istəyirsiniz xərcləyə bilərsiniz, – dedi. Görürəm ki, elə siz də mənim kimi xudmani yaşayırsınız. Bəlkə bu pullar sizə bir qədər kömək olar.

– Ah, siz nə danışsınız, cənab! Doğrudanmı, bu iki min manat bizim ehtiyaclarımıza kömək edər? – Pistimeya kənara baxaraq elə danışdı ki, sanki qonağın həyəcanı ona keçmişdi. – Bizim zamanədə beş uşaq böyütmək asandırımı! Biz vicdanlı adamlarıq. Mən ipəkəyirmə kombinatında səkkiz il işlədim. Səkkiz il əlimi qaynar sudan çıxarmadan, barama açmışam. Buyurun, baxın,

mənim əllərim nəyə bənzəyir! İndi nəinki işləmək, elə çorak almağa çıxıram uşaqlar evi alt-üst edirlər. Mənim ərim isə... Yəqin ki, bilirsiniz avtomobil qəzasından sonra ona maşın etibar etmirlər, indi mühafizə sistemində işləyir. İki minlə əlbəttə, nəyi isə etmək olar, ancaq bizim ehtiyaclarımızla deyim ki, bu elə də çox deyil. Evimizin damına baxın, yağış yağanda birbaşa yatağımıza tökülür.

Qiqi ağzını açmaq istəyirdi ki, nə isə desin, ancaq qadın elə sürətlə danışdı ki, onu kəsə bilmirdi.

– Həmin qəza isə yəqin ki, bilirsiniz ərimin günahından olmamışdı. Bax bu yaxında, Katsxiyə dönən yerdə dikdə maşını saxlamışdı. Üzr istəyirəm, kişi işi üçün bir ağacın arxasına keçmişdi, maşın isə enişə doğru tərənib dərəyə düşmüşdü, bilirsiniz, dağa da bəla gəlir.

Qonaq qalxdı, əllərini cibinə qoyub pəncərəyə tərəf getdi. Pəncərədən düşən parlaq işığın fonunda onun səliqəli qırılmış başı və iri qulaqları sanki qara kartondan kəsilmiş və yapışdırılmış kimi görünürdü.

– Hörmətli Pistineya, siz yəqin təəccübləndiniz ki, bu pullar hardandır, - sözləri otaqda boğuq səslə yayıldı.

Pistimeya oturaraq, başını yana əymişdi. Qiqiyə belə gəldi ki, Ermine Saxamberidzenin xanımı ümumiyyətlə elə də çox təəccüblənməmişdi.

– Bu pullar mənim hədiyyəmdir, – deyə Qiqi davam etdi. Mən bunları sizin ailəyə hədiyyə edirəm. Elə belə, maddi yardım kimi. Artıq yoxum idi, olasıydı artıq verərdim. Siz düşünürsüz ki, mən bilmirəm indiki zamanda bu elə də böyük pul deyil... – O, döndü, papağını götürdü və sürətlə qapıya tərəf getdi, amma qapıda dayandı. – Allah eləsin ki, bu pulları ailənizin xeyrinə xərcləyirsiniz! –dedi, və çıxdı.

Ətraf həyətdə dörd baş göründü: Pistimeya və onun qəribə qonağın arxasınca xeyli baxdılar – o isə plaşının yerlə sürünə-sürünə, geri baxmadan gedirdi və yarğanın arxasında görünməz oldu.

* * *

Sürgündən qayıdanda qırx üç yaşı vardı. Onu yenidən muzeyə ekskursiya rəhbəri təyin etdilər və ikiotaqlı, ata-baba evini qaytardılar. Elə bil ki, heç nə olmamışdı. Sanki həyatındakı o dəhşətli doqquz il də olmamışdı. Ona dedilər ki, səhv olub, ancaq məsləhət gördülər ki, səhvin kökünü axtarmasın. O, uşaq olanda atası beyin sətəlcəmindən ölmüşdü, həbs olunandan bir il sonra isə anası vəfat etmişdi. Qardaşı, bacısı yox idi. Boş evə nəzər saldı, düşündü ki, bir qədər pul toplayıb, evlənsin. Maaşından nə qalırdısa, həbsxana yoldaşlarından birinin düzəltdiyi daxıla yığırdı. İllər elə ötüb keçdi ki, heç xəbəri də olmadı. Sırağagün əlli səkkiz yaşı oldu. Şənbə idi. O, eyvanda oturub ailə albomuna baxırdı. Əsəbləri dözmədi. Şəkildən ona gülümsəyən gənc oğlanın üzünə baxanda ona elə gəldi ki, bu sadələhv gənc oğlanla indiki əlli səkkiz yaşlı Qiqa Xaçidzenin heç bir əlaqəsi yox idi. Hirslənərək, küt bıçaqla daxılı sındırdı və onu döşəməyə çevirdi. İki min on bir manat və səkkiz qəpik saydı. Nədənsə güman edirdi ki, pul daha çox olmalı idi. Pulların görkəmi onda heç bir sevinc hissi oytarmırdı və bir daha aciz olduğuna inandırırdı. Birinci ağılna gələn bu oldu ki, bu pullara nə evi təmir etmək, nə də maşın almaq olar. Deyəsən, evlənməyə də artıq həvəsi yox idi. Bu tənha, yorulmuş adama belə gəldi ki, o, hər yerdə kecikib. Sanki həyatı puç olmuşdu, heç kəsə lazım olmayan, artıq indi isə hər şeyi yenidən başlamağına heç mir mənə görməyən bir adam olmuşdu. Əlləri ilə başını tutub, donmuş çiyinlərini sıgallayaraq otaqda bu

küncdən o küncə gedirdi. Pişiyin qabına süd tökərkən, birdən fikirləşdi: bəlkə bu pulları ehtiyacı olan çoxuşaqlı ailəyə verim? Onlar bilər bu pulları necə xərcləmək lazımdır...Bu fikrə o qədər məmnun oldu ki, hətta fit çalmağa da başladı. Uzun illər ərzində qəpik-qəpik toplanmış bu pullara ən ağılabatan istifadə yolu bulunmuşdu. İki min manatı hədiyyə verəcəyi adamın üzündəki sevinci təsəvvür etmək istəyəndə, onu hətta titrətmə tutdu. Ancaq ehtiyacı olan çoxuşaqlı ailəni tapmaq o qədər də asan olmadı. İki gün şəhər ətraflarında dolaşdı. Pulu tanış adamlara vermək istəmirdi. Pistimeya şübhələnməsəydi, o heç adını da deməyəcəkdi. “Naməlum adamdan iki min manat almaq daha təsirli olardı, – deyə düşündü. – Pulu verirəm, arzularımı bildirirəm və gedirəm”. Səhər kimsə ona söylədi ki, körpüdən sonra Andia Sinauri küçəsində Ermine Saxamberidze yaşayır, beş uşaq atasıdır. Qara pəncərəli, əyilmiş taxta evi görəndə daha qonşulardan nə isə soruşmağa ehtiyac duymadı. O, axtardığını tapmışdı. Qalanı isə oxucuya artıq məlumdur.

Şübhəsiz, Qiqa Xaçidze çox şən idi, elə bil quşların qanadında evinə tərəf süzürdü, amma hər halda nə isə bir şey çatmırdı. Hər şey heç də onun gözlədiyi kimi alınmadı. Pistimeya haqqında düşündü: “Barı bir sağ ol, deyəydi”. Nəhayət Qiqa Xaçidze qərara gəldi ki, qəfil sevincdən qadının başı fırlanıb, hətta özünü danladı ki, bəyəm o bu pulları hədiyyə vermişdi ki minnətdarlıq öpüşü üçün uzanan dodaqlar görsün, ya da üzlərdə təbəssüm görsün... Mən ehtiyacı olan adama kömək etmək istədim, vəssalam. Bu gün olmasa da, sabah o biləcək ki, mən təmənnasız olaraq, başqa fikrə düşmədən xeyirxah bir iş tutmuşam...

Bir sözlə, bizim qəhrəmanımız öz borcunu yerinə yetirmiş, sakitləşmiş və rahatlanmış bir adam kimi evə qayıtdı. O, heç vaxt

həmin gecədəki kimi şirin yatdığını xatırlamırdı.

Səhər yeməyindən sonra, həyəətə çıxanda və su kranının yanından keçəndə ötəri güzgüyə baxdı, əlini çənəsinə çəkdi: gərək üzümü qırxaıdım.

Şüşəbəndə qayıtdı, pencəyi çarpayıya atdı, çaynikdə su qızdırdı, yaxalığına təmiz dəsmal taxdı və sabun köpüklətməyə başladı. Elektrik üzqırخانına heç cür vərdis̄ ola bilməmişdi. Deyir ki, onun küyü əsəblərini pozur, köhnə dədə-baba qaydası ilə daha tez və səliqəli qırxıram. Üzü tam köpüklü halda, əlini atdı ki, dirəyə həmişəlik bərkidilmiş qayışda ülgücü itiləsin, bir də gördü ki, ki-minsə əli doqqazdan sallanıb, cəftəni axtarır.

Ev sahibi istiqamət verib, dedi: – Aşağı! Aşağı, sağa!

Qapı açıldı, sanki boğazı olmayan kök bir kişi göründü, gözündə qara dəri sargı, başında da yekə yastı kepka vardı.

– Evə gəl! Bağışla qarşılaya bilmirəm...

Qonaq elə dəvətsiz də evə tərəf şığıyırdı. O şüşəbəndə yaxınlaşanda, Qiqa Uşanqi Çedianı tanıdı. Uşaqlıqdan indiyədək, haçansa bayquşa oxşayan bu papaqçının onların həyətinə gəldiyini yadına sala bilmirdi.

– Bağışla, Uşanqi indi yuyuram, - deyə Qiqa qalxmaq istədi, amma qonaq ikiəlli onun çiyindənən basıb, stula oturtdu.

– Narahat olma... Qırmağa davam et, mən bir-iki kəlmə deyəcəyəm, ya ayaqüstü, ya oturmuş nə fərqi var... Meyvə ağacların qocalıblar... Mənimkilər də... Uşanqi pəncərəyə baxdı. – Bu su kranınının sağ tərəfindəki, budaqları mişarlanmış gavalıdırımı?

– “Venqerkadır” – deyə, Qiqa üzünü qırmağa davam etdi.

– Quruyub?

– Yarısı. Məslət gördülər ki, mişarlayım.

– “Venqerka” nədir? Tfu, boş şeydir! Sənin yerinə olsam onu kökündən çıxararam, yerinə ağ giləs, ya da şaftalı əkərəm. Amma lənətə gəlmiş şaftalıya xüsusi qulluq lazımdır, üç ağac əkmişəm, boy atmırlar, üçü də necə vardı elə də durur.

– Qulluq lazımdır, əzizim. Ağac qulluq istəyir. Səhərdən axşamacan gərək əlində susəpən, kətmən və ağac qayçısı bağda gəzəsən. İndi elə olub ki, heç ot da qulluqsuz əmələ gəlmir. Vaxt və istək lazımdır. Mənim isə nə vaxtım var, nə də istəyim, - deyə, ev yiyəsi ülgücü çəkdikcə ara verir və danışdı. Amma hiss edirdi ki, Uşanqi Çediani onun gavalısı az maraqlandırır.

– Uzaqdan qonağın səsi gəldi: Sənin deyəsən evin arxasında da torpağın vardı?

– Yox, nə danışırısan, onu çoxdan aldılar.

Onlar bir müddət susdular. Qiqa üzünü qırxiş qurtardı və qalxmaq istəyirdi, qonaq belə hesab etdi ki, artıq söhbətdən işə keçmək olar.

– Eşitmişəm, pul paylamağa başlamısınız, hörmətli Qiqa, – bu sözdə çox mənə vardı, sanki danışan adam Qiqanın tərəfindəydi və onun sirrini heç kəsə vermək fikri yox idi.

Qiqa güldü:

– Hə Uşanqi. Bəs nə edəsən...

– Bəs necə oldu? Alınır? – deyə papaq ustası yeganə gözünü qıydı və irəli gəldi.

– Çox gəlirli işdir, – deyə Qiqa ucadan güldü, dəsmalı çiyinə atıb, ayağa galxdı, amma qonağın müəmmalı üzünə baxıb, ciddiləşdi. – Mən o qadına xahiş etdim ki, heç kəsə danışmasın.

– Mənə etibar edə bilərsən. Papaqçı əlini döşünə sıxıb, boylandı və pıçılıtlı ilə dedi: qardaşım Qiqa – saxamberidzələr mənə yad deyillər. Mən Ermine ilə süd qardaşıyam.

– Amma bunun nə dəxli var. Sadəcə olaraq istəyirəm ki, bunu hamı bilməsin. Xırda bir işin ətrafında səs-küyün olmasını sevmirəm.

Qiqa pəncərədən boynunu uzadıb çaynikdən əlinə su tökdü. Uşanqi yerindən sıçrayıb çayniki onun əlində aldı.

– Narahat olma... Mən süzərəm... Çox sağ ol... – Ev sahibi dəsmal ilə silindi, pəncəyini geydi və dinməzcə divardakı fotonu süzən papaqcının qarşısında oturdu.

– Əlbəttə, mən səni başa düşürəm. Bəs necə ... elə mən də bu fikirdəyəm: hansı işin ətrafında çox səs-küy olur, onun axırı pis qurtarır... Amma axır ki, bu işdə sənə bir adam lazımdır. Tənha çətin olur. Mənim düşüncəmə görə belədir... Uşanqi ovuclarını kök budlarının arasında sıxıb, dayandı.

– Sən nə haqqında danışırısan?

– Kimsə, özünün... etibarlı... adamın olmalıdır – deyirəm.

– Uşanqi, sən zarafat edirsən!

Uşanqi cavab vermədi.

– Mənə etibarlı adam nə lazımdır? Qəribə adamsan, mən pul kəsmirəm.

Ancaq bu sözlər də, Uşanqi Çedianın üzünün ifadəsini dəyişmədi. O bilirdi ki, ev sahibi ona asanlıqla etibar etməyəcək.

– İnan mənə Qiqa, məndən etibarlı adam tapa bilməzsən. Mənimlə belə danışma.

– Necə danışmayım! Sənin ağlın başındadı? – Qiqa hirsindən od tutub, yanırıdı.

– Qışqırmaq nə lazımdır? – Uşanqi doqqaza baxdı. – Mən sənin üçün deyirəm, sənin xeyrin üçün deyirəm. Bəs ilişsən necə olacaq? Sənə muğayat olan... sənə bağlama gətirən biri lazımdır. Belə edirsənsə, onda pay istəmirəm, üç faizlə işləyərəm.

– Nə pay? Bu nə paydır?! – Qiqağın əlləri soyudu, qəhər öntü boğdu. – Mənim nəyim var ki, pay verəm? Əzizim, sən bilirsənmi ki, mən bu iki min manatı on beş il yığmışam!

– Kiminçün?

– Özümçün.

– On beş il özünçün yığmışan, amma bunu Saxamberidzelərə bağışlamışan. Necə? – deyə, papaqçı kinayəli güldü və əllərini dizinə qoydu. – Əzizim, Qiqa, buna kim inanar? İndi bunu kim yeyər? Qulaq as mənə, uydurma, həqiqətə oxşamalıdır.

– Rəhmətlik anama and olsun! – Qiqağın səsində bir titrəyiş vardı, və bu söhbət müddətində təkgöz ilk dəfə ev sahibini diqqətlə süzdü.

– Bəs indən belə nə etməyi düşünürsən?

– Nə “indən belə”?

– Sabah yenə də pul yığmağa başlayacaqsan? Yoxsa bu işi atacaqsan? Ümumiyyətlə, sən haqlısan, bu başağrıdan işdir. Ermine Saxamberidze gərək yenə də onbeş il gözləyə ki, sən ona iki min manat verəcəksən. Belə, belə... Qiqa ömründə belə gülüş eşitməmişdi. Papaqçı elə bil ki, gülmürdü, o sanki hürürdü; iri dişləri parıldayırdı, bütün bədəni isə titrəyirdi.

– Deməli, inanmırsan? – deyə, ev yiyəsi ağlamaq istəyirmiş kimi, soruşdu.

– İnanıram, necə inanmayım. Mən hələ bundan da artığına inanaram. Sən inanırsansa, mən də inanaram... – Uşanqi əlini sağlam gözüne çəkdi, gözünün qapağını sıgalladı, qalın qaşlarını düzəltdi və ayağa qalxdı. – Mən sözümü dedim, özün bil. Salamət qal... Bir şey fikirləşsən, mən yenə də orada, yaşıl bazarın yanında işləyirəm. Unutma ki, mən sənə xeyrini istəyirəm. – Bu sözlərlə, onlar həyəətə düşdülər, doqqaza çatanda papaqçı ev sahibinə bir

daha təəssüflə xatırlatdı: – Mən düşündüm ki, belə işin öhdəsindən tək gəlmək olmaz. Sən uşaq deyilsən. Bu əsəbi işdir... Fikirləşməzdim ki, biz bir-birimizə belə yad adamlarıq...

Qiqa Xaçidze həтта doqqazı bağlamağı da unutdu. Bir müddət o, budaqları mişarlanmış “venqerkaya” söykərib, dayandı. Nəfəsini dərdi, krandan üzünə su vurdu, həyətdən çıxdı və muzeyə qədər bir dəfə də olsun başını qaldırmadı.

Bütün günü kefsiz oldu. Elə bil ağzına su alıb susmuşdu. Saat on iki radələrində muzeyə gələn alman milliyyətindən olan yaşlı, hörmətli ər-arvadı muzeydə müşayət etməli oldu. O, eksponatdan eksponata elə sürətlə keçirdi ki, almanlar onun arxasınca çata bilmirdilər. Heç bir üzrxahlıq etmədən alman inturistlərini tərki edib, öz stoluna qayıdanda, eynəkli hündür alman qırıxmış sifəti ilə gəlib zəif rus dilində olduqca maraqlı söhbət üçün ona təşəkkür etdi və bir müddət daha muzeydə qalıb, bəzi eksponatlara müstəqil baxmağa icazə istədi. Qiqa pərt oldu, qalxdı və dedi ki, özünü pis hiss edir və xahiş edir ki, tələsiklik üçün onu bağışlasınlar. “Əlbəttə, siz nə qədər istəsəniz muzeydə qala bilərsiniz”. Alman bir müddət onun əlini sıxdı və razı halda almanca nə isə dedi. Şükür allaha ki, bütün günü daha muzeyə gələn olmadı.

Qiqa stolun hücrəsindən Dostayevskinin “İdiot” kitabını çıxartdı, amma oxuya bilmədi – həvəsi olmadı. İlk beş səhifəni oxuduqdan sonra hiddətləndi. Əvvəllər heç bir yazıçını oxuyanda bu hissləri keçirməmişdi. Kitabda yazılan hər şey ona ağırlı və uzunçu, həтта təsəvvür edin ki, uydurma və saxta görünürdü.

Evə necə gəldiyini xatırlamırdı. Axşam çox isti və bürkü idi, və Qiqa ertədən yatmaq qərarına gəldi. Çətinliklə yuxuya getdi və tezcə də oyandı.

– Qiqa! Qiqa! Eşidirsənmi? – deyə, kimsə doqqazdan çağırırdı.

– İndi!

O, ayaqlarını şapşapa soxdu və pəncərəni açdı.

– Bu dəqiqə! Kimdir orda?

– Bir dəqiqəliyə bəri bax, olarsa!

– Həyət qaranlıq idi və selləmə yağış yağırdı. Tələsik çiyinə plaş atdı, şapşaplarını çappıldadaraq həyətə endi və çox keçmədi ki, arxasınca şüşəbəndə hündür, üzü tüklü, əyninə siçan rəngində jaket geymiş, tam islanmış bir kişi gətirdi. Qiqa heç lampa işığında da gecə qonağını tanımadı, şalvarını geyib, sanki özünə haqq qazandırılmış kimi:

– Yuxuya getmişəm. Bu gün heç özümdə deyiləm. Çoxmu çağırdın? Buyurun, əyləşin, – deyə, qonağa stul verdi.

Naməlum adam sıx saçlarının və saqqalının suyunu sıxdı və yanını taburetə qoydu.

– Mən Ermine Saxamberidzeyəm.

– Siz nə danışırsınız! – Qiqaın gözləri yaşardı və qonağın əlini sıxdı. – Tanış olmağıma çox şadam, batono Ermine.

– Mən, əlbəttə, dünənkinə görə təşəkkür edirəm, – deyə, əllərini silərək, Ermine donquldandı. – Amma elə-belə özüm üçün bəzi şeyləri dəqiqləşdirmək istədim. Ümumiyyətlə isə ... gecə vaxtı sizi narahat etdim, gecdir artıq, amma düşündüm ki, bülkə hələ yatmamısınız...

Bir az mürgüləmək istədim və yuxuya getdim. Nə isə, bütün günü özümü pis hiss etmişəm. Ona görə də taqətdən düşmüşəm. Amma, adətən yuxusuz oluram. Tənhalıq çətindir. Bu pişikdən başqa evdə bir canlı yoxdur. O da ki, bəyəm səsime səs verər...

– Həə, elə olmağına elədir... başqaları isə, mən sizə deyim, tamam tərsinədir. Bax mən, məsələn, istərəm ki, tənha olum, heç uşaq qışqırtısı da eşitməyim, sanki artıq heç nə istəmirəm.

– Nə danışırırsız! Evdə beş uşaq – böyük sərvədir. – Ev sahibi hiss etdi ki, onlar məsələnin məğzindən danışmırlar və bir qədər darıxdı.

– Qiqa, batono, siz hansı Xaçidzələrdənsiz ? – deyən qonaq köksünü elə ötürdü ki, sanki bütün ürəyini üfürdü.

– Həə, siz yəqin tanımırırsız. Mənim atam çox gənc yaşlarında ölüb. Bu sizi niyə maraqlandırır?

– Elə, belə... – Ermine dəsmalını çıxarıb, alnını sildi. – Heç nədənsə, əlbəttə, iki min yaxşıdır, amma...

– Nə “amma”, batono Ermine? – deyə ev sahibi səsləndi.

– Bu ki... Bəlkə mən bunu deməliyəm, açığı mən daha çox gözləyirdim.

– Nə üçün daha çox gözləyirdiniz? – deyə Qiqa soruşdu.

– Ona görə ki, mənə daha çox düşür. Mənim arvadım səkkiz il ipəkəyirmə kombinatının rəngləmə sexinə zəhmət qoyub. Bir baxsınlar qaynar suya əl soxmaq necədir. İndi heç maşanı tuta bilmir ki, ocaqdan köz götürsün. Mən isə, dirək kimi adam, keçiddə mühafizəçi işləyirəm. Əgər onlar hələ də maşını mənə qaytarmaq istəmirlərsə, gərək çox göndərəydilər.

– Kimdir – onlar?

– Rəhbərlik.

– Rəhbərliyin bura nə dəxli var?!

– İndi isə onlara çox asandır. İndi, adamı qovmaqdan asan nə var. Bəyəm hansısa iki min ilə beş uşağı ayağa qaldırmaq olar?

– Siz məndən nə istəyirsiniz, batono Ermine? – Damarlarında coşan qandan Qiqanın qulaqları zingildədi.

– Səndən heç nə. Mənim işim o pulu göndərənlərdir. Əzizim mən elə də key adam deyiləm. Sürücüyəmsə, deməli qanunlardan heç nə anlamıram? Özün fikirləş, hansı axmaq dik yerdə maşını

ilişməsiz qoyar? Əl əyləcini də axıra qədər dartmışdım, qərarda da belə yazılıb. Ancaq bəxtin gətirmirsə – batdın! Bilirsənmi, mənimki gətirmədi! Nə üçün bu məhz mənim başıma gəlməliydi?

– Əzizim Ermine, mən heç nə bilmirəm. Mənim rəhbərliklə və hökumətlə heç bir işim yoxdur. Mən öz topladığım pulları hədiyyə vermişəm. Bəs arvadınız sizə deməyib?

– Əlbəttə, batono, biz elə də key adamlar deyilik. Hər şeyi başa düşürük. Mən başqa şey haqqında danışram, digər sürücülər başına bir iş gələndə, təzə maşın verib, - deyirlər buyur otur! Axı mən nə qələt eləmişəm? Sözü düzü, özüm təmir edərdim. Rama bütövdür, mühərrikə bir şey olmaz, yalnız radiatoru dəyişərəm.

– Sizi bir müddət mühafizə işində saxlayıb, sonra sürücülük vəsiqənizi qaytararlar. Onlar öz işini bilirlər.

– Mən isə düşünürəm: bir halda, onlar bu iki mini mənə verdilər, demək vəsiqəmi qaytarmaq və sükan arxasında oturtmaq fikrində deyillər.

– Niyə siz başa düşmək istəmirsiniz ki, bu iki min manatın heç kəslə əlaqəsi yoxdur? Mən bunu sizə öz cibimdən vermişəm. Sağlığınıza xərcləyin!

– Mən bir şey deyim, – qısa pauzadan sonra Ermine başını qaldırdı.

– Eşidirəm.

– Pul verəndə bir sənəd olar. Məsələn, qəbz və ya vəkalətnamə? Bir şeyə imza qoymaq lazımdır, ya yox?

– Sən yenə öz bildiyini?! – Qiqa hiss etdi ki, artıq əsəbləri dözmür. – Bəlkə istəyirsiniz ki, məni infarkt vursun? Nə qəbz? Mən sizə cibimin pulunu vermişəm. Harada istəyirsiniz soruşun.

– Sən nə qışqırırsan mənim üstümə?! – deyə, Ermine qalxdı. Yoxsa səslə qalib gəlmək istəyirsən? Hələlik səninlə vicdanlı adam

kimi danışırım, amma lazım gəlsə, ciddi soruşaram. Sən nə fikirləşirsən? Biz yolu da tanıyıyıq, ünvanı da, telefonu da... Meşədən çıxmamışıq. Zəmanə belədir...

– Deməli, bu sizin mənə minnətdarlığınızdır. Mən düz başa düşdüm, batono Ermine? – Qiqa çətinliklə nəfəs alırdı, burnu ağarmışdı, deşikləri şişmişdi.

– Gözünüzün içinə həqiqəti deyəndə siz ziyalılar inciməyin. Bizim də əsəblərimiz var... Mən düşünürəm ki, siz də mələk deyilsiniz. Pis demək istəmirəm, ancaq müxtəlif hallar olur, elə deyilmi?

– Nə hallar?

– Belə ki, adama dörd yüz yazıblar, amma kimdən göndəriblər o ikisini əkişdirir. Pul cəncəl şeydir, mən sizi günahlandırmaq istəmirəm, amma hər şeyi yoxlamaq olar. Qardaş da qardaşdan pul alanda sayır, biz bir-birimiz üçün kimik? Heç kim.

– Hara istəyirsiniz gedin və harada istəyirsiniz aydınlaşdırın! – Qiqa öz səsini tanımadı. Alnında çatlar sınırdı, burun deşikləri isə donmuşdu.

Onlar pilləkanla enəndə, Ermine pillədə dayanıb, ev sahibinə tərəf əyildi və sakitcə soruşdu:

– Bir də söylə görüm: mənim arvadımı əvvəllər tanıyırdınmı?

– Nə arvad?

– O pul gətirdiyin arvadı.

– Pistimeyanı?

– Hə.

– Yox, tanıyırdım. Dünən birinci dəfə gördüm. – Qiqiyə indi çatdı ki, qonaq nəyə eyham vurur. Ermine, utanmırsan? Səni kişi hesab edirdim.

– Bizlərdən kimin kişi olduğunu da, lazım olan yerdə

araşdırarlar. Sənin işin deyil, mən kişiyəm, ya tıxac? Yaxşı yadında saxla ki, dünyada heç nəyi gizlədə bilməzsən... Heç nəyi gizlədə bilməzsən! – Ermine qıcanmış dişlərinin arasından bu sözləri çıxardı və qaranlıqda itdi.

Qiqa Xaçidze doqqazın yanında leysanın altına uzun müddət dayandı və qaranlığa baxdı. O, bir əlini ürəyinə sıxmışdı. Yağışın suyuna qarışan göz yaşları yanağı ilə axırdı.

Küçədə bir ənni-cinni yox idi.

Onu bir həftə heç kəs narahat etmədi.

Həmin gün muzeyin əməkdaşlarını çay yarpağı toplamağa aparmışdılar, buna görə də Qiqa evə gec gəldi.

Həyəətə girəndə, o dəqiqə bildi ki, şüşəbəndin qapısı açıqdır. O, qorxmadı (onsuz da evində oğurlanası bir şey yox idi), amma səhər qapını bağladığına tam əmin idi (qapının qıfılı yeyilmişdi, dəyişməyə vaxt tapmırdı). Qiqa qaranlığa tərəf qışqırdı:

– Kim var orada?

Qapıda kiminsə kölgəsi göründü.

– Qonağam, qorxma.

Nabələd və gənc adamın səsi idi.

Qiqa pilləkanlarla sürətlə qalxdı və elektrik açarını çətinliklə tapdı.

Qarşısında arıq, saçları qəşəng daranmış, iti, sanki dimdik kimi burnu olan eynəkli bir oğlan dayanmışdı. Onun iyrimi beş yaşı olardı. Ağappaq qar kimi köynəyi, iridüynlü qalstuku vardı, pencəyinin cibindən də elə həmin rəngdə dəsmal görünürdü.

– Həyəcanlanmayın, allah xatirinə, beş saatdır sizi gözləyirəm, ayaq üstə dayanmaqdan yoruldu. Yağış başlayanda, çardağın altında gözləmək qərarına gəldim qapıya söykəndim, qapı açıldı. Görünür, səhər bağlamamısınız. Bax beləcə sizin evinizi qoruyu-

ram. Bu da işdir. Elə deyilmi?

– Mən ümumiyyətlə bağlamıram. Kimdən qoruyacağam? Əgər oğrunun papağını götürüb, mənim evimə atsalar onun dalınca gəlməz.

– Sən haqlısan. Oğru bilir kimin evinə getməlidir.

Çağrılmamış qonağın qardaşyana tonla danışması, Qıqanın xoşuna gəlmədi, ancaq göstərdiyi vəsiqə onu o qədər təəccübləndirdi ki, hətta əlini yumaq fikrindən daşındı, qonağa toxuma stul çıxardı, özü isə taburetdə oturdu və dinləməyə başladı.

– Güman edə bilərsənmi, mən nə üçün gəlmişəm? – deyə, gənc adam eynəyini çıxardı, üfürdü, sonra silib, yenidən gözünə taxdı.

– Xeyr, – deyə, ev sahibi cavab verdi.

– Ermine Saxamberidze bizə gəlmişdi.

– Şikayət edirdi?

– Söhbət şikayətdən getmir. Sadəcə olaraq bu adam maraqlanırdı ki, nədir, haradandır və niyə. Sən onun yerinə olsan maraqlanmazdın?

– Onu nə maraqlandırır?

– Yaxşı olar ki, sən mənimlə belə danışmayasan. Sən təcrübəli adamsan və bizim işlərdən keçmişən, başın çıxır. Bilirsən ki, mən balaca adamam. Mənə əmr olunub ki, aydınlaşdırım, ona görə də beş saatdır ki, sənin qarında gözləyirəm. Özün qəşəng bilirsən ki, Saxamberidzeni nə maraqlandırır.

– Axı mən ona hər şeyi izah etmişəm. Nə üçün o sizə müraciət edib?

– Sevin ki, o bizə gəlib. Əgər milisə, ya da məhkəməyə müraciət etsəydi daha pis olardı. İndi biz aydınlaşdırırıq, mən rəisimə məruzə edərdəm, Saxamberidzeni çağırıb ona izah edərlər və bu işə nöqtə qoyular. Bəyəm belə pis olmaz? – Eynəkli gənc

adam gümrəh, şən səsle bunları söylədi və həttə əlini-əlinə də vurdu.

- Burada aydınlaşdırmalı bir şey yoxdur. Mən, Qiqa Xaçidze, topladığım iki min manat pulu ehtiyacı olan, çoxuşaqlı ailənin atası olan Ermine Saxamberidzeyə verdim. Hədiyyə etdim. Olmaz?

- Nə?

- Hədiyyə etmək.

- Bəyəm mən dedim ki, olmaz? Nə üçün belə danışırsan?

- Necə?

- Zorla. Yeri gəlmişkən, mən çoxdan hiss etmişəm ki, siz – reabilitasiya olmuşlar – eyni tonla danışırsınız.

- Əgər məni tanıyırsınızsa, deməli bilirsiniz ki, mən nə üçün “oturmuşam” və haçan reabilitasiya olmuşam.

- Bir şeyi başa düşə bilmirəm: nə üçün düşünürsünüz ki, siz bir də həbs etmək olmaz? Əlbəttə, qanunsuz bir iş tutsanız.

- Biz öhdəmizə düşəni, həm öz yerimizə, həm də başqalarının əvəzinə “oturmuşuq”. Sizə isə məsləhət görürəm ki, sözlərinizə fikir verəsiniz. Mən belə təlimatçıları çox görmüşəm...

- Mən nə dedim ki? – təlimatçı güldü və ayağını-ayağının üstünə aşırdı. Bilirsənmi, mənim səhvim nədir? Mən özüm gəldim. Gərək maşın göndərəydim, səni bizə gətirəydi, sən orada başqa cür danışardın.

- Bura bax, sən ağ eyləmə, qudurmusan? Məni özümdən çıxarma. Bu işə görə artıq mənim əsəblərim dözmür, səbrim tükənib. Danış, görüm nə lazımdır, qurtar! – deyə, Qiqa özünü saxlaya bilmədi və elə o andaca özünü tənbeh etdi: bu cavanla çəkişmək olmaz, kim bilir, fikrində nə tutub.

- Deməli, Ermineyə öz şəxsi vəsaitini aparmısan?

- Hə.
- Hədiyyə etdin?
- Hədiyyə etdim.
- Sən, başqa elə adam tanıyırısanmı ki, belə pul toplasın və sonra da onu hədiyyə etsin?
- Xeyr.
- Sənin dostlarından yenə kimsə belə etmək istəyir?
- Bilmirəm.
- Çalış xatırla.
- Xatırlamıram.
- Sən özün Saxamberidzeyə kömək etmək qərarına gəldin yoxsa kimsə məsləhət gördü?
- Özüm.
- Nə üçün məhz Ermineni seçdin?
- Başa düşmədim.
- Nə üçün sən pulları məhz Ermine Saxamberidzeyə apardın, məsəlçün Vaso Xurtsilavaya vermədin. O, səndən üç ev o yana yaşayır, onun da beş uşağı var.
- Mən tanımadığım adama kömək etmək istədim. Bir də ki, şükr allaha Vaso Xurtsilavanın mənim köməyimə ehtiyacı yoxdur.
- Əvvəllər Ermine ilə tanışlığın olubmu?
- Xeyr.
- Bəs arvadı ilə?
- Arvadı ilə də.
- Səni onlara kim yönəltdi?
- Mən onu tanımıram. Küçədə bir nəfərdən soruşdum ki, burada çoxuşaqlı, ehtiyacı olan biri varmı...
- Ehtiyacı olan – bunu necə başa düşmək olar?
- Belə, Ermine Saxamberidze kimi.

– Sən onlara gələndə, onun arvadı özü sənə dedi ki, ehtiyacları var və kömək istədi?

– Xeyr, o belə söz demədi.

– Dedi ki, ehtiyacları yoxdur?

– Mən soruşmadım.

– Belə çıxır ki, evə girdin, baxdın ki tavandan billur çilçirəq asılmayıb, hesab etdin ki, bu ailənin ehtiyacı var və iki min manat pulu döşəyin altına soxub, qayıtdın.

– Mən pulları onun əlinə verdim. Döşəyin altına özü soxdu.

– Saydı?

– Hə.

– Bəyəm hədiyyə verilən pulları sayırlar? Tutaq ki, orada bir onluq çatmadı. Onda götürməyəcəkdi?

– Bilmirəm.

– Bilmirsənmi, o pulları niyə saydı?

– Bilmirəm.

– Səni Erminegile göndərən adamı da xatırlamırsan?

– Xatırlayıram.

– ?!

– Burnunun üstündə ziyil vardı, bıqları isə pis rənglənmişdi.

– Mən səninlə ciddi danışırım, sən isə məzələnirsən!

– Mən ona diqqətlə baxmadım... Bilmirəm... Bir də görsəm, bəlkə tanıyaram.

– Nə üçün sən onunla mütləq tək qalmaq istədin?

– Kiminlə?

– Pistimeya ilə.

– İstəmədim ki, uşaqlar pulu görsünlər.

– Pistimeya sənə təşəkkür etdimi?

– Xeyr.

– Niyə?

– Bilmirəm. Bu onun işidir.

– Əgər sənə maraqlıdırsa, mən öz fikrimi deyərəm: sən in etdiy in xeyirxahlıq deyil. Daha doğrusu sadələhv, axmaq xeyirxahlıqdır. Mən çox istərdim inanım ki, sən pulları Saxamberidzenin ailəsinə elə-belə xoş niyyətlə vermişən, amma inana bilmirəm. Özün də əla bilirsən ki, niyə inanmıram.

Sənin danışdıqların hamısı uydurmaya oxşayır, həm də inandırıcı deyil. Adamlar belə vərdişləri çoxdan unudublar. Sən Saxamberidzeyə kömək etmək istəyirdinsə, gərək bunu başqa bir formada edəydin. Mən indi elə danışırım ki, sanki sənin danışdıqlarının hamısı doğrudur. Bəs fikirləşmədin ki, Pistimeya və Ermine bu pulları hədiyyə yox, onlara dəymiş ziyanın əvəzi kimi, ya da onun keçmiş təşkilatından göndərilmiş kimi qəbul edə bilərdilər?

– Fikirləşmədim.

– Bax belə. Biz heç cür onu inandıra bilmirik ki, sən bu pulların bir qismini mənimsəməmişən.

– Bunu onun öz vicdanına buraxaq. Ermine Saxamberidzenin mənim haqqımda nə düşünəcəyi məni maraqlandırmır.

– Bu sizin xülyanızdır.

– Neçə yaşınız var?

– Əlli səkkiz.

– Necə olub ki, bu qədər yaşamısınız, amma başa düşməmişiz ki, bu gün sizin bu axmaq səxavətinizi kim qiymətləndirəcək? İndi başqa bir vaxtdır.

– Necə?

– Xeyriyyəçilik indi dəb deyil. İndiki zamanda götürüb, kiməsə pul hədiyyə vermək – bəlkə də alçalıcı, təhqiredici bir işdir.

– Bax, bu da sizin xülyanızdır. Xeyirxahlıq dəb deyil.

– Dərindən düşün. Özündən razı bir adam olan Ermine Saxamberidze sizə deyə bilər ki, mən dilənçi-zad deyiləm ki, mənə pul soxuşdurursan.

Qıqa susdu. O, fikirləşdi ki, mübahisə etmək mənasızdır: bir şey soruşsa, cavab verərəm, yoxsa – susaram.

Qonaq qalxdı:

– Ümumi mənzərə aydındır. Bəzi incəlikləri aydınlaşdırmaq qalır, bunun üçün bəlkə bir dəfə də gəldim. Salamət qal! – Qapının yanındakı yastı çemodanını götürdü və pilləkənlə aşağı endi.

Əgər əvvəlcə gənc adamın sərbəst tonda danışması ona toxunmuşdusa, indi isə rəsmiləşməsi və gözlənilmədən “siz” deyə müraciət etməsi onu narahat etdi.

* * *

Gecə saat üçdə Çulukidze bağı tərəfdən Ağ körpüyə yaşlı bir adam yaxınlaşdı.

Küləyin vıyılması Rioni çayının şırıltısına qarışırdı. Adamsız şəhər sanki tərk olunmuşdu. Hamamın damındakı yeganə lampa zəif közərirdi, onun altında isə asfaltın üstündə silahsız gözətçi yatırdı, başlığı da gözünə düşmüşdü. Bu adam uzun müddət körpüdə dayanıb Rioniyə baxdı. Sonra dikəldi.

Kepkasını çıxartdı və çaya atdı.

Kepkanın arxasınca plaşı, pencəyi və hətta qalstuku da aşağı atdı. Körpünün məhəccərindən aşıb keçdi və... Sanki gözəgörünməz bir qüvvə onu saxladı, o, məhəccərdən geriye aşdı, və qaçdı. Onun ayaqqabılarının tappıltısı gecənin sükutunu uzun müddət pozdu.

Əziz oxucu, arzu edirəm ki, bu gözəgörünməz qüvvə həyatınızın ağır dəqiqələrində sizi tərk etməsin.

FERMA MÜDİRİ

Keçmiş mühacir Karlo Lomtadze Doberazeni kəndinin heyvandarlıq fermasına müdir təyin olundu. Karlo İsveçrədən qayıtmışdı. Oxucu başa düşür ki, bu sadə iş deyil. Əvvəlcə ərz edim ki, Karlo İsveçrəyə necə düşüb, orda nə ilə məşğul olub və günlərin bir günü hansı motivlər vətənə qayıtmaq istəyən Lomtadzeni Sovet konsulluğunun qapısına gətirib. Bu da maraqlıdır ki, nə üçün Lomtadzeni notarius və ya rayon arxivinə deyil, məhz ferma müdiri təyin ediblər.

Daimi yaşayış üçün xaricə getməyin altı üsulu var: müharibə zamanı əsir düşmək, subh tezdən turist mehmanxanasından əkilmək və siyasi sığınacaq istəmək, təyyarəni qaçirtmaq, dənizdə üzərək, quruda isə eşşəklə sərhəddi keçmək, yəhudi qadına evlənmək, mühacir ailəsində anadan olmaq. Taleyin hökmü ilə Karlo bunlardan ən ağrısız (hər halda onun üçün) olanını seçdi, iradəsindən asılı olmayaraq xaricdə peyda oldu: Cenevrəyə yaxın bir kənddə, mühacirlər ailəsində - Silibistro və Matrona Lomtadzelərin qanuni kəbini nəticəsində - dünyaya gəldi.

Hər şeyi tez bilmək istəyən oxucular, soruşacaq ki, bəs Karlonun valideynləri Avropanın ürəyinə necə gedib düşüblər. 1921, 22 və 24-cü illərin tarixi hadisələri Cenevrəyə təhsil almağa gedən gəncləri orda yaxaladı. Burjua qəzetləri haray çəkдилər ki, bolşeviklər xaricdə olmuş adamları həbsxanaya salırlar, təhsil alıb qayıdanları isə məhkəməsiz, istintaqsız edam edirlər. Gizlətmirəm ki, bu cür perspektiv mənim qəhrəmanımın gələcək valideynlərini də qorxutdu. Bir şey fikirləşə bilməyən gənclər evlənmək (heç olmazsa, bir yerdə olmaq üçün) və Cenevrə ətrafında məskən salmaq qərarına gəldilər. Onlar elə İsveçrə vətəndaşlığını qəbul etmədən dünyalarını dəyişdilər. Düzdür,

yerli hakimiyyət bu işdə onlara kömək etmişdir. Belə ki, İsveçrə dövləti mühacirlərə vətəndaşlıq vermir.

Karlo hələ müharibəyə qədər yetim qalmışdı. Anadangəlmə zəif və axsaq olduğundan onu hərbi xidmətdən azad etmişdilər. Cenevrə ətrafında yaşayan və siyasətlə məşğul olmayan bu adama müharibənin tufanları toxunmadı. Hər halda o qəlbini şeytana satmadı, əks təqdirdə o da günaha batardı. Karlo ailə qurmamışdı, tək yaşayırdı. Ölkə çətinlik çəkəndə, Karlonun da həyatı acı keçmişdi. Müharibədən sonra İsveçrə beynəlxalq siyasətdə bitərəfliyə istiqamət götürdü. Əmin-amanlıq dövründə Karlonun da maddi vəziyyəti yaxşılaşdı. Ancaq ideyaların mübarizəsi və siyasi ehtiraslar hələ uşaqlıqdan ona yad idi. Qəzetlərdən zəhləsi gedərdi, yalnız qısa hekayələr oxuyar və inəklərlə məşğul olardı. Müharibə vaxtı üç inəyi vardı, sonra yeddi oldu. İnəklər bütün günü həyətdə - qərbdə deyildiyi kimi, fermada - gövşəyirdilər. Əgər desəm ki, Karlonun ferması texnikanın son nailiyyətləri ilə təchiz edilmişdi, bu şişirtmə olardı. heyvanlar köhnə alman axurundan yeyirdilər. Karlo "Leypsiq-3" markalı köhnə sağım aparatı ilə inəkləri sağırdı, südü alüminium bidonlarda saxlayırdı, bankalarda qatıq çalırdı. Südün yağlılığını yoxlamaq üçün cihazı, qaşovu və yem çəlləkləri də var idi. Fermanın bütün texnikası bunlardan ibarət idi. Bundan başqa ilk buraxılış "Kadillak" yük maşını da vardı. Karlo bu köhnə, sınıq-salxaq "Kadillak"ında gündə iki dəfə Cenevrəyə gedirdi: səhər tezdən qatıq, axşam isə süd aparırdı. Bütün bunları "Jozefina" firmasına satışı verirdi. Ayın axırında ona düşən pulları alırdı və banka qoyurdu. Fermanın və özünün ehtiyacı üçün lazım olan pulları çarpayısının yanındakı bağlanmayan dolabçada saxlayırdı. Qırx yaşı tamam olanda, Karlo hiss etdi ki, bu maraqsız və solğun keçən həyatında nə isə dəyişməlidir. Təbiidir ki, gürcü dilini pis bilirdi. Uşaqlıqda

anası ona oxumaq və yazmaq öyrətsə də, bunlar yadında dumanlı qalmışdı. Qəflətən onun həyatında gürcü mövzusu, gürcü maraqları yarandı. Gürcü dilini müstəqil öyrənmək üçün hardansa tapdığı kitabları ucadan, hıqqanaraq oxuyurdu. O, alman ensiklopediyalarında Gürcüstan haqqında bütün yazıları oxuyurdu. Təsəvvür edin ki, Karlo hətta qəzetləri oxumağa başladı, fikirləşirdi ki, bəlkə hardasa uzaq vətəni haqqında informasiya tapdı. Necə oldu ki, rahat həyat sürən isveçrəli fermer öz rahatlığını itirdi?! Qan çəkdi, bəlkə? Karlo, özü bu suallara cavab verə bilməzdi. Fakt faktlığında qalırdı - o, öz vətəni haqqında nə qədər çox öyrənirdisə, bir o qədər gürcü olması ilə fəxr edirdi. Nəhayət, altmış yaşı tamam olanda, Karlo başa düşdü ki, ömrünü öz vətəninə başa vurmalıdır.

Əvvəlcə Cenevrədə, Karlonu çox ciddi yoxladılar. Sonra Gürcüstanda ona mədəni surətdə məsləhət gördülər ki, babalarının yaşamış olduğu evlərinin, yarısı boş qalmış Jveri kəndində məskən salsın. Kənd sel və torpaq sürüşmələri zonasında yerləşdiyindən xaricdən gələn qonağın həyatını təhlükəyə salmamaq üçün, bu fikirdən daşındılar. Karlo iki ay rayon mərkəzindəki mehmanxanada yaşadı. Sonra inandılar ki, Karlo heç bir məxfi obyektlərə fotoqraf marağı göstərmir, arxayın oldular ki, çəmodanına gizli ötürücü bərkidilməyib və belə hesab etdilər ki, Lomtadzeni ictimai əmək prosesinə cəlb etsinlər. Cenevrə ətrafında maldarlıqla məşğul olmuş Lomtadzenin peşəkar maraqlarını nəzərə alaraq - ona Doberazeni kəndindəki heyvandarlıq fermasına müdir yeri təklif etdilər. Bekarçılıqdan yorulmuş Karlo həvəslə razılaşdı. Doberazeni fermasında iki yuz altmış yeddi inək vardı, düzdür nümunəvi göstəriciləri olan qabaqcıl ferma deyildi, ancaq geridə qalmış da adlandırmaq olmazdı, orta səviyyəli ferma idi. Sizə bir sirt

açmalıyam ki, əvvəlcə onu, yarısı boş olan Çarçmieti fermasına göndərmək istəyirdilər, ancaq raykom katibi mane oldu: "hər halda xaricdən gəlmiş adamdır, belə biabırçı fermaya göndərsək, bizim haqqımızda fikri tamam pozular".

Sakit, küləksiz bir iyun axşamında rayon aqrosənaye birliyinin rəisi Kudiqoridze və Karlo Lomtadze fermaya gəldilər. Kudiqoridze yığılanlara Karlonu müdir kimi təqdim etdi. Onu da əlavə etdi ki, İsveçrədə anadan olmuş Lomtadzenin heyvandarlıq sahəsində böyük iş təcrübəsi var. Ferma əməkdaşları artıq Lomtadzeni tanıyırdılar, təbii ki, Kudiqoridzenin çıxışından təzə bir şey öyrənmədilər. Yeni müdirin təyinatını, lazım olduğu kimi, alqışlarla qarşıladılar və dağılışdılar.

Həmin gün yeni müdir ağ xalat geyib, ekskursant kimi bütün fermanı gəzdi, hər inəyə baxdı. Ertəsi gün hamı bildi ki, Lomtadzenin sadəcə "fəxri müdir" kimi qalmaq fikri yoxdur, o, işlə məşğul olmaq istəyir.

Səhər südlə dolu bidonları maşına yükləyən vaxt, dəri gödəkçəli bir kişi Karlonun otaqına girdi və stola bir kağız qoydu.

- Bağışlayın? – deyər Karlo eynəyini alnına qaldırdı. Kişi özünü təqdim etdi: ekspeditor Todadze. Karlo kağıza qol çəkdi. İsveçrədə artıq buna öyrənmişdi - əgər kağız verirlərsə, demək qol çəkmək lazımdır.

- Bağışlayın, ekspeditor nədir? - deyər ferma müdiri soruşdu.

- Mən, süd aparən maşını müşayət edirəm.

- Siz, sürücüsüz?

- Xeyr, sürücü başqasıdır. Mən isə südü mənzil başına bütövlükdə çatdırmaq üçün müşayət edirəm.

- Siz, fəhləsiz?

- Xeyr, fəhlə bizi orda qarşılayacaq.

- Belə olan halda, bəs siz nə iş görürsünüz? Todadze gülümsəyib, ətrafına baxdı və sakitcə dedi:

- Bəyəm, sürücüyə süd etibar etmək olar? Bura sizə İsveçrə deyil. O, yolda bidonlara su artırma bilər.

Karlo özünü itirdi. O əvvəlcə fikirləşdi ki, Todadze zarafat edir, istədi gülsün, sonra ekspeditora baxıb susdu.

- O, xəstədir?

Kim?

Sürücünü deyirəm.

Məhz xəstə olmadığına görə belə edir. Otuz bidondan beşini bazarda satacaq, yerinə su tökəcək.

- Siz demək istəyirsiniz ki, sürücü oğrudur? - Karlo pəncərəni açdı və maşının yanında əlləşən sürücüyə dəvə nalbəndə baxan kimi baxdı.

Ancaq ferma müdiri ekspeditorun sözlərinə şübhə etdi. Əgər sürücü südü oğurlayırsa, nə üçün indiyədək onu həbs etməyiblər, əgər burada südə su qatmaq qaydadırsa, onda kim zəmanət verə bilər ki, onlar bu işi birlikdə və daha da müvəffəqiyyətlə etməyəcəklər.

Karlo rahatlığını itirdi. Əlində kağız olan sürücüyə, ya da Todadzeyə rast gələndə büzüşürdü. Ona elə gəlirdi ki, sürücü və ekspeditorun, siçan-pişik kimi bir-birindən zəhləsi gedir.

Karlonu bir şey də təəccübləndirirdi ki, fermada bütün günü xeyli adam hərlənir (müdir hələ hamı ilə tanış olmamışdı), ancaq səhər və axşam işçi qüvvəsinə böyük ehtiyac olanda əməkdaşların çoxu yoxa çıxırdı. İneklerin yanında beş cavan sağığı qız olurdu, səhərlər isə iki nəfər - Şako və Melenti - naxırı çölə aparırdı.

Lomtadze çox çalışırdı ki, bu adamların kim olduğunu öyrənsin, heç cür bacarmırdı. İşçilərdən kimi saxlayıb soruşurdu ki, "bağışlayın, siz hansı vəzifədə çalışırsınız?" - elə anlaşılmaz

cavab verirdilər ki, müdir onlardan öz missiyası haqqında yenidən soruşmağa xəcalət çəkirdi. İlk baxışda narahatçılıq üçün heç bir əsas yox idi. Hamı işlə məşğul idi, sanki heç kəs avaraçılıq etmirdi. Hamının ilhamlı siması vardı. Baytar həkimi və feldşer bütün günü inəklərin sağlamlığı haqqında dəftərxana kitablarına nəşə yazırdılar. Yerli komitənin sədri Nodar Kartsivadze çalışırdı ki, əmək qanunvericiliyinə riayət olunsun, xalq nəzarəti komitəsinin sədri Tsotadze bütün günü əlini qoynuna qoyub, deyinə-deyinə fermanın həndəvərində gəzişirdi, ferma müdirinin müavini Şakro Qlontinin söyüşləri qurtarmırdı, təbliqatçı Nora Abuladze axşamlar kimi tuturdusa, oturdub ona qəzet oxuyurdu, gündüzlər isə mətn yazıb plakatlar çəkirdi. Qarımış qız olan mədəniyyət işçisi Nunu Mçadadze tam tənhalıqda ferma estradasında aya baxa-baxa panduri çalıb oxuyurdu. Ancaq beş sağıcı qız və iki naxırçı 267 baş inəyə və bir o qədər də buzova qulluq edirdi.

Vaxt keçdi. Yay qurtardı. Günlər bir-birini əvəz etdi, ancaq isveçrəli ferma müdiri fermanın işində dönüş yarada bilmədi. Burada hər şey qoyulmuş qayda üzrə gedirdi. Karlo hərdən qızışaraq, alovlu çağırışları ilə əməkdaşlarına müraciət edirdi: "buzovlara yem çatmır, hər tərəf antisanitariyadır, inəklərin sağılma intensivliyi çox aşağıdır, öz işimizi daha həvəslə yerinə yetirək!". Ferma əməkdaşları onu sakitcə dinləyirdilər, sanki tam razılaşırdılar, lakin müdirin bu çağırışlarını tezəcə unudurdular.

Bir gün o, Qlontiyə tapşırırdı: "Adamlara xəbər ver, sabah sanitarka günüdür, səhər naxırı çölə ötürəndən sonra tövləni təmizləyəcəyik". Şakro göründüyü kimi, adamları "xəbərdar etdi" - ertəsi gün səhər tövləni təmizləməyə ferma müdiri və iki sağıcı-qız gəlmişdi. Şakro təcili rayondakı müşavirəyə getdi, qalanları isə köksünü ötürərək, tövlə təmizləmək onların vəzifə borcu

olmadığını deyib, dağılışıdılar.

Ferma müdiri, qırmızı guşədə oturub xəyalə dalmış, mavi başlıqlı, cüssəli qızdan xahiş etdi ki, tövləni təmizləməyə kömək etsin. Qız başını yellədi, əlbəttə, əlbəttə, - deyib, o biri qapıdan çıxdı. Beş dəqiqədən sonra səliqəli geyinmiş Nodar Kartsivadze gəldi və tələsik müdirin qulağına pıçıldadı: "Bu qız staj toplamaq üçün komsomol-göndərişi ilə bura gəlib. Məktəbi qurtaran kimi istehsalata gəlidiyi üçün iki gündən bir qəzetlər onun haqqında yazır. O, həm də kənd sovetinin deputatıdır. Xahiş edirəm, onu rahat burax, peyinin iyinə dözə bilmir, yoxsa qaçıb gedər". - "Ümumiyyətlə, o qız fermada nə iş görür?" – deyə, Karlo zəif səslə yerli komitənin sədrindən soruşdu. "Ümumiyyətlə, heç nə. O, burda oturub jurnalistlərin suallarına cavab verir və inəklərin fonunda fotomüxbirlərə gülümsəyir ki, fermada həqiqətən gənclər çalışır. İndi belə qızlar tək bizim förmada deyil hər bir müəssisədə var". Kartsivadze belə hesab etdi ki, bu məsələni kifayət qədər işıqlandırdı, sanki nə isə xatırlayıb, sürətlə otaqdan çıxdı. Kabinetinə daxil olub, qapını bağladı və yüksək mənəvi intellektualına uyğun fikirlərinə qapıldı.

Keçmiş mühacir isə tədricən bu qənaətə gəldi ki, fermadakı əməkdaşlar inəklərə qulluqdan başqa hər işlə məşğuldurlar. Bu fikir onun əhvalını pozurdu, lakin yenə də ümid edirdi ki, bu gün olmasa da, sabah bu saxta, gözə kül üfürmək təşəbbüsləri dəf ediləcək və ferma əməkdaşlarının enerjisini bilavasitə inəklərə qulluq etməyə yönəldəcəkdir.

Həftə ərzində Nora Abuladze ot üzərində qırmızı çit parçaları sərrib, şəkil çəkirdi. Hazır şüarların birində yazılmışdı: "Hər baş inəkdən süd sağımını 300 kiloqram artırmaq", digərində isə: "İri buynuzlu mal-qaranın orta çəkisini 370 kiloqrama çatdırmaq", üçüncüsündə isə - "Əldə olunan nəticələr - son hədd deyildir!".

Karlo uzun müddət bu şüarların ətrafında gəzişdi və Nora bir anlığa tək qalanda fürsətdən istifadə edib soruşdu: "Ümumiyyətlə, bu şüarlar yaxşıdır, ancaq nə üçün məhz 300 və 370 kiloqram, axı bu bizdən asılı deyil?"

- Nora, ətrafına göz gəzdirib, dedi: "Canfəşanlıq göstərsək hər şeyə nail olarıq."

- Canfəşanlıq - bu yaxşıdır, bəs ot boy atmırsa? Bundan başqa, bu ay kəpək gətirmədilər. Birdə ki, başqa şərtlər də var.

Nora güldü.

- Kəpək gətirilməməsində siz günahkarsınız, hörmətli Karlo. Şakro Qlontini göndərdiniz bu işi sahmana salardı.

Ümumiyyətlə, anbarın işçilərini maraqlandırmasanız, bizə heç bir şey verməyəcəklər. Bəyəm, sizdə İsveçrədə belə deyil?

Lomtadze, başı ilə hə, - dedi. Əslində isə heç cür başa düşə bilmirdi ki, kəpək almaq üçün anbar müdirini nə üçün maraqlandırmaq lazımdır. Nora dedi:

- O ki qaldı bu plakatlara, onları çoxdan asmaq lazım idi. Bu sosializm yarışının plakatlarıdır. Biz gecikmişik.

Karlo əlini qulağına qoyub soruşdu: nə?

Abuladze az qaldı ki, hecalasın: Sosializm yarış.

- Biz kiminlə yarışırıq?

- Yakutiyanın Çukçukiya kəndinin heyvandarlıq ferması ilə yarışırıq.

- Nə üçün belə uzaq məsafədən yarışırıq, onlar bizə nə pislik edib? - deyər, Karlo səmimi, ancaq sadəlövcəsinə soruşdu. Nora bu suala cavab verməkdən yayındı və nərdivan gətirməyə getdi. Nora özündən asılı olmayaraq düşündü ki, doğrudan da belə uzaq bir təsərrüfatla yarışmaq nəyə lazımdır? Qayıdanda isə artıq başqa şeylər haqqında düşünürdü. Nərdivanı isə əslində heç gətirmədi.

Lomtadze, Doberazeni fermasını təkbaşına gəzirdi və

tәәccüblәnirdi ki, allahın iradәsi ilә yaradılmış bu ferma yаxşı ki, hәlә dә fәaliyyәt göstәrir. Başı dүşә bilmirdi ki, әlinә qaşov götürmәyә iyrәнәn, bu adamlarla plan necә dolurdu. Hamı elә bil ki, iynә üstә oturmuşdu, sanki bir anlığа fermaya baş çәkib-dincәlib, sonra xidmәti işlәрini davam еtdirmәyә gedirdilәр. Fermada staj toplamaq üçün oturan hәmin qız da belә fikirlәşirdi, tәsәvvür edin ki, hәttа müdirin müavini olan Şakro Qlonti dә elmi dәрәcә almaq istәyirdi vә gecәlәр dissertasiya işinin mövzusu üzәrindә әllәşirdi.

Fermaya qonaq gәldikdә, bir hәftә әrzindә kәsilән iki buzovu sәnәdlәrdә canavarın üstünә yazanda, Karlo öz әmәkdaşları ilә xüdahafizlәşmәdән, şeylәрini yığışdırıb getdi. Bu hadisә müdir tәyin olunduğu vaxtdan dörd ay yeddi gün keçdikdән sonra baş verdi.

Raykom katibi keçmiş mühacirin әrizәsi ilә diqqәtlә tanış olduqdan sonra soruşdu: - Bәs deyirdiz ki, Cenevrә әtrafında fermanız olub, heyvandarlıqdan başınız çıxır? Necә oldu ki, belә tez darıxdınız?

- Bilmirәм... Düşünürdüm ki, öyrәşәрәм... Ancaq, sizin fermalar tamamilә fәrqlidir. özümü itirdim, yеqin şeytan yoldan çıxartdı... Mәni bağışlayın... Görünür, qocalıram... – deyә, başını aşığı saldı.

Karlo yeni tәyinat aldı. - Onu rayon kitabxanasına müdir tәyin еtdilәр. İndi dә orada işlәyir.

TƏBİB

Telefon zəng çaldı. Yuza dərhal dəstəyi qaldırdı: "Eşidirəm". Heç kəs cavab vermədi. Dəstəkdə kiminsə nəfəsi eşidilirdi. İyirmi dəqiqə sonra qapı döyüldü. Yuza onu gözləyirdi. Adətən sirli telefon zəngindən sonra qapı döyülərdi. Ya sahə müvəkkili gələr, vaxtını öldürmək üçün, ya pərən-pərən olmuş Xalq cəbhəsi üzvləri, ya maliyyə agentı, ya da Yuzanın "fəaliyyəti" ilə maraqlanan qonşu, dünən papağının orada qalıb-qalmadığını bəhanə edib gələrdi.

Yuza qapını açdı. Qapının arxasında yumrusifət, kürən, uzun saçlı, orta yaşlarında boz plaşlı kişi dayanmışdı.

– Mənim yanıma gəlmisiz? – deyə Yuza azca geri çəkildi. Artıq otara keçmiş kişi:

– Bəli, - dedi, - əgər etiraz etmirsinizsə, sizinlə danışmaq istəyirəm.

– Bağışlayın, mən kiminlə danışırım? - Yuza hiss olunacaq istehza ilə soruşdu.

– Mən indi hər şeyi izah edəyəm, qorxmayın, xoş niyyətlə gəlmişəm.

– Qorxmağı çoxdan yadırgamışam. Sizi dinləyirəm.

Yad adam plaşını çıxardı, stolun söykənəcəyinə aşırıdı, stola yaxın oturdu, əllərini stola qoydu, barmaqlarını çarpazladı və Yuzaya baxdı.

– Mən psixiatram, Əmək döngəsindəki psixonevroloji klinikada işləyirəm.

– Çox gözəl!

– Xidməti işimə görə gəlmişəm. Bu mənim sahəmdir və profilaktika məqsədi ilə hamını psixi yoxlamadan keçiririk. Heç olmasa müsahibədən.

– Buyurun, buyurun. Bu nə işə yeni işdir?!

- Bəli, bu yeni göstərişdir. Nə edəsən ki, əsəbi əsrdə yaşayırıq!

- Mənimlə probleminiz olmayacaq. Sizin iş üzrə məndə heç nə...

- Şükr Allaha. Amma, öz aramızda əvvəlcə hamı belə düşünür, - deyə yad adam güldü.

- Sizi dinləyirəm.

Yad adam cibindən xanəli kağız çıxartdı.

- Hörmətli Yuza, etiraz etmirsizsə, sizə Belçika testindən bir neçə sual verəcəyəm.

- Bəs nə üçün Belçika testindən?

- Bu qısa testlə xəstəliyin ilkin mərhələsini səhsiz müəyyən-
ləşdirmək olur.

- Buyurun, mən hazırım.

- Hörmətli Yuza! Səhər evdən çıxanda, bəzən sizə elə gəlirmi ki, qaz sobası söndürməyi və ya qapını bağlamağı unutmusuz?

- Bəli, olur.

- Tez-tez olur?

- Lap tez-tez.

- Siz qayıdırsız və məlum olur ki, hər şey öz qaydasındadır: həm qaz söndürülüb, həm qapı, həm də su kranı bağlanıb...

- Hə...

Yad adam xanələrdən birinə işarə qoydu.

- Hörmətli Yuza, bəzən gecələr, sizə elə gəlirmi ki, qapı döyülür?

- Yalnız gecələr yox.

- Bilirsiniz, hansı döyülməkdən söhbət gedir? Haçan ki, diksinib qalxırsız, qapıya tərəf qaçırırsız, açırırsız, orada isə heç kəs yoxdur, sadəcə olaraq xəyalınıza gəlir.

- Belə də olur.

- Axırıncı dəfə nə vaxt olub?

- Xatirimdə deyil, bəlkə iki ay əvvəl.

- Həə, yaxşı.

Yad adam daha bir xanaya işarə qoydu.

- Hörmətli Yuza, necə yatırsınız?

- Baxır necə yorulmuşam.

- Necə?

- Əgər çox yorulmuşamsa, onda bərk yatıram.

- Əksinə, çox yorulanda narahat yatmalısınız.

- Belə də olur.

- Yuxu necə, görürsüzmü?

- Çox tez-tez.

- Yuxuda böyük yanğından, ya daşqından, ya da qar uçqunundan qaçıb qurtarmaq istədiyiniz hallar olurmu?

- Bəzən olur.

- Siz rəngli yuxular görürsüzmü?

- Fikir verməmişəm.

- Elə tanışlarınız varmı ki, onlarla rastlaşandan sonra bütün günü əhvalınız pis olur, həyəcanlanırsınız, özünüzə yer tapa bilmirsiniz? Əgər bu tanış salondadırsa, siz oranı tezliklə tərk etməyə çalışırsız mı?

- Bəli, iki-üç nəfər belə tanışım var.

Qonaq daha iki xanaya işarə qoydu və üzünü Yuzaya tutub, dedi:

- Deyə bilmərəm ki, testin nəticələri gözlənilməzdir. Sizin kimi tənha, ehtiraslı və əsəbi həyat keçirən adamdan bunu gözləmək olardı. Hər on adamdan üçündə belə olur.

Əllərini qoynuna qoyan Yuza, psixiatra baxıb gülümsədi:

- Necə yəni?

- Sizdə nevrasteniyanın ilkin mərhələsidir. Bu mərhələdə xəstəlik qorxulu deyil, ancaq vaxtında müalicə olunmasa, təhlükəli

cinayətlər baş verə bilər.

Yuza psixiatrın gözünün içinə baxıb, köksünü ötürdü:

- Aha, - mən nə etməliyəm?

Həkim cibindən vərəq çıxarıb, stola qoydu.

- Bu ərizə blankını doldurmaq lazımdır. Siz yazırsız ki, müalicəyə ehtiyacınız var, xahiş edirsiniz ki, psixonevroloji klinikada uçota götürək və lazım gəlsə stasionarda yatırdaq.

Yuza kağızı itələdi, ayağa qalxdı və otaqda gəzilməyə başladı. Sonra yenə də oturdu və kədərli baxışlarla qonağa baxdı.

- Siz içeri girəndə, o saat başa düşdüm ki, şərəfli bir iş üçün gəlmisiz. Xahiş edirəm, xoşluqla çıxıb gedin. Sizi göndərən adama da deyin ki, bundan bir şey çıxmaz.

Yad adam siqaretini sümürdü.

- Bunu etmək asandır. Mən gedərəm, amma bilməlisən ki...

- Hə...yəqin ki, yenə görüşəcəyik və onda başa düşəcəksən ki, səni xilas etmək üçün buraya gəlmişdim.

- Çox sağ olun.

- Belə olan halda, sizin üçün ən yaxşı çıxış yolu, müalicə olmaqdır.

- Nədən müalicə olunmalıyam?

- Müalicə olunma, sadəcə olaraq uçota dayan.

- Axı nə üçün?

- Yuza, diqqətlə qulaq as. Yaxşı bilirsən ki, hansı təhlükəli işlə məşğul olursan. Məncə, özün də şübhə etmirsən ki, gəncləri təhrik etdiyini və hökumətə qarşı açıq çıxış etdiyini heç kəs sənə bağışlamayacaq. Mən adi həkiməm, ancaq bilirəm ki, öz xoşunla müalicə olunmaq istəməsən, başqa tədbirlərə əl ata bilərlər.

- Məsələn?

Sənə nə lazımdır ki, mütləq hər şeyi deyim. Səni davaya salıb, şuluqluqda ittiham edib, cinayət maddəsi yapışdırarlar, ya da

cibinə narkotik maddə atıb, onu yaymaqda təqsirləndirilənlər, ya da ki, allah eləməsin, avtomobil qəzasına salarlar. Dostcasına xahiş edirəm ki, dediklərimi heç yerdə danışma, yoxca mən bataram. Günaha batma, mənim uşaqlarım var.

- Axı bir başa salın görək, mən nə qələt eləmişəm?

- Bunun mənə dəxli yoxdur. Dedim ki, mən balaca adamam. İstəsələr, şahid taparlar ki, onların uşaqlarını təhrik edirsən, ölümə göndərirsən.

- Əgər bu blankı doldursam, məni rahat buraxarlar?

- Mütləq.

- Daha qəzadan və ya qalmaqaldan qorxmaya bilərəm?

- Sənə söz verirəm. Onda özümüz cavabdehik. Ta, özün daş atanacan, sənə toxunmayacağıq.

- Bəs sonra? Axı, haçansa, kimsə bunu həqiqət hesab edə bilər?

- Necə yəni haçansa? Əzizim, sənin Napoleondan, Volterdən, Bayrondan, Mikelancelodan nəyin artıqdi? Onların hamısında nevrasteniya olub. Necə ki, görürsən, onlara heç bir maneçilik olmayıb.

- Sənə zəmanət verirəm ki, bu olmayacaq. Biz həkimlər sirrləri ciddi saxlayırıq.

Həmin gecə həkim və onun "pasienti" xeyli məsləhətləşdilər. Psixonevroloji klinika xəstələrinin uzun siyahısına bir nəfər də əlavə olundu.

ƏZİYYƏT

«Kargüzarlıq» birliyinin baş direktoru Aron Cacanidze səhvə yol verdi. Əgər o, çıxışının sonunda "indi iş sizdədir, şəraitə uyğun hərəkət edin" - desəydi, hər şey qaydasında olardı. Ancaq, təəssuf olsun ki, baş direktor dumanlı çıxışının sonunda, işçilərə: "İnanıram ki, hər şey aydındır" - dedi. Bununla işləri korladı.

Bayaqdan soyuqqanlıqla ona qulaq asan alim və mühəndis-texniki heyətə hər şey anlaşılmaz oldu.

Aronun üstünə suallar yağdırdılar:

- Onlar bir təyyarədə uçurlar?
- Bilmirəm, onlar bir təyyarədə necə uça bilirlər...
- Bəs necə bilək ki, kim nə vaxt gələcək?
- Axı, bilirsiniz, kim hansı ölkəyə təhkim olunub!
- Bəli, ancaq...
- Buna görə də, bir təhər öyrənmək lazımdır...
- Onları öz maşınlarımızda qarşılayaq?
- Kimin varsa, bəli...
- Xvipyadan on iki nəfər gəlir, onları necə yerləşdirim?
- İcarəyə "RAF" götür.
- Bəs, kimin maşını yoxdu?
- Taksi tutun...
- Simpozium on səkkizində başlayacaq, nə üçün adamları dörd gün əvvələ dəvət etmişik?
- İqlimə uyrunlaşmaq üçün.
- Bəs, qonaqları dörd gün necə əyləndirək?
- Onlarla gəzintiyə çıxın.
- Onları evə dəvət etmək olar?
- Bəli.
- Çox sağ olun.
- Gündə neçə dəfə yemək verək, üç?

- Şəraitə uyğun. Haçan acsalar. Hər şey qaydasında olsun, çox içirtməyin. Evlərinizdə gecələməsintlər, mehmanxanaya gətirin.

- Əgər özləri istəsə?

- Müstəsna hallarda olar...

- Yəqin ki, nə baş verdiyini oxucu anlayır. Lakin kənar fikirlərə düşməmək üçün novellanın müəllifinə tapşırılıb ki, sizi xəbərdar etsin: akademik Otebaşvilinin anadan olmasının 125 illiyinə həsr olunmuş simpozium keçirilir. Simpozium yetim-uşaqların tərbiyəsi problemlərinə həsr olunmuşdur. Açıqını deyim ki, bütün dünyada bilavasitə bu problemlə məşğul olan alim yox idi. Buna görə də bu sahəyə yaxın olan elmlərdən də əvvəllər Çurçuriyada keçirilmiş simpoziumlarda iştirak təcrübəsi olanları yada saldılar. Dəvətnamələr, aydındır ki, əvvəlcədən, daha doğrusu iki il əvvəl göndərilmişdi. Günaha batamamaq üçün deməliyəm ki, dəvət olunanlar tezəcə də cavab vermişdilər. Onların hamısı təxminən belə yazırdı: "Çürçüriya üçün çox darıxmışıq, simpoziumda məmnuniyyətlə iştirak edəcəyik, ancaq akademik Otebaşvili haqqında heç nə eşitməmişik. Müvafiq ədəbiyyat tapmaqda kömək edə bilərsinizmi?" Təəssüf olsun ki, Otebaşvilinin əsərləri dünyanın heç bir dilinə tərcümə edilməmişdir. Lakin yetim uşaqların tərbiyəsi sahəsində böyük alim olan Otebaşvilinin həyatı haqqında qonaqlarda təsəvvür yaratmaq üçün tədbirin təşkilatçıları akademik tərçümeyi-halını və əsərlərinin siyahısını hamıya göndərdi. Aydınlıq üçün məktublarda həmin ölkələrdə Otebaşvilinin təxmini analoqu ola biləcək adamlar da göstərildi. Bu qonaqların işini xeyli yüngülləşdirmişdi.

Artıq simpoziumun keçirilməsi üçün bütün hazırlıq işləri arxada qalmışdı. Təşkilat komitəsi sonuncu iclasını keçirirdi. Gündəlikdə birinci olan "Qonaqların qarşılınması və yerləşdiril-

məsi" ilk baxışda sadə məsələ idi. Ancaq bu cür tədbirlərdə iştirak edənlər bilir ki, xarici nümayəndələri qarşılamaq, müşayət etmək və xidmətində durmaq kimi şərəfli missiyası olan adi işçilər necə oda düşmüşdülər.

Qoyulan suallara verilən cavablar tədbir sahiblərinin hüquq və vəzifələrinə bir aydınlıq gətirmədi. Əksinə, suallar çoxaldıqca Aron Cacanıdzenin cavabları da bir o qədər dumanlı olurdu. Sual verən adam da, əslində ondan aydın cavab gözləmirdi. Bəziləri yalnız özünü yada salmaq üçün sual verirdilər. Məsələn, belə bir suala nə cavab lazımdır: "Qonaqlara suvenirini gələndə verək, yoxsa yola salanda?" və ya "Banketdə qonaqlarla oturaq, yoxsa ayrıca?".

Misir üsulları ilə onurğalıların mumiyləşdirilməsini öyrənən laboratoriyanın elmi əməkdaşı, gənc alim Buta Ckoidze isə özünü itirmişdi. İclasdan sonra gah bir əməkdaşın, Gah da digərinin arxasınca qaçıb soruşurdu: "Allah xətrinə, deyin, aeroportda nə vaxt olmalıyam, qonaqları hansı çıxışda gözləməliyəm? Onlar Moskvadan bir təyyarə ilə gəlsələr, sənişinlərin arasında öz qonaqlarımızı necə tanıyacağam? Umumiyyətlə, birinci gün şam yeməyinə biz dəvət etməliyik, yoxsa təşkilat komitəsi hamı üçün ümumi təşkil edəcək?" O, bütün günü aeroportda oldu. İnkişaf etməkdə olan Apaapa ölkəsindən gələn üç nəfərlik nümayəndə heyətləri Moskvaya vaxtında çatmışdı. Ancaq Çurçuriyaya uçaq təyyarə hava şəraitinə görə gecikirdi. Buta bilirdi ki, bütün nümayəndə heyətləri bir reyslə uçurlar, ona görə də qarşılayanlar arasında bir nəfər belə tanış adam görmədikdə, təəccübləndi. "Bəlkə mən səhv edirəm, bəlkə təyyarə başqa aeroporta enib?" - deyə, fikirləşdi, sonra da bu cəfəng fikri kənara atdı, çünki Çurçuriyanın payaxtında başqa aeroport yoxdur.

Güclü yağış yağırdı. Gözləmə zalının pəncərələrindən nəhəng

dəmir quşların qanadları altındakı sarı yük maşınları sanki ana ördəyin yanındakı balaları kimi qurdalanırdılar. Hər təyyarənin yanında eyni mənzərəni müşahidə etmək olurdu: iki yukdaşıyan işləyirdi, yaxınlıqda isə beş-altı nəfər kombinezonlu adam diqqətlə yükləməni izləyirdi. Butanın yaxınlığındakı kreslolarda İnturistin bələdçiləri söhbət edirdilər. Bələdçilərdən biri danışırdı ki, gerontologiya üzrə simpoziuma gəlmiş iki əcnəbini dörd gün necə gəzdirib, orada məruzə ediblər, sonra da məlum olub ki, onlar orta əsr freskaları üzrə simpoziuma gəlirlərmiş. Buta əvvəlcə güldü, sonra isə tezcə soyudu, düşündü ki, bu mənim də başıma gələ bilər.

Simpozium iştirakçıları olan təyyarə yalnız ikinci gün axşam saat altıya gəldi. İki gün gözləməkdən yorulmuş Buta sevincindən qonaqları trapın yanında qarşılamaq üçün beton meydançaya çıxmaq istədi. Şübhəsiz, onu buraxmadılar, sərnişinlər təyyarədən çıxınca, mumiyaləşdirmə üzrə gələcək mütəxəssis başını barmaqlıqlar arasından salıb, qonaqları görməyə çalışırdı. Buta bu müddətdə tamam islanmışdı. Başı papaqlı barmaqlıqdan keçmədiyi üçün papağını çıxarmışdı, ancaq ağına gəlmirdi ki, barmaqlıqlar arxasından papağı başına qoysun.

Axırınıcı sərnişin darvazadan çıxanda, Buta qorxuya düşdü. "Üzdən necə də sakit görünülər, arxayındırlar ki, onları diqqətsiz qoymayacaqlar. Ancaq bilmirəm ki, öz qonaqlarımızı bu camaatın içində necə tapacağam. Qışqırmayacağam ki! Bəs qalan əməkdaşlar hardadır? Cacanidzenin yanında hamısı dil-dil ötürdülər: bütün dəstəni mənim öhdəmə atmağa utanmırlar?!" Bu vaxt, birliyin referenti Zaladzeni gördü və bir qədər özünə gəldi. O, yaxınlaşıb siyahını oxumaqla məşğul olan referentin çiyinə toxundu.

- Mən Apaapa ölkəsinə təhkim olunmuşam. Zaladze gözlərini

qırpmadan cavab verdi:

- Hə bilirəm.

- Nə olsun?

- Necə nə olsun?

- Onları camaatdan seçə bilmirəm, hardadırlar, hansı tərəfə getdilər?

- Qorxma, öz işlərini bilirlər, heç yana qaçmazlar, hamısı buradadır...

- Onlar öz baqajını alanacan gedim taksi gətirim.

- Nə alanacan?

- Baqajı deyirəm, almalıdırlar axı.

- Hə.

- Mən taksi dalınca gedirəm. Sən burda olacaqsan?

- Hə.

Zaladze gözünü siyahıdan ayırıb, təəccüblə, taksi dayanacağına yollanan Çkoidzenin arxasınca baxdı. Deyəsən, referent heç başa düşmədi ki, gənc alim ondan nə istəyirdi, taksi ilə baqajın nə əlaqəsi vardı.

Taksi növbəsində Buta uzun müddət, lap yoqa səbri ilə dayandı. Yağış ara vermək bilmirdi, hətta dayansa da, Buta üçün bunun artıq mənası yox idi. Onun paltosu çoxdan islanmışdı, demək də olmur, hətta alt paltarı da tam su idi.

Nəhayət onun növbəsi çatdı. Taksiyə oturdu, sürücüyə baqaj şöbəsinə getməyi tapşırırdı. Dayanmış transportyoru, boş zalı görəndə, bir qədər özünü itirdi. Qolunda qırmızı sarğı olan növbətçidən, doqquz yüz iyirmi beşinci reysin baqajının gətirilib-gətirilməməsini soruşdu. Növbətçi: gətirdilər də, aldılar da, indi isə İrkutskdan gələn təyyarənin baqajını gözləyirik, - dedi. İlahi, mən batdım ki, deyən Buta əlini alına vurdu. Özünü belə itirmiş sərnəşinləri çox görmüş növbətçi isə sakitcə baxırdı.

Buta qaçıb, taksiyə gəldi, oturanda, paltosunun kəmərinə təsadüfən ayağının altında qoydu, azca qaldı ki, boynu sınısın. Sürücü oturacağa yıxılan Butanı güclə saxladı: ümid edirəm ki, hər şey qaydasındadır. Hə, hə, bu zibil kəmə... –deyə Buta cavab verdi. Qonaqlar artıq gediblər, Allah xətrinə məni "Çurçuriya" mehmanxanasına apar.

O, mehmanxananın fırlanan qapısında Aron Cacanidze ilə rastlaşdı. Direktora çatmaq və hər şeyi izah etmək üçün qapını itələdi. Qapı bərk fırlanırdı. Çaplinin məşhur filmində olduğu kimi, direktor və işçiləri azı beş dəfə öz oxları ətrafında fırlanırdılar. Dəqiq bilirəm ki, bu vaxt onlardan heç biri böyük amerikan (və ya alman, ya da isveçrəli) aktyoru haqqında düşünmədi.

Buta nəhayət telefonlaşdırılmış maşına qaçan Cacanidzeyə çatdı və qışqıraraq dedi:

- Batono Aron, mən təyyarəni qarşılıdım. Aron heç dayanmadı.

- Danış, əzizim, bir az tez-tez de, nə istəyirsən ...

- Mən Apaapa nümayəndə heyətini qarşılayıram!

- Hə, bilirəm, əzizim, hərəkət et, sənə məsul bir iş tapşırılıb, etimadı doğrult. Mən istəyirəm, hamı görsün ki, bu necə mühüm işdir. Yaxşı, sağlıqla qal!- deyib Cacanidze əlini qapının dəstəyinə uzatdı.

- Siz bilirsiniz, mənim başıma nə iş gəlib?! –deyə Buta eynəyini çıxartdı, - onsuz da eynəyi elə tərləmişdi ki, heç nə görmürdü.

- Hə, dinləyirəm - hiss olunurdu ki, Aron çox tələsir -tez-tez danış, qərargahda məni gözləyirlər.

- Mən taksi tutana qədər qonaqlar gediblər. Birliyin rəhbəri təəccüblə soruşdu:

- Hara gediblər?
- Yəqin ki, buraya.
- Buraya, hara?
- Mehmanxanaya, gərək ki, Zaladze onlarla idi. Səbri

tükənən direktor dedi:

-Tez de görüm, indi nə etməliyəm.

-Mən deyirəm, qonaqlar... Mən taksidə tək gəldim... Onlar baqajı gözləyirdilər... Zaladze də orada idi... Mən yaxınlaşanda artıq onlar yox idi...

-Hə, çox pis... Qonaqlar nə düşünəcək, onları necə itirmək olar. Yox, bu bağışlanılmazdır. Əlbəttə, sənə asan iş tapşırمامışdıq... Sənin düşmənlərin deyirdilər ki, çox cavansan, işin öhdəsindən gəlməzsən. Mən isə dedim ki, sənə etimad göstərmək olar. Sən kimə təhkim olunmusan?

-Apaapadan gələn nümayəndə heyətinə.

-Çox yaxşı. Onlarla danış, lazımlı adamlardır, bizi çox sevirlər.

Maşına oturaraq, sürücüyə, sür gedək!- dedi və karıxmış Butadan soruşdu:

- Mənimlə bir işin var?

- Yox, - deyib, Buta mehmanxanaya qayıtdı.

O, mehmanxananın inzibatçısından xahiş etdi ki, Apaapa nümayəndə heyətinin fəmilialarını və telefon nömrələrini yazsın. Buta onların nömrəsinə zəng vurmaq üçün sıxıla-sıxıla telefonda istifadə etmək üçün icazə istədi, dili dolaşa-dolaşa: qonaqların şam yeməyinin qayğısına qalmalıyam və bəzi məsələləri danışmalıyam - dedi. Onun izahını diqqətlə dinlədi, lakin, bu eynəkli və səlīqəli xarici görkəmi olan gəncə mehmanxana telefonundan istifadə etməyə üstünlük verən bir əsas tapmadı. Belə hallarda, bütün inzibatçılar kimi cavab verdi:

-Əzizim, bu telefonla zəng etmək olmaz, avtomatdan istifadə

edin. Butanın, hətta avtomat üçün sikkəsi olsa da, bildirdi ki, avtomat telefon utanmadan pulları udacaq. Büna görə də tanımadığı qonaqlarını bir yerə yığmaq üçün ən sadə üsuldən istifadə edərək hər birinin qapısını döydü. Bir neçə dəqiqədən sonra Apaapadan gələn qonaqlar-üç bəstəboy kişi – cənab Xambo, cənab Xaambo və cənab Xmbo, hollda Butanın qarşısında oturmışdular. Onlar hər dəqiqə gülümsəyirdilər və Butanın hər kəlməsindən sonra səmimi minnətdarlıqlarını bildirirdilər. Qonaqları salamladıqdan sonra onları proqramla və akademik Otebaşvilinin fəaliyyəti ilə tanış etdi. Büta mədəni qonaqların proqramdan başqa bir arzu-istəkləri olub-olmadığını soruşdu.

Aydın oldu ki, qonaqların öz minimum-proqramı var. Onların maraq dairəsi ilə yetimlərin tərbiyəsi problemi arasında heç bir ümumi şey yoxdur. Butanın təcrübəsi olsaydı, belə sual verməzdi və bununla da öz həyatını xeyli yüngülləşdirərdi, üstəlik də xoşagəlməz işlər olmazdı.

Cənab Xambo Qara dənizdə olan rəngbərəng balıqqulaqları almaq, Vadrziyanı görmək və keçən əsrdə xalq alətləri ustası Baltadzenin emalatxanasında düzəldilmiş çianuri almaq istədiyini bildirdi.

Cənab Xaambo dedi ki, onun qardaşı Çurçuriyada olarkən küçədə Omar deyilən bir nəfərlə tanış olub, ancaq adını və familiyasını bilmir. Omar ona qaban dışından tilsim hədiyyə edib. İndi, cənab Xaambonun qardaşının göndərdiyi məktubu Omara çatdırmaq lazımdır.

Cənab Xmbo bildirdi ki, iyirmi beş il əvvəl dəniz suyundan duz alınması haqqında bir kitab yazıb, lakin Apaapada çap etdirə bilməyib, indi Çurçuriyada onu nəşr etdirmək istəyir. Bir halda ki, özü gəlib, qonorarını da elə buradaca almaq istəyir ki, mühasibatlıq əziyyət çəkib Apaapaya köçürməsin.

Buta qonaqlara kömək etmək istədiyini bildirdi. Həmin axşam restoranda şam yeməyi yedilər. Şam yeməyi zamanı Buta qonaqları Çurçuriyanın adət və ənənələri ilə tanış etdi, səmimi və inandırıcı şəkildə sübut etdi ki, çurçuriyalı üçün qonaq allahın elçisi deməkdir, buna görə də cənab Xambo, Xaambo və Xmbo belə xırda şeylər xahiş etdiklərinə çox təəssüfləndilər. Bilsəydik ki, burada qonaq üçün özlərini öldürürlər, öz xahişlərimizi daha diqqətlə götür qoy edərdik. Əziz apaapalılar heç ağıllarına da gətirə bilməzdilər ki, onların "xırda" xahişləri misir üsulları ilə mumiyalaşdırmanı öyrənən laboratoriyanın əməkdaşını taqətdən salacaqdır.

Ertəsi gün o, Aron Cacanidzenin evinə gəldi, yaxşı bilirdi ki, ancaq belə səhndən onu tapa bilər. Direktor artıq getməyə hazırlaşdı və qapını bağlayırdı. Düzünü demək lazımdır ki, Butanın gəlməyinə sevinmədi.

Butanın qolundan girib, maşına tərəf gedən Cacanidze dedi:

- Tez-tez danış, əzizim.

Maşının qapısını açıb portfeli sürücüyə verdi, Butaya hiss etdirməyə çalışdı ki, söhbətə vaxtı yoxdur.

- Mən onları gördüm, danışdım, olduqca nəcib adamlardır.

- Zəhmət olmazsa, yadıma sal, sən kiminlə danışdın? -deyə Cacanidze qırıldadı.

- Apaapa nümayəndə heyəti ilə, mən onlara təhkim olunmuşam.

- Hə, hə, dünən yaxşı alınmayıb, Zərər yoxdur.. Gərək böyük operativlik, göstərəsən. Belə səhvlər buraxmaq olmaz, əzizim. Çoxları baxır ki, biz səni bu işə cəlb etmişik. Düşünməzdik ki, sən bu qədər düşmənin var.

- Mən onlarla danışdım, proqramla tanış etdim. Hər şey xoşlarına gəldi, ancaq bəzi kiçik xahişləri də var.

- Öz aramızdı, başqası olsaydı belə səhvlərə görə cəzalandırardım, ancaq səni bağışlayıram. Qonaqların qarşısında biabır ola bilmərik. Əzizim, sən bizi çox pis vəziyyətdə qoymusan.

- Siz nə deyirsiniz, hörmətli Aron?

- Sən mənə nə deyirdin? Qonaqlarla hansı səhvi buraxmısan?

- Onların hamsını avtobusla Zaladze gətirib.

- Zaladze. Sən elə düşünürsən ki, biz Zaladzenin başını sığallayacağıq?! Başqa vaxt mən Zaladzeni də danlayacağıam. Yaxşı, bu dəfə bağışlayıram, bax bir də belə etmə...

Cacanidze maşına oturdu.

Buta maşının dəstəyindən tutaraq dedi:

- Hörmətli Aron, mən ona görə narahat etdim ki, qonaqların problemləri var.

- Əlbətdə olacaq, əzizim, bəs necə, problemsiz iş olmaz! Ancaq sənə tapşırılan işi yerinə yetirməliydin. Bir az tez de, nə etməliyəm?

- Cənab Xambo balıqqulağı almaq və Vardzianı görmək, bir də Baltadzenin düzəltdiyi çianuri almaq istəyir, indi o çianurini, gündüzlər çıraqla da axtasan tapılmaz! Cənab Xaambo, Omara məktub vermək istəyir, amma nə familyasını, nə də ünvanını bilir. Cənab Xambo isə dəniz suyu haqqında yazdığı kitabını nəşr etdirmək istəyir...- deyə, Buta pulemyot kimi səpdi.

- Deyirsən yazıb? Düşünürsən ki, mən inanmıram? - deyə Cacanidze fikirli-fikirli sözü uzatdı. -Əlbəttə, inanıram, amma hər halda vaxtında gəlməliydin, gecikmək lazım deyildi. Yaxşı salamat qal! Sən iradlara incimə, hələ cavansan, etiraz da etmə. Bilirsən mənə elə indi də nə qədər irad tuturlar?! Sür! - deyə sürücüyə tərəf döndü.

Maşın tərpendi, Buta maşının yanınca tələsik addımlayaraq,

fikirli-fikirli qabağa baxan direktora qışqırdı: "Balıqqulağı, rəngbərəng... Baltadze! Çianuri! Məktub, duz haqqında, duz haqqında..."

- Çox yaxşı, çox gözəl, -deyəən Cacanidze, küçənin ortasında qalmış Bütaya qışqırdı: -Nəzərə al ki, bu dəfə bağışlayıram, bax, bir də təkrar olmasın...

* * *

Simpoziyum əla keçdi. Qonaqlar hamısı - kimi təntənəli açılışda, kimi plenar iclaslarda, kimi də zəhmətkeşlərlə görüşlərdə - çıxış etdilər. Bəzisi də natiqliyə olan ehtirasını banketdə yerinə yetirdi. Düzdür, qonaqlar, bir qayda olaraq Otebaşvilini xatırlamadılar. Buna baxmayaraq, qonaqların hər bir çıxışı yerlilərin böyük heyrətinə səbəb olurdu, çünki qonaqlar ilk sözü Çurçuriya dilində deyirdilər. Bu da, simpoziyum sahiblərinin çox sevindirirdi.

Simpoziyumun qonaqlarını böyük avtobuslarla bir şəhərdən digərinə aparırdılar. Nümayəndə heyətlərinə təhkim olunmuş alimlərdən qonaqlarla yalnız Buta Çkoidzeni görmək olurdu. O, ya inkişaf etməkdə olan Apaapanın nümayəndə heyətinin yanında vurnuxurdu, ya da ətrafdakılar və Aron üçün də analaşılmaz nidalar ilə Aron Cacanidzeni axtarırdı:

- Soruşurlar ki, nə vaxtacan bizim başımızı aldadacaqsan? Balıqqulağı... Vardzia, məktub... duz alınması!

Butanın əlindən cana gəlmiş Aron Cacanidze, sanki marafona çıxmış adam kimi maşına qaçırdı və sürücüyə qışqırırdı:

- Tez sür, görmürsən ki, çatır, tez, tez!

...Apaapa nümayəndə heyəti, elə arzuları da gözündə getdilər, bəlkə də bilirdilər ki, bu arzuları həyata keçməyəcək, ancaq bir şeyi təsəvvür etmirdilər ki, onlar gedəndən bir gün sonra Buta Çkoidze işdən çıxmaq haqqında ərizəsini direktorun stoluna qoydu.

SEHRBAZ

Sehrbaz Karlo Çio Axavai kəndinin mədəniyyət evində maqnitofonun xışıltılı səsi altında səhnə ətrafında iki dövrə vurdu, sonra dayandı, gözlədi ki, zal sakitləşsin və dedi:

- Salam! Salam dostlar! Sehrbaz Karlo Çio sizin hüsurunuzdadır! İlk dəfədir ki, bura gəlmişəm. Yəqin ki, bu səhnədə çox sehrbazlar çıxış edib və belə hesab edirsiniz ki, tamaşaçını aldatmadan fokus göstərmək olmaz. Sehrbazın işi sizə asan gəlir, ancaq onu bir başqası etsə, deyərdiniz ki, bu möcüzədir! Arxayınız ki, müxtəlif fəndlərlə, əllərimizin çevikliyi ilə tamaşaçını aldadırıq, ağa qara deyirik, doğrunu yalana qatırıq. Elə deyilmi? Açığını deyim ki, mənə də bir neçə fokus məlumdur, ancaq bu gün onları göstərməyəcəyəm. Sizə söz verirəm ki, həyatımda ilk dəfə bu gün hər şey yalansız olacaqdır. Bu gün son dərəcə doğrucul olacağam, xeyirxah tamaşaçılara göstərəcəyəm ki, məndə anadangəlmə möcüzəli biocərəyanlar var və titanik zəhmətlə çox şeylərə nail olmuşam. Bu gün öz assistentimin də xidmətlərindən imtina edirəm, o, indi pərdə arxasında dayanıb, əsəbiləşir: belə davam etsə, işsiz də qalmaq olar. Ancaq qoy narahat olmasın, onun üçün həmişə iş tapılar - səhnəni hazırlamaq, maqnitofonu qoşmaq və s. Gəlin başlayaq! Düzdür, bu gün çox istidir, ancaq acizənə xahiş edirəm ki, son dərəcə diqqətli olasınız. Qoy mənim geyimim sizi təşvişə salmasın. Biz sehrbazlar, öz ustadımıza and içmişik ki, tamaşaçı qarşısına başqa libasda çıxmayaq. Bu libas xüsusi şərait tələb edir. Əgər adi şəraitdə -ictimai nəqliyyatda və ya yeməxanada, fokus göstərməyə başlasaq, camaat dəli olar, üstəlik Umumdünya sehrbazlar assosiasiyasından xaric olunarıq.

Deməli, danışdıq - bu gün səhnədə həqiqət hökm sürəcək. Xahiş edirəm, aranızdan bir nəfər qalxsın. Əgər sizi aldatmağa

cəhd etsəm, məni ifşa etsin, onda özümü məğlub hesab edəcəyəm. Sözümlər sözdür. Söz verdim, deməli, vədimə əməl edəcəyəm. Kim assistentlik etmək istəyir?

Qoçaq olun, cəsarətli olun, burda qorxulu heç nə yoxdur!

Üçüncü cərgədən başında saman şlyapa olan bir kişi qalxdı. Şlyapasını yanındakı tamaşaçıya verdi, cibindən dəsmal çıxarıb, qıvrım saçlarını və boğazını sildi, səhnəyə tərəf getdi.

Zaldakılar əl çaldılar.

Gözbağlayıcı Çio əllərini yelləyərək dedi:

- Özünüzü tamaşaçılara təqdim edin.

Yan-yörəsinə baxan "assistent" dedi:

- Vaşakidze.

Zal bürkü idi, Vaşakidze düşündü: "Elə bil məni şeytan qıdıqladı, bu istidə səhnəyə niyə çıxdım, düşünəcəklər ki, muzdlarla razılıq vermişəm... Sakitcə yerimdə oturmuşdum, gərək oturdum. Xaşal qarnımı göstərməyə çıxdım". Ancaq artıq gecdir - arxaya yol yoxdur.

Karlo Çio sumkasından diametri bir qarış olan nikelləşdirilmiş halqalar çıxartdı. Halqalardan dörd-beşini öz qoluna keçirtdi, ikisini Vaşakidzeyə uzatdı, ikisini isə əlində tutdu.

Zaldakılar eşitsin deyə, uca səslə "assistentə" dedi:

Möhkəmliyini yoxlayın. Assistent ciddi-cəhdlə halqaları yoxladı və möhkəm olduğunu təsdiq etdi.

Sehrbaz əlində tutduğu halqaları ona uzatdı:

-Büyürün, bunların da eyniliyini və möhkəmliyini yoxlayın. Fırıldağ yoxdur ki? İndi mənimlə birlikdə belə edin, - deyə, o halqaları bir-birinə vurdu, - bəlkə, onları bir-birinə keçirtmək olar. Başlayaq - bir, iki, üç! Budur baxın, bir yerdə kəsik, ya da yapışdırma izi yoxdur ki?

Vaşakidze hər iki halqaya baxdı, lakin heç nə tapa bilmədi.

- Yenə cəhd edək, bir, iki, üç!

Zaldakıların da, Vaşakidzenin də gözlədiyi baş verdi, ancaq necə baş verdi, heç kəs hiss etmədi. Sehrbaz bir-birinə keçmiş iki həlqəni havada fırlatdı, "assistent" isə yenə də cəhd etdi ancaq, alınmadı.

Karlo Çio həlqələri qoluna keçirdi, Vaşakidzeyə tabe olmayan həlqələri də aldı və dedi:

- İndi isə bu həlqələri də yoxlayaq, bəlkə əvvəlkilərdə nə isə qaydasında deyildi. Onlara diqqətlə baxaq, hə, kifayət qədər möhkəmdirilər. Çox gözəl. Bir, iki, üç! - bir göz qırpımında həlqə-həlqəyə keçdi.

Tamaşaçılar sürəkli alqışladılar.

- Xahiş edirəm, tamaşaçılara açıq deyin, burda fırlıdaq varmı? İstəyirsiz bir də yoxlayaq?! - deyə, Karlo Çio ehtirasla soruşdu.

- Kifayətdir, hər şey qaydasında idi, -deyə, boğazının tərini silən Vaşakidze hıqqandı. - Otura bilərəm?

- Büyürün əyləşin. Çox sağ olun – deyə sehrbaz öz vizit kartını ona uzatdı, - sizi gələcək konsertimə dəvət edirəm.

Bundan sonra Karlo Çio səhnəyə daha üç tamaşaçı çağırdı. Birinciyə təklif etdi ki, bir dəst təzə oyun kartından birimi çıxarsın, yadda saxlayıb, geri yerinə qoysun və kartı qatsın.

-İndi kartın dəstini stola qoyun və fikirləşdiyiniz kartın üstdən neçənci olmasını istədiyinizi deyin. Aydındır ki, mənim həmin kart haqqında təsəvvürüm yoxdur, birincisi, mən heç görməmişəm, görsəm də siz kartları elə yaxşı qatdınız ki, onu tapa bilmərəm!

- Doqquzuncu, - deyə "assistent" cavab verdi.

- On birinci! – deyə zaldan kimsə qışqırdı. Çio soruşdu:

- Doqquzuncu, ya on birinci?

"Assistent" bir qədər fikirləşdikdən sonra dedi:

- Nə doqquzuncu, nə on birinci - on beşinci.

- On beşinci üstdən ya altdan?

- Üstdən! - deyə zaldan cavab verdilər. Çio təklif etdi:

- Tamaşaçılara deyin, hansı kartı yadda saxlamısınız. "Assistent" cavab verdi:

- Kərpicxallı kral.

Doğrudan da, üstdən on beşinci kart kərpicxallı kral çıxdı. Üçüncü köməkçiyə Çio sehrli çubuq verdi və dedi:

- Bu çubuqla mənim boynuma toxunsan, ağzımda aluminium yumurta peyda olacaq.

Doğrudan da, çubuq sehrbazın saçına toxunan kimi, onun ordu şişdi və dodaqları arasından yumurta göründü. O, əllərini dodaqlarına uzatdı və ovcundakı yumurtanı zala nümayiş etdirdi.

Alqışlar yağdı.

Çio, yumurtanı yerə atıb, dedi:

- Bəlkə o mənim ağzımda idi, bir də cəhd edək!

Çubuq bir də toxunanda Karlo Çionunun parlaq boya çəkilmiş dodaqları arasında daha bir yumurta göründü.

- Daha, bir dəfə!

- Yenə!

- Bir daha!

Stolun üstündə artıq yeddi yumurta var idi.

- Bəsdir, yazıqdır! - deyə zaldan kimsə qışqırdı və "assistent" çubuğu aşağı endirdi.

Bu fokus, hətta, kor adamları da inandırdı ki, Karlo Çio doğrudan da sehrbazdır.

Dördüncü fokus üçün səhnəyə gözəl qamətli, sarışın saçları olan qadın çıxdı. Çio onun qol saatını açdı və dəsmala bükməyi tapşırırdı. Sonra dəsmala üfürdü və qadına onu açmağı təklif etdi:

- Saatinızı götürün, nömrə, deyəsən, alınmadı.

Sarışın qadın dəsmalı açdı və donub qaldı: onun qızıl saati balaca ağac yonqara çevrilmişdi. Sehrbaz güya ondan da çox təəccüblənib dedi:

- Bəs saat hanı? Axı onu siz özünüz dəsmala qoyub, бүkdünüz, sizdən başqa heç kəs ona toxunmamışdır!

- Hə ... heç kəs... bilmirəm ... hara getdi ... - qadın ağlamaq istəyirdi.

Saati axtardılar, axtardılar, maqnitofonun yanında, Çionun ehtiyat çalmasında tapdılar.

Sonda gözbağlayıcı üç qırmızı çubuqla jonqlyorluq etdi. Həyəcanlanmış tamaşaçılara səmimi qəbul üçün minnətdarlığını bildirdi, çalmasını çıxartdı, əli ilə parikini sığalladı, hətta az qaldı ki, onu çıxartsın, mokasin dabanlarını taqqılatdı, hamıya xoşbəxtlik arzulayıb, zala hava öpüşü göndərdi və səhnəni tərk etdi.

Tamaşaçılar sürəkli alqışlarla bir neçə dəfə Çionu səhnəyə çağırdılar. Sonda əllərini yelləyərək, mimikası ilə onları başa saldı ki, ürəyi onlardır, ancaq istiyə dözmür. Alqışlar zəifləməyə başladı və ağır pərdələr endi.

Axavainin sakinləri evlərinə dağılışdılar ki, öz işləri ilə məşğul olsunlar. Asistent inventarı yaşıl faner sandığa yığışdırırdı, Karlo Çio isə kiçik qrim otağındakı güzgünün qarşısında oturub, vazelin vasitəsilə üzündəki qrimi çıxarırdı ki, Sovet İttifaqının tam hüquqlu vətəndaşı olan Çioya üyğün gəlsin.

Bu vaxt kimsə, qapını astadan döydü.

Çio qışqırdı:

- Gəlin, açıqdır!

Vaşakidze öz saman şlypasını əlində tutmuşdu. Qabağa və sağa bir addım atıb, qapının yanında donub qaldı. Sehrbaz vazelindən parıldayan üzünü ağ dəsmalla sildi, köynəyinin yuxarı düyməsini

bağladı, stulu qonağa uzadıb dedi:

- Əyləşin, sizi dinləyirəm.

Karlo belə şeylərə adət etmişdi. Demək olar ki, həmişə konsertdən sonra iki-üç nəfər maraqlı tamaşaçı gələr, eyni hərəkətlə və həyəcanlı səslə ona yalvarardılar:

- Biz burda sizinlə təkik, allah xətrinə, danışın bu nömrəni necə edirsiniz? Sizi çox diqqətlə izlədim, amma heç nə başa düşə bilmədim.

Təbiidir ki, Karlo həmişə eyni cavabı verirdi:

- Heç bir sirr yoxdur, olsaydı, deyərdim. Mən sehrbaz deyiləm, sizi aldatmıram, bütün iş biofiziki və anatomik imkanlarımdadır. Mənim kimi adamlar milyonda bir doğulur. Üstəlik öz üzərində intensiv işləyirsə, əsl sehrbaz olur...

Ancaq Vaşakidze, o sadələvh - valeh olmuş tamaşaçılara oxşamırdı və suallar verməyə də tələsmirdi.

Karlo Çio təşəbbüsü öz əlinə alıb, gərginliyi aradan qaldırmaq üçün:

- Sirki sevirsiz?

- Hə... Əlbəttə. Mane olmadım? Sizə bir şey demək istərdim, - Vaşakidze sanki təsbeh çevirmiş kimi, şlyapasını əlində fırladırdı.

- Sizi dinləyirəm.

- Siz ancaq bu göstərdiyiniz nömrələri bacarırsız, yoxsa başqaları da var?

- Əsasən bu nömrələri göstərirəm. Bir neçəsi də var, ancaq istiyə görə proqramı ixtisar etdim. Tamaşaçıları yorub əldən salmaq istəmədim. Nə üçün soruşursuz?

- Heç elə belə... Düzdür bura, ucqar yerdir, amma biz də az-çox bir şey görmüşük. O qədər də avam deyilik...

- Nömrələr haqqında deyirsiniz? Axı dedim ki, bu gün yaxşı

əhval-ruhiyyəyəm, hər şey fırladaqsız olacaq. Xoşunuza gəlmədi?

- Çox xoşuma gəldi! Əlbəttə, öz işinizi bilirsiniz və yaxşı ki, əvvəlcədən tamaşaçılara dediniz ki, onlardan xoşunuz gəlir və bu gün son dərəcə doğrucul olacaqsız.

- Mənə inanmırsız? Səmimiyyətimə şübhə edirsiniz?

- İnama qalsa, bu dünyada çox şeyə inanmıram, ancaq gördünüz ki, sizi dəstəklədim. Hətta əl də çaldım və sakitcə səhnədən getdim. Bilirsiniz nə üçün? Çünki, siz öz işinizi gördünüz və işinizə mərdimazarlıq etmək mənə ayıb olardı.

- Siz nə haqqında danışırınsız?

- Başqalarını deyə bilmərəm, ancaq mən istəmirəm ki, burdan gedəndə düşünəsiniz ki, zaldakı tamaşaçıların hamısı sizə inanıb. Bağışlayın, təkrar edirəm ki, necə pul qazanmaq sizin öz işinizdir, indi bəyəm fokus vaxtıdır, bəyəm mən bunlara inanaram.

- Hüsn-rəğbətə görə təşəkkür edirəm, ancaq maraqlıdır ki, siz nəyi başa düşürsüz, nəyi yox. Siz həlqələri guya bir-birinə keçirəndə, onlar əvvəldən əlinizdə olanda bir-birinə keçirilmişdilər; mənimlə birlikdə halqaları bir-birinə vuranda, siz zalın diqqətini mənə yönəltməkdiniz. Özünüz isə həmin vaxt halqaları elə cəldliklə dəyişirdiz ki, tamaşaçı heç nə görmürdü.

- Axı sizin həlqələri də bir-birinə keçirdim?

- Mənim əlimdəki həlqəmi götürəndə, üçüncü zərbədə, guya alınmadı və hiss olunmadan sağ qola geydirdiniz, əvəzində isə sol əldəkiləri salladınız, elə deyilmi?

Karlo Çio susurdu.

- İndi isə kartla əlaqədar. Sizde iki dəst kart vardı. Birində - ancaq kərpicxallı krallar idi. Siz əvvəlcə birinci dəsti göstərib, sonra onu cəldliklə köynəyinizin qoluna qoydunuz və ikincisini - krallar olanı - çıxardınız. "Müştəriyə" təklif etdiniz ki, kartı yadda

saxlasın, dəsti qarışdırsın və stola qoysun. Təbiidir ki, kartın sıra sayının heç bir mənası yox idi - üstəndən yeddinci, ya altıdan on üçüncü -hamısı kərpixallı kral idi.

Yumurtalarla da, fəlsəfəsiz hər şey sadə və aydındır. Sizin ağzınızda bir aluminium yumurta vardı. Siz əlinizi dodaqlarınıza sürtürdünüz, ancaq ağzınızdan çıxarmırdınız, əksinə ağzınızda gizlədirdiniz, tamaşaçıya isə başqasını göstərüb, yuxarı atırdınız. Beləliklə, siz cibinizdən yeddi yumurta çıxartdınız, sehirlə çubuq isə fikri yayındırmaq üçün idi.

Saat ilə olan fokus isə lap sadədir. Qadın saati sizə verdi, siz guya stolu yığışdırırdınız, saati çantaya qoyduz, qadın diqqətlə yonqarı dəsmala bükdiyü vaxt, assistent çalmanızı aparıb maqnitofonun yanına qoydu. Belə oldu axı! Düzünü deyin, mən haqlıyam, ya yox?

Karlo Çio susurdu.

Vaşakidze qələbə çalaraq, istehza ilə ona baxdı. Ancaq işfə olunmuş sehrbaz onun üzünə baxanda, öz hərəkətindən utandı. "Nahaq gəldim, axı o, adi bir adamdır" – deyə, Vaşakidze fikirləşdi.

- Adınız nədir?

- Karlo Çio, - deyə sehrbaz yad səslə cavab verdi və döndü.

- Mən həqiqi adınızı soruşuram.

- Klimenti, Klimenta Qelexva.

- Batono Klimenti, mənim adım Şanşedir. Xahiş edirəm, inciməyin. Mən elə belə, istədim düşünməyəsiz ki, buradakı adamlar avamdırlar.

- İncimirəm, dünya dəyişib, əvvəlki tamaşaçı yoxdur.

- Siz tamamilə haqlısınız. Bizə on illər ərzində, hər gün elə fokuslar göstərirlər ki, sizinkilər onların yanında boş şeydir. Onları gah anlayırıq, gah da elə tapmaca olur ki, yalnız

qulaqlarımızı yelləyirik, ancaq hər iki halda ağızımıza su alıb, susuruq. Hər halda, indiyəcən belə olub. Sonra nə olacaq - baxarıq.

- Bəli, siz haqlısız – deyə Karlo Çio saatına baxdı.

- Batono Klimenta, xahiş edirəm məni düzgün başa düşün, siz yəqin şam yeməyi etməmişiniz, icazə verin sizi evimə dəvət edim, bu yaxında, iki addımlıqda yaşayıram. Adama bir stəkan içərik, bir tikə çörək kəsərik, mən sizi çox saxlamaram, uşaqların canına and olsun.

-Batono, sizə təşəkkür edirəm, gələn dəfə. Bu gün alınmayacaq. Həm də tək deyiləm, assistentim var.

- Əlbəttə, onu özümüzlə aparacağıq! Çox yox, bir saatlığa. Axşam yeməyi yemədən sizi belə uzağa buraxmayacağıam: xahiş edirəm.

Şanşe Vaşakidzenin bütün görkəmi elə bir səmimiyyət və hörmət ifadə edirdi ki, sehrbaz imtina edə bilmədi.

Onlar sandığı bağlayıb, kiçik qrim otağına dartıb qoydular, klubu bağlayıb, ayın işıqlandırdığı dalana çıxdılar. Klubun həyətindəki qyunun yanında bir it oturub, aya hürürdü.

NƏ OLDU?

Qadın qəribə məxluqdur! Nəinki mən, hec Allah özü də ondan baş açmır. Qadın bircə anda onu barmağına elə doladı ki, az qaldı ki, insanı yaratdığına görə özünü lənətləsin. Bax, fikir ver, sanki məleykə oturub, düşünmək olar ki, yarpaqdır, ağacdən qopmaz, bəlkə doqrudan da məleykədir, axı onu tanımırıq... Lakin çox güman ki, şeytan kimi hiyləgərdir və elə bir hərəkət edə bilər ki, dünyanı bir anda alt-üst edər.

Hansı dayanacaqda düşəcəksiz? Saixvedə? Yolumuz **birdir**. Vaxtı öldürmək üçün hadisə danışım. Lap yerinə düşdü, qadınla əlaqədardır, yoxsa danışmazdım. Həyatda qəribə işlər olur.

Keçən il arvadım məndən ayrıldı. Biz məzuniyyətimizi "Yaşıl tala" istirahət evində keçirirdik. Beş ildi ki, ailə qurmuşduq, demək olmazdı ki, bir-birimizə uyğun gəlmirik. Hər şey öz qaydasında gedirdi. İkimiz də işləyirdik. İkiotaqlı kooperativ mənzil tikdirdik. Mən içki içmirdim, arvadım pis yola baxmırdı, ailəyə başqa nə lazımdır? Mənə belə gəlirdi ki, pis ər deyiləm. İcməyi sevmirdim, simic və adamsevməz də deyildim. İmkan daxilində arvadımın sözünü yerə salmazdım. Günaha batmaq istəmirdim, arvadım da bir şey istəməzdi və heç nədən narazı deyildi. Ona bir şey alırdımsa – təşəkkür edirdi, almırdımsa - deyirdi heç nə də lazım deyil.

Mən, o, sadələhv kişilərdən deyiləm ki, arvadına kor-koranə hər şeyi etibar etsin, sonra da öz ürəyiaçıqlığına peşiman olsun. Hər halda qadın qadındır, buna görə də çalışırdım iş o dərəcəyə çatmasın ki, iki yoldan birini seçmək məcburiyyətində qalsın. İstirahətə tək buraxmazdım. Ona elə iş tapmışdım ki, ezamiyyətə getəyə ehtiyac yox idi. Səhərlər evdən bərabər çıxırıdım, axşam isə, təxminən eyni vaxtda qayıdırdım. O, gecikməyi sevməzdi. İctimai iş onu cəlb etmirdi - iclaslara həvəssiz qalardı. Kütləvi tədbirlərdə iştirak etməzdi. Ad gününə dəvət olunanda, həmişə məni də özü ilə aparardı.

Buna baxmayaraq ona inanmırdım. Özün bilirsən ki, qadına həmişə şübhə ilə baxmaq lazımdır. Fikirləşirdim ki, bəlkə vəziyyət düşündüyüm kimi deyil, ona görə də, səhvə yol vermək olmazdı. Bir-iki dəfə onu sınaıdım. Bir dəfə dedim ki, bütün kollektivi kartof yığmağa aparırlar, bir dəfə də güya dörd günlük ezamiyyətə göndərilər. Pis yola baxan qadın, belə fürsəti əldən

verməzdi. Ya aşiqini evə gətirər, ya da özü onun yanına gedərdi. Belə işlər az olmur. Qadın ezamiyyətdə olan ərinə zəng vurur ki, necə gedib çıxdın, ümid edirəm ki, sağ-salamatsan, özünə fikir ver, qalın geyin ki, xəstələnməyəsən - bu vaxt isə aşiqi yataqda onun yanında uzanıb, göbəyini sığallayır. Buynuzlu eşşək isə, arvadının gecə zəngindən ruhlanıb, səhər düşür mağazalara, sədaqətli xanımını sevindirmək üçün penuar, ya da büsthalter axtarır. Yox, mən belə sadələvh kişilərdən deyildim.. Bir dəfə, o gözləmədiyi vaxt evə qayıtdım. Nə görsəm yaxşıdır? Arvadım sobanın yanında oturub, köynəyimi yamayır. İndi gəl belə qadına inanma.

Məhz belə qadın da başıma oyun açdı. Keçən il kurortdan qoşulub qaçdı. İstirahətimizin bitməsinə üç gün qalmışdı. Qayıtmaq üçün bilet də almışdıq. O, isə əkildi. Nə oldu bilmirəm. Orada istirahətdə olan ləyaqətsiz, çirkin, əclafın birinə qoşulub qaçdı. Ona iki dəfə yazdım. Hətta teleqram da göndərdim. Ay yarımından sonra cavab gəldi: "sənə hər şeyi izah etdim, məni unut. Mən öz xoşbəxtliyimi tapmışam. İstənilən şərtlə boşanmağa razıyam. Bizim barışmağımız mümkün deyil".

O, mənə nə izah etdi? Heç nə! Nahardan sonra domino oynamaq üçün həyəətə endim, qalxanda gördüm ki, yoxdur. Stolun üstünə məktub qoymuşdu: "Mən gedirəm, bağışla. Kiazoya ərə gedirəm, belə lazımdır. Özümlə iyirmi altı manat pul götürürəm. Bileti qaytar. Əlvida". Bu da onun izahı. Ertəsi gün inzibatçıdan Kiazonun ünvanını öyrəndim, amma getmədim. Nəyimə lazım? Axı mənliyim var. İstədim iş yerinə yazım ki, sizin işçi camaatın gözü qabağında mənim arvadımı əlimdən aldı. Amma həmkar təşkilatı məsləhət gördü ki, çox səsə salmayım: birincisi, bu yaramaz onu aldadıb atmayıb, evlənib, ikincisi də arvadım uşaq deyildi onu bəzəkli konfetlə aldadıb qaranlıq otara

salmayıblar, nə etdiklərini bilirdilər, yaxşı olar ki, onları rahat buraxım. Başqa yolum yox idi, belə də etdim.

Altı aydan sonra məhkəmə bizi boşadı. Qayda üzrə, ərinin atan qadına, düşünmək üçün altı ay vaxt verirlər. Bəlkə fikrini dəyişdi. Mənimki isə gördüyünüz kimi, fikrini dəyişmədi. Məhkəməyə birgə gəlmişdilər. Mən onlarla danışmadım. Axı mənlüyüm var, onlara nə deyə bilərdim? Birgə yaşadığımız vaxt aldığımız əmlakı böldük, ancaq mənzil istəmədi. Mənzili mənə verdi. Hər halda, insafla hərəkət etdi, bu da az deyil.

İndi isə bu faktı ətraflı danışım: bizim istirahət evinə getməyimiz, Kazan şəhərindən olan bu əclaf bir vaxta düşdü. O, mənimlə yaşıd, bəlkə də iki yaş kiçik olan, qara bıqlı, bərəçi kimi uzun qolları olan arıq bir kişi idi. O, həmişə diqqət mərkəzində olar, nə isə məzəli şeylər danışar, ətrafdakılar gülərdilər. İlk baxışdan ondan xoşum gəlmədi. Hay-küylü və sırtıq adam idi.

Gəlişimizin üçüncü, ya da dördüncü günü, arvadımla kinoya bilet almaq üçün növbədə dayanmışdıq. Bizdən qabaqda iyirmi adam vardı. Bu əclaf - mənim arvadımın gələcək əri - artıq kassanın yanında dayanmışdı. O, birdən döndü və bizə baxdı, şübhəsiz hələ tanış deyildik, arvadım da ona adicə baxdı, ancaq onun diqqətlə baxması xoşuma gəlmədi.

Seans başlayana qədər, bir şey uydurub, arvadımın qulağına pıçıldadım: növbədə bizə baxan, bu uzundraz eşşək, dünən mənimlə bilyard oynayırdı, qəribə frayerdir, ona dörd şar verdim, amma yenə uddum... Sözsüz ki, yalan danışmışdım ki, arvadımın ondan zəhləsi getsin. Mənə belə gəldi ki, arvadım bu sözlərə fikir vermədi, kiminlə bilyard oynamağım onu heç maraqlandırmadı.

Ertəsi gün xiyabanda gəzirdik, bir də gördük ki, həmin əclaf bir qadınla qol-qola gedir, qadını da elə tutur ki, sanki qorxur ki, bu saat qadın qaçacaq, yenə də arvadıma baxdı. Fürsəti əldən

verməyib, arvadıma dedim: istirahət evində olanların hamısının ondan zəhləsi gedir, dəhşətli yelbeyin və don-juandır - deyirlər. Bir qadınla tanış olan kimi, tez otağına dartır... "Doğrudanmı? - deyə, arvadım təəccübləndi -belə adamlar üçün müqəddəs heç nə yoxdur. Torpaq belələrinə necə dözür?"... Görünür, mənim gələcək rəqibimin aksiyaları yüksəlməmiş, fəlakətli şəkildə düşməyə başladı.

Elə bil ki, qəsdən, gah yeməxananın girişində bizə rast gəlirdi, (əlini qoynuna qoyub, nəzakətlə yol verirdi), ya da sərv ağacları alleyasında, ya da liftə növbədə. Baxmayaraq ki, heç kəs bizi bir-birimizə təqdim etməmişdi, o elə hesab edirdi ki, artıq tanışıq. Düzdür, rast gələndə, salamlamırdı, amma elə açıqca gülümsəyirdi ki, artıq salamlamağa ehtiyac olmurdu. Mən də "öz işimdən" qalmırdım. Uydurmalarımın həddi yox idi - onu gah seksual manyak edirdim: srağagün arvadıma pıçıldadım ki, o tip bir qadını aldadıb otağına salıb, əlindən gücnən alıblar. Belə adamlar, sirr də saxlaya bilmirlər. Onların yataq sərgüzəştləri hamıya məlum olur. Bir qadınla tək qalan kimi, müqəddiməsiz, filansız işə girişir: öpməyə, qucaqlamağa,... çalışır.

Beləcə fantaziyamın karuselini fırladırdım. Bir dəfə gəzinti vaxtı, arvadım sözlərimə diqqətlə qulaq asandan sonra, birdən dayandı və dərinədən ah çəkib dedi: "İlahi, necə də dəhşət!". Mən qələbə çalırdım. Mənə belə gəlirdi ki, məqsədimə çatmışam. Arxayın idim ki, arvadım bu əclafa heç vaxt rəğbətlə baxmaz.

Sən nə düşünürsən? Məhz ona qoşulub qaçdı! Harda görüşdülər, haçan razılaşdılar, nə vaxt evlənmək qərarına gəldilər? Axı arvadımdan heç bir an belə aralanmırdım! Nə üçün mənim profilaktik tədbirlərimə belə biganə oldu? Başımı sındırıram, heç cür anlaya bilmirəm ki, nə oldu?

Gəl indi bu qadını başa düş.

KİNOFİLM ÜÇÜN SÜJET

Beriyanı yaxşı xatırlayıram. 37-ci ildə, səkkiz yaşım vardı, səkkizyaşlı uşağın da bilirsiz ki, yaddaşı iti olur. Atam Samaçviya şəhərində İcraiyyə Komitəsinin sədri işləyirdi. İki həftədən bir Tbilisiyə gəlirdi, həmin günlərdə Beriya tez-tez bizdə qonaq olurdu. O mənim xatirimdə - bəstəboy, eynəkli, parıldayan çəkməli və qəlifeyi şalvarlı qalıb. Dolu bədənli olmasına baxmayaraq, arıq adam təsiri bağışlayırdı. Çox sürətli yerışı vardı. Qardaşımla mən (qardaşım məndən yaş yarım böyük idi) iki-üç şeir bilirdik, o hər gələndə bizi məcbur edirdi ki, şeirləri əzbər deyək.

Sonra balaca bacımızı boynunda oturdub, otaqda qaçırdı (o vaxt bacım doqquz aylıq idi).

Biz Engels küçəsində, üçotaqlı mənzildə yaşayırdıq. Bacım doğulana qədər valideynlərim Samaçviada yaşayırdı, bizi nənəmiz saxlayırdı. Anam sonralar rayon qadınlar şurasının sədri işlədi.

Bu hadisə 1937-ci il mayın 19-da oldu. Atam bir gün əvvəl gəlmişdi. Atam meydan məhəlləsindəki kükürlü hamamı çox sevirdi və həmin axşam məni və qardaşımı da götürüb hamama getdi. Yadımdadır ki, hamamdan qayıdandan sonra valideynlərim xeyli vaxt radioya qulaq asdılar.

Nənəmdən eşitdim ki, mayın 19-na Plenum təyin olunmuşdur. Atam onun yarısında evdən çıxdı. Ona iki-üç dəqiqə qalmış Beriya zəng vurdu. "Liziko, -dedi, Plenumdan sonra nahara gələcəyik". Tez-tez belə olurdu, atam Plenumdan, ya da hər hansı böyük tədbirdən sonra Beriya və bir neçə başqa adamlarla evə gəlirdi. Anam və nənəm mətbəxdə əlləşirdilər, bizi isə şeirləri əzbər söylədikdən sonra ya yataq otağına göndərirdilər, ya da həyəətə buraxırdılar, bu bizim üçün böyük bayram olurdu. Beriya

və onu müşayət edənlər heç vaxt maşınla gəlməzdilər. Onlar piyada gələr, sonra da söhbət edə-edə piyada da gedərdilər. Atam onları küçəyəcən ötürüb, qayıdardı. Əgər kefi sazdırdısa, biz bütün axşamı "güləşərdik", döşəmənin üstündə atamın kürəklərini yerə vurmağa çalışardıq və həmişə də qalib gələrdik, çünki o özü qəsdən belə edirdi: "Ah, mənim uşaqlarım necə də güclüdürlər" - deyirdi. Anam isə evi yığışdırar, atamı danlayardı: "Ehtiyatlı ol, ayı! Uşağın qolunu-zadını sındırarsan, sən də elə onlar ağıldasan! Evi alt-üst eləməyin!"

Həmin səhər anam telefonun dəstəyini asıb, üzünü nənəmə tutdu: "Tez, odun üstünə qazanda su qoy, nahara qonaqlarımız olacaq! Terenti (Terenti - mənim atamdır) məni əvvəldən xəbərdar etməyib, artıq bazara çatmırıq. Mətbəxdə iş qaynayır. Yaxşı, qoçaq qadınlar deyirlər, heç nədən şorba bişirirlər. Qonaqpərvər ev sahibəsi üçün, qonaqların gəlişinə hazırlıq görməkdən gözəl nə ola bilər."

Saat dörd oldu. O vaxt Plenumlar çox çəkməzdi. Adətən saat ikiyə qurtarardı. Nə isə qonaqlar gəlib çıxmırdılar. Saat altı oldu gələn olmadı, anam MK-nın komendaturasına zəng vurdu, cavab verdilər ki, Plenum ikinin yarısında qurtarıb. Anam Beriyanın telefonunu yığdı və dedi: "İndiyəcən hardasız, xörəklər artıq soyuyub, Terenti niyə gecikir?" "Terenti burdadır, -deyə, bir qədər çəşmiş Beriya cavab verdi, -bəzi gözlənilməz işlərə görə ləngiyirik, bəzi şeyləri araşdırmalıyıq, üzr istəyirik, sonra gələrik".

Təxminən, saat səkkizdə radio ilə elan etdilər: "Bu gün partiya MK-sının Plenumunda xalq düşməni, imperializm casusu Terenti Çioradze ifşa olunub və yerindəcə həbs olunub". Anamın çığırtısına qabaq otağa qaçdıq, radioda isə artıq başqa "casusların" familyalarını oxuyurdular.

Anam tez özünü telefona çatdırdı. İki saat ərzində cəhd

göstərdi ki, Beriya ilə danışırsın, heç nə alınmadı. Bunu təsəvvür edə bilərsinizmi? Arsızlığın da axı bir həddi olmalıdır. Saat ona üç dəqiqə qalmış zəng vurub, deyəndə ki, nahara gələcəyik, o bildirdi ki atamı həbs edəcək! Bəlkə də bilmirdi, Plenumda atamı bəlkə başqası "ifşa edib"?! Baş sındırıram, amma heç nə anlaya bilmirəm. O, axı, güya atamla dost idi, tez-tez bizdə nahar edirdilər, bəs - nahara gələcəyik! -deməklə, onsuz da bədbəxt olmuş adamları ələ salmaq nə üçün idi?

Sonra nə oldu? Anam geyinib, harasa getdi. Biz isə yatdıq. Nənəm, ağlaya-ağlaya, o baş bu başa var-gəl edirdi. Anam gecə yarısı qayıtdı: "Heç kəs heç nə demir, heç izini də tapa bilmədim".

Ertəsi gün, qonşumuz, maliyyə inspektoru Şvindadze bizə gəldi. Dərdimizə şərik olduğunu bildirdi, sonra anamı bir kənara çağırıb, pıçıldadı: "Liziko, onsuz da sizi bu evdən köçürəcəklər, təklif edirəm ki, sizin üçotaqlı mənzili mənim bir otaqla dəyişək, üstündə pul da verərəm. Sizə lazım olacaq". - "Necə yəni köçürəcəklər? -deyə, anam hirsələndi. -Terentinin tutulması anlaşılmazlıq olub. Hətta, həbs üçün sanksiya da yoxdur! Mənim ərimi tuta bilməzlər. Onu elə sabah buraxacaqlar!"

Heç düşmənim də oraya düşməsin. 1937-ci il mayın 19-dan sonra biz onu bir daha görmədik. Atam tutulandan üç gün sonra anamı da tutdular. Biz yatmışdıq, heç nə eşitməmişdik - məşin sübhə yaxın gəlmişdi. Nənəm danışırdı ki, "məşin binanın qarşısında dayananda, başa düşdüm ki, onu aparmağa gəliblər".

Heç bir həftə keçməmişdi, yenə də bizim binaya "polutoratonka" dediyimiz məşin gəldi. Səhər saat altı idi. Yadımdadır, əllərinə keçən şeyləri məşinə atırdılar. (Ağır şeylər, o cümlədən mebel götürməyin heç söhbəti ola bilməzdi). Sonra bizi də oturdular. Kədərdən huşunu itirən nənəm, az qaldı ki, bacımı əlindən salsın. İcraçının yazığı gəldi, qızı özü ilə kabinaya

apardı. Bizi Didubenin qurtaracağına apardılar, tikinti və zibilxanasında, açıq səma altında bir sahədə düşürdülər.

Elə bircə bu çatmırdı - yaşayış üçün heç bir şeyimiz yox, üstəlik də əlimizdə körpə uşaq vardı. Ancaq nə qədər ağlamaq olar? Ümitsizlikdən nə qədər dizimizə, başımıza döymək olardı? Biz boylandıq, aralıda çadıra oxşar bir şey gördük. Bizim kimi, talan olunmuş bir neçə ailə, bütün küləklərə açıq olan belə şəraitdə yaşayırdılar. Kimsə bizə sığınacaq verdi. Yedizdirdi. Günortadan sonra "polutoratonka" yenə gəldi. Artıq bizə tanış olan icraçı, maşından düşdü, əlini belinə qoydu, dayandı. Sürücü səliqəsiz qatlanmış bir brezenti sürüyüb maşından yerə saldı. İcraçı çadırlara yaxınlaşdı.

-Trotskiçi Çioradzenin ailəsinə deyir ki, onların mənzili və əmlakı müsadirə olundu. Xalq düşməninə uşaqları üçün şəhər hakimiyyətinin hələlik cadırdan başqa bir şeyi yoxdur. Qışacan bunda yaşasınlar, sonra baxarıq. Biz, namuslu əməkçilərin ailələrini mənzil ilə təmin edə bilmirik, ona görə də imperializm casuslarının uşaqları hələ gözləməlidirlər.

Bu sözləri deyib, tırlıdayan maşına oturub, getdi.

Yaxşı ki, həyatda xeyirxah adamlar var. Bizə kömək etdilər, çadır qurduq, kimsə qatlanan çarpayı gətirdi, kimsə tələsik taxt düzəltdi - bir sözlə "padşah" kimi yerləşdik. Evdən götürdüyümüz yemək iki günə çatdı, sonra nənəm harasa süpürgəçi düzəldi, bacımı da özü ilə aparırdı. Qardaşımla mən isə səhərdən axşamacan Kürün sahilində veyllənirdik, bir az ac qalırdıq, qalan şeylərdən açığı deyir ki, vəziyyətimiz pis deyildi.

Yay keçdi, sentyabrda, nənəm bizi yaxınlıqdakı məktəbə qoydu. İndi artıq nömrəsini unutmuşam. Sonralar həmin məktəbi sökdülər, bir az aralıda, yeni bina tikdilər. İndi ya 187 saylıdır, ya da 189. Həmin il, çox dəhşətli il idi. Qardaşımı ikinciyə, mənə isə

birinci sinfə götürdülər. Yalnız noyabrın axırında bizim familyamızı siyahıya daxil etdilər. Bizə, açıq-aşkar ögey kimi yanaşırdılar, biz də özümüzü müvafiq qaydada aparırdıq - çalışırdıq ki, çox gözə görünməyək. Evə birgə gedirdik. Dərsin qurtarmasını gözləmək üçün, ya qardaşım bizim sinifdə otururdu, ya da mən onların dərsində. Dərsə gecikəndə, ya dərs buraxanda, heç kəs bizdən heç nə soruşmurdu. Dərsliklər paylananda bizə - trotskiçi uşaqlarına vermədilər.

Həmin il qış tez gəldi və sərt keçdi. Çadırdə ölümə məhkum idik. Nənəm çox axtardı və bir idarənin yaşayış binasında pilləkənin altında düzəldilmiş, darısqal bir otaq tapdı. Bu xilas olmaq demək idi. Bu balaca otağımız primusla tez qızırdı - Allaha şükr olsun: nə sobamız, nə də onu qoymağa yerimiz vardı.

Həmin qışın ləzzətlərindən danışmayacağam. Çox şeyi özünüz təsəvvür edin.

Əsas onu deməliyəm ki, bir il sonra anamı qaladan buraxdılar. Məhkəmə üçlüyü anamı beş ilə məhkum etmişdi. Beriya Moskvaya işləməyə gedəndə, nədənsə anamın işinə yenidən baxdılar və cəza müddətini bir ilə qədər azaltdılar, bu müddəti isə artıq çəkmişdi. Anamın vətəndaş hüquqlarını ləğv edib, ondan dövlət əleyhinə fəaliyyət göstərməyəcəyi haqqında iltizamnamə aldılar. (Yadımdadır, yalnız əlli doqquzuncu ildə ona seçkilərdə iştirak etməyə icazə verdilər). Anam qocalmış və düşkün qayıtmışdı. Evə gəlib, görüb ki, mənzilimizdə başqa adamlar yaşayırlar (mənzilimizi iki ailə arasında bölmüşdülər). Həmin vaxt Şvindadze də artıq tutulmuşdu. Biz qorxudan o tərəflərə hərlənmirdik və qonşularda görüşürdük. Düzdür, nənəm bir dəfə köhnə evə baş çəkib, həyət xidmətçisi olan kürd qadını görmüşdü. "Bizim haqqımızda heç kəsə danışma -deyə, ondan xahiş etmişdi, - yoxsa, Allah göstərməsin, uşaqları əlimdən

alarlar. Əgər Liziko, ya Terenti qayıtsa, deyərsən ki, biz Didubedə, Sakiri küçəsində yerləşmişik. Başqalarına bir söz demə - kim bilir, bəlkə bizi hələ də axtarırlar". Gör, qorxu nə deməkdir. O, yazığın doğrudan da ünvanını gizlətməkdə haqqı vardı. Ancaq, təəssüf olsun ki, anam kürd qadınla rastlaşmamışdı. Adamınkı gətirməyəndə gətirmir. Anam evsiz, qohumlarsız umidsizliyə qapılmışdı. Bu yazıq, bədbəxtin vəziyyətini təsəvvür edin!

Atamın uzaq qohumu Kako Çioradze Belinski küçəsində yaşayırdı. Kako özü artıq dünyasını dəyişmişdi. Onun xəstə arvadı və ərə getməmiş iki qızı anama sığınacaq vermişdi. Anam nə iş, nə də kömək üçün bir yerə müraciət etmək haqqında düşünmür, yalnız canavar kimi, şəhəri gəzib-dolaşib - öz uşaqlarını axtarır.

Düz deyirsən, məktəblərdən başlamaq lazım idi, ancaq yay olduğundan, onların çoxu bağlı idi. Açıq olan məktəblərdə isə yalnız gözetçi və işlər müdiri vardı ki, onlar da oxuyan şagirdlər haqqında bir şey bilmirdilər. Bir də ki, anam bizi öz tərəflərimizdə - Sololakidə, Ortaçalada və Hallavarda axtarırmış. Burada bir şeyə nail olmayandan sonra, - on-on iki gündən sonra Didube məktəblərinə gedir, burada da bir şey tapmır. Düşünür ki, uşaqlar yəqin avara, səfil olublar və bazarlarda bizi axtarır. Bir dəfə kimsə məsləhət görür ki, Didubedəki parka getsin. Tbilisinin bütün səfilləri və oğruları gecələr bura yığılırdı. "Sən uşaqlarını orda taparsan, -dedilər, heç olmasa avaralar, deyərlər, onları harda tapmaq olar".

Sonralar anam danışırdı necə üç gecə Didube parkında səfillər və fahişələr arasında olub. Qorxudan dili dolaşa-dolaşa, hamıdan bir-bir soruşmuş. Yeri gəlmişkən deyim ki, onların çoxunun qayğıkeşliyini qeyd edirdi...

1938-ci ilin 21 avqustunu heç vaxt unutmam. Fəhlələrə

vaqon boşaltmağa kömək etməklə, ya pul, ya da çörək almaq üçün hər səhər tezdən qardaşım ilə vağzala gedirdik.

Aydındır ki, tramvayda getməyə pulumuz yox idi. Bütün konduktorlar bizi üzdən tanıyırdılar və görənlər kimi qovurdular, lakin tramvayın qapı pilləsində getməyə öyrəşmişdik. Həmin gün, avqustun 21-də qardaşım sıçrayıb gedən tramvaya mindi, mən də arxasınca. Deməliyəm ki, gedən tramvaya bu sıçrayış xüsusi məharət tələb edir. Gərək, tramvaya yaxın olan ayağımla sıçrayarsan, əks təqdirdə tramvayın altına düşərsən. Bunu yaxşı bilirdim. Lakin güzgüdə məni görənlər sürücü, sürəti artırdığından, dəstəkdən tutdum, ancaq ayağımı pilləyə qoya bilmədim. Tramvay gedir və məni sürüyürdü. Qardaşım çalışırdı ki, məni dartıb, pilləyə çıxartsın, ancaq gücü çatmırdı və elə dəstəkdən asılı qalmışdım. Bu Didube parkının qabağında baş verirdi. Kimsə qışqırdı: "Saxlayın! Saxlayın!!"

Tramvay dayandı, arxası üstə yerə yıxıldım. Dirsəyim sıyrılmış, dizim göynəyir, ancaq hiss edirəm ki, salamatam, çox əzilməmişəm.

Məni əhatə etdilər, qaldırdılar, kimi qulağımı dartdı, kimi mehribancasına başımı sığalladı, kimi söydü, qəflətən qadın çıxırtısı eşidildi:

- Tutun, onu buraxmayın! Yalvarıram! Tutun! "Tutun"?! Dabanıma tüpürüb götürüldüm. Arxamca məni qovurdular. Bilirdim ki, asayiş pozucusu kimi tutsalar, koloniyaya göndərəcəklər. Bu vaxt dalandan milis çıxdı və qolumdan yapışdı. Mən bağırdım: "Nə istəyirsiniz, buraxın, nə etmişəm, doğrudan da pulum yoxdur..."

Bu vaxt arxadan kimsə məni qucaqladı, milisin əlindən aldı, bağrına basdı.

- Oğlum, bu mənəm, sənın anan, hara qaçırsan?

Tramvay parkın yanından keçəndə, anam parkdan çıxırmış, bir uşağın qapıdan sallandığını görüb, diksinir. "Necə axmaq uşaqdır, qəpik-quruşdan ötrü, həyatını təhlükəyə salır" - deyə fikirləşir. Ancaq diqqətlə baxanda, görür ki, bu axmaq dediyi, elə onun oğludur, onda qışqırır: "Tutun onu, buraxmayın!"

Anam sonra deyirdi ki, "o vaxt qışqırmısaydım, sağ olsun milis də səni tutmazdı, səni bir daha tapmazdım. Sənə çata bilməzdim, sən qaçmırdın, uçurdun!"

Təsəvvür edin, küçənin ortasında üçümüz də dizi üstə ağlaşdıq ki, bir yerdəyik.

"Anamız qayıtdı, anamız bizimlədir, artıq heç nədən qorxmuruq!"

İki il anam Kremlə şikayətlər yazdı. Cavab gəlmədiyindən qəpik-quruşunu yığıb Moskvaya getdi, Voroşilovun qəbulunda oldu. Əvvəlki mənzilimizi qaytarmadılar, ancaq müharibə başlamazdan bir həftə əvvəl, Naxalovkada bir otaqlı mənzil verdilər.

Bax, sən kinorejissorсан, elə deyilmi? Yaxşı filmlər çəkirsən. Ancaq tamaşaçıya 37-ci ildən danışanda, nədənsə elə şeylər uydurursan ki, nə görən olub, nə də eşidən.

Mənim söhbətim, məsələn, kinofilm üçün sujet deyilmi? Götür, istifadə et.

TURİST QRUPUNUN SƏRGÜZƏŞTLƏRİ

Yağış yağırdı. Adda-budda, fasilələrlə yağırdı, damlalar avtobusun şüşəsində zolaqlar çəkirdi. Bir müddət yağış tamam dayandı, ancaq səhər yeməyindən sonra yenə də göyün üzünü qara buludlar örtüdü, leysan tökdü, avtobusun şüşəsilənləri işini catdıra bilmirdi.

Tezliklə günəş göründü, yenə də tezəcə buludların arxasında gizləndi. Nə başınızı ağrıdım, avtobus gah yağışa düşürdü, gah da yağmura.

Yəqin siz də belə yağışa düşmüşsüz, adama elə gəlir ki, bütün dünyaya yağır.

Sərnişinlər yağışlı meşələrə baxmaqdan yorulub, mürgüləyir. Ancaq bələdçinin yuxusu gəlmədiyindən, hərdənbir sürücü ilə kəlmələşirdi. Yoxsa, onun, bu lopabığ sürücü ilə nə işi vardı.

Bələdçidən qabaqda dəstənin rəhbəri Tulaviçoviç oturmuşdu. Son günlər səhhətini korlayaraq çox əsəbi və gərgin idi. Hərdən üst dodağını qaşır, tez-tez çənəsini silirdi, sanki qırılmış bığlarını axtarırdı. Yeganə adam idi ki, bütün görüşlərdə fəallıq göstərirdi. Həm giriş sözü deyirdi, həm suallara cavab verirdi, vida nitqində isə pulemyot kimi ötürdü. Başqa bir adamın səsini eşidəndə, o dəqiqə alını qırışır, bununla da narazı olduğunu bildirirdi.

Özünü göstərmək istəyən bəzi qrup üzvləri, narazılıqla deyindirilər, ancaq üzünə deməyə cəsəretləri çatmırdı. Dəstənin rəhbəri saat yarımliq monolit çıxışlarını nədənsə, mütləq, ümumittifaq ağsaqqalı olan Kalinindən sitatlarla bitirərdi. Sanki heç bir pis iş görmürdü, lakin üzünün ciddi ifadəsinə və uzun-uzadı çıxışlarına görə dəstənin üzvləri onu sevmirdilər. Ancaq həmkarların nümayəndələri ilə görüşdə təşkilatın liderinə verdiyi sualdan sonra tamam nüfuzunu itirdi: hərdən televiziya da sizin

keçirdiyiniz mitinq və nümayişləri göstəririlər, nümayişçilər nədənsə son dəbdə "banan" gödəkçədə olurlar və manekənə oxşayırlar. Nə üçün nümayişçilərin arasında fəhlələr görünür? Lider əvvəlcə sualı başa düşmədi. İzah etdilər. Lider cavab verdi ki, televizorun ekranında gördüyünüz elə müasir fəhlələrdir və siz nəyə görə, düşünürsüz ki, nümayişə çıxan fəhlələrin paltarı mazutlu və əllərində çəkcik olmalıdır?

Dəstədən gülüş səsləri eşidən Tulaviçoviç başa düşdü ki, pis vəziyyətə düşüb, ləyaqətini saxlamaq üçün əlavə etdi: "Mən belə demirdim". Qəti qərara gəldi ki, yerli adamlara bu cür suallar verməsin və həmin axşam iclas keçirib, uzun bir nitq söylədi: nümayəndə heyətinin bəzi üzvləri görüşlərdə düşünülməmiş, "götür-qoy" edilməmiş suallar verirlər. Sonra da əlavə etdi ki, təsəvvür etmirsiz ki, belə suallarla düşmən düşərgəsinə necə yem verirsiz və sarı burjua mətbuatı bunu bizə qarşı istifadə edə bilər.

Yarımturistlər (dəstənin yarısı nümayəndə heyəti hesab olunurdu) oturub, diqqətlə dinləyirdilər. Rəhbər gülməli bir söz deməsə də, onlar bir-birinin üzünə baxıb qərribə tərzdə gülümsəyirdilər. Belə başa düşürəm ki, onlar nümayişə çıxan fəhlələri çirkli kombinezonda, qolunun damarları şişmiş, əlində oraq və çəkcik, inamla addımlayan (Tulaviçoviçin sualından yaranan obraz) kimi təsəvvür edirdilər və buna görə də gülümsəyirdilər. Günaha bata bilmərəm və bütün bunların həqiqətən gülməli olduğunu mühakimə etmirəm.

İclas öz bəhrəsini verdi. Nəzərdə tutulan görüşlərdə təşkilatçıların fikrincə qonaqlar özünün monolit birliyini və mənəvi (!) üstünlüyünü göstərdilər. Nümayəndə heyətinin bəzi üzvləri bir-birinə pıçıldayırdılar ki, belə bir sual vermək istəyirəm, necə düşünürsən? Ancaq qonşusunun nagümanlığından sonra - xatadan uzaq olum - deyərək susmağa üstünlük verirdilər. Görüşlərdə,

qonaqlar dinməzəcə oturur, heç nəyə maraқ göstərmirdilər, hərdən bir saata baxırdılar. Yalnız dəstə rəhbəri aramsız tər təkürdü: ancaq yerlilər sual verirdi, qeyd etdiyimiz kimi, Tulaviçoviç isə suallara cavab verməyi heç kəsə etibar etmirdi. Hər turist qrupunda, bir nəfər baməzə adam olur. Belə adam lap əvvəldən, turistləri səfərin qaydaları ilə tanış edəndə: «Avtobusda mahnı oxumaq olarmı?» və ya «Səhər yeməyində çiyələk cemi verəcəklər, yoxsa gavalı?» kimi suallarla özünü bürüzə verir. Sualları çox ciddi tərzdə verir. Qrupun bir qismi başa düşür ki, bu lağlağı üçündür, digər qismi isə onu sarsaq hesab edir. Lakin bu qismin fikri onun vecinə deyil.

Bu səfərdə iştirak edən, ekoloq Xuxiya, baməzə bir adam idi. Xuxiya qonşuluğundakı adamlarla aramsız zarafat edir. Bir qayda olaraq, dəstədə gərgin şərait yarananda, onun duzlu zarafatı vəziyyəti sahmana salırdı. Məsələn, dəstəyə pul paylananda və ya turistləri üç nəfərlik nömrələrə bölüşdürəndə belə oldu. Hamı ondan uzaq hərlənsə də, qəlbinin dərinliyində onu sevirdi. Dəstənin ədəbli üzvləri çalışırdılar ki, Xuxiyanın istehza və rişxənd dairəsinə düşməsinlər, bu da aydındır. Yumor hissi olmayan bu adamlar onu sırtıq hesab edir və onun zarafatlarından həyəcanlanırdılar. Yumor hissi olan adamlar isə, həmişə onun böyründə olurdular. Belə adamlar avtobusda, arxa cərgədə onun yanında oturur, bütün yolu əllərini üzlərinə tutub, hırıldaşırdılar. Səfərin lap əvvəlindən, sarışın saçlı, ağbəniz, qəşəng bələdçi-qız bu və ya digər tarixi binanın müharibə vaxtı bombalandığını həyəcanla danışanda, Xuxiya mütləq sual verirdi ki, "Hansı müharibə vaxtı?". Hamı, o cümlədən bələdçi də gülürdü. Hətta gülmək nə olduğunu bilməyən adamlar da gülürdülər - axı hamıya məlum idi ki, bu ölkəni nə üçün bombalamışdılar. İş o yerə çatdı ki, səfərin dördüncü, ya beşinci günü Tulaviçoviç Xuxiyaya bu

sualı verməyi qadağan etdi. Şübhəsiz, müharibəni bu ölkə özü başlamışdı, ancaq bələdçi-qız gənc nəslin nümayəndəsi idi, ona görə də bu bombalanmalara öz etirazını bildirirdi. Xuxiya artıq bu sualı vermirdi, çünki yeni bir sual tapmışdı: hər hansı gözəl binanın və ya tarixi abidənin yanından keçəndə uca səslə bələdçidən soruşurdu: «Mən üzr istəyirəm, bəs müharibə vaxtı bu yeri bombalamayıblar?» - bələdçi qız vuqarla və xoşbəxt bir tərzdə «yox» deyən kimi, Xuxiya sanki üstünə soyuq su töküdü: «Bəs niyə?». Dəstənin bir qismi aramsız olaraq gülür, digər qisminin isə gözündə hirs oynayır, Tulaviçoviçə məsləhət verməyə əlverişli məqam axtarırdılar ki, Xuxiyaya qarşı ciddi tərbiyəvi tədbir görsün.

Hörmətli oxucu, hər turist qrupunda mütləq Xuxiya kimi bir adam olur. Bu çox yaxşıdır. Birincisi, ona görə ki, o, öz yumoru ilə başqalarını ayıldır və digər nadinc əhval ruhiyyəli turistləri pis əməllərdən saxlayır, ikincisi, diqqəti özünə cəlb etməklə, başqalarına xidməti vəzifəsini maneəsiz yerinə yetirməyə imkan verir, üçüncüsü də -dəstədə xoş ovqat yaradır, bu isə hamı üçün böyük hədiyyədir. Suallara həsr olunmuş iclasdan sonra, məsələn, yeni görüşə gedən qrupa Xuxiya elan etdi: «Üç nadir sual var. İstəyən varsa - sata bilərəm». Çoxları burada gülməli bir şey görmürdü, mənə isə çox gülməliydi, şükr Allaha ki, mənim bu cür davranışında heç bir cinayət tərkibi yox idi.

Sürücünün arxasındakı yerdə albinos Bqatarbqrtay oturmuşdu. Bu, nümayəndə heyətində ən sakit adam idi. Avtobusda tək oturardı, ya mürgüləyər, ya da burnunda bir çöl mahnısını zümzümə edərdi. O, nəinki mahnı ilə, hətta bütün fikirləri ilə də daim vətəninin isti, küləkli çöllərində idi. Ona görə də, avtobus saxlayanda, turistlər şəkil çəkdirmək üçün tələsik düşəndə Bqatarbqrtay, yavaş-yavaş, tələsmədən düşürdü, dəmir

məhəccərdən tutub, aşağıda görünən mənzərəyə xeyli baxır, qayıdanda vətəninin bir aulunun şivəsində sürücüyə izah etməyə çalışırdı ki, bu mənzərə onun doğma vətəninə çox oxşayır. Sürücü heç nə başa düşməsə də, hər şeyə başını yelləyir, Bqatarbqrtay isə öz kəşfindən razı halda, yerinə qadyıdır ki, yenə mürgüləsin və zümzümə etsin. Gəldiyi günün ertəsi, albinos otuz səkkiz il əvvəl istehsal olunmuş çoxdan dəbdən düşmüş, iri çemodan ölçüsündə olan, kassetli maqnitofon aldı. Ucuzlaşmış mallar mağazasından aldığı, bu maqnitofon çox da ucuz deyildi. Bqatarbqrtay bütün pulunu son qəpiyədək buna xərclədi. Buna baxmayaraq, hamı ilə birlikdə bütün mağazaları gəzir, işgüzar görkəmlə radioapparatlar şöbəsinə yönəlir və baha alıb-almadığını aydınlaşdırmağa çalışırdı. Baxırdı ki, görsün daha ucuzu varmı. Bütün Sarprutiyanı gəzsə 1931-ci ilin təcrübi buraxılışından olan bu maqnitofona, heç ona oxşayanı da tapa bilməzdi, çünki turist dəstəsinin planında maqnitofon muzeyinə səfər nəzərdə tutulmamışdı. Demək lazımdır ki, Bqatarbqrtay işgüzar adam təəssüratı yaradırdı. O qədər çalışqan idi ki, bələdçinin hər kəlməsini sarı üzüzlüklü qeyd dəftərçəsinə yazırdı. Bələdçi vaxt udmaq üçün sözləri qaratoyuq kimi cırtdayanda, albinos əvvəl üzr istəyərək, onu dayandırır dı ki, çatdırıb yaza bilsin. O, son dərəcə dəqiqliklə, vicdanla Marksın və Engelsin doğum günlərini, oktyabr inqilabının hazırlanması və keçirilməsi xronologiyasını, ada ilə yarımada arasındakı prinsiplial fərqi və b.k. yazırdı. Qeyd dəftərinin vərəqlərini elə səliqəli doldururdu ki, sanki bu məlumatları onun ucsuz-bucaqsız ölkəsinin kitabxanalarında və universitetlərində tapmaq olmazdı. Görünür, belə dəftərçələrdən çox gətirmişdi, günə birini doldururdu, səhər görürdün ki, təzə dəftərçə ilə silahlanıb. Bir dəfə Xuxiya, biliklərə belə acgözlüklə yiyələnməyə çalışan Bqatarbqrtaya

yaxınlaşıb, hörmətlə xahiş etdi: olarsa qeyd dəftərçəni axşam mənə ver -köçürüm. Albinos ona baxdı və sadələvhəsinə dedi: bilirsiniz, çox bərk yazıram, sizə çətin olacaq oxumaq, mən yanınızda oturub, hamısını imla deyərəm - bununla da çölün vəhşi oğlu Xuxiyanın hər cür istehzaza həvəsini öldürdü.

Bqatarbqrtayın arxasında Məmməd və Vasilisa oturmuşdu. Nümayəndə heyətinin ən dinc üzvləri olan bu iki nəfər səfər müddətində bir-birini elə sevdi ki, ətrafda baş verənlər onları maraqlandırmırdı. Hətta, avtobusda oturduqları yerdə şüşənin pərdəsini də bağlayır, sakitcə pıçıldaşır, gülümsəyir və əsil sevgililər kimi cikkildəşirdilər. Nahar vaxtı da bir yerdə oturur, şam yeməyindən sonra isə turistlərə bir saatlıq gəzintiyə çıxmağa icazə verildəndə, onlar növbə ilə Tulaviçoviçə yaxınlaşıb, utanaraq, başqaları eşitməsin deyə, zəif səslə, icazə alırdılar ki, güya özlərini pis hiss etdiklərindən evdə qalmaq istəyirlər. Özünü hərdən demokratik rəhbər mantiyasında göstərmək istəyən Tulaviçoviç denişürəklik edərək "xəstələrin" nömrədə qalmasına icazə verir, ancaq ertəsi gün onları sorğu - suala tuturdu : «Özünüzü necə hiss edirsiniz? Gecəni necə keçirdiniz? İştahınız necədir? Lazımdırsa bizim konsulluğa zəng edib, həkim çağıra bilərəm». Məmməd və Vasilisa gülümsəyərək, minnətdarlıqla özlərini yaxşı hiss etdiklərini bildirirdilər, amma axşam olanda yenə üz-gözlərini turşudurdular. Vasilisa nümayəndə heyətində olan başqa qadınlarla günahkar kimi, başını aşağı əyərək, danışardı, özündən razı olan Məmmədin isə üzündən təbəssüm əskik olmazdı. Yalnız bir anlığa, başqa kişilərə qarışar, yaxşı çay dəmlədiyi ilə fəxr edər, özünü tərifləyər, tezcə də darıxaraq, gözləri ilə Vasilisanı axtarar və yanında durardı.

Sevgililərin yanındakı keçidin o biri tərəfində hazırlıq fakültəsinin keçmiş dekanı Qubko otururdu. Qubkonun yanında

istəsə belə başqası otura bilməzdi. Fotoapparatlarla (allah bilir daha nələrle) dolu olan portfelini yanındakı oturacağa qoyardı. Qəsdən belə edirdi ki, yanında heç kəs oturmasın, ancaq nəyə görə tək oturmaq istədiyini deyə bilmərəm.

Ümumiyyətlə, Qubko elə də adamsevməz və qapalı deyildi. Bəlkə də, dostları arasında çox şən adam təsiri bağışlayırdı, lakin bir mənfi cəhəti vardı: bir gülməli şey danışmazdan əvvəl özü doyunca gülür, sonra isə danışmağa başlayır, lakin hər kəlmədən sonra o qədər gülürdü ki, qarşıdakı adam anlayırdı ki, öz gülüşü ilə onsuz da anlaşılmaz olan söhbətini axıra çatdırma bilməyəcəkdir. Min dərdi olan camaatın vaxtı hardadı ki, gözləsin bu haçan gülüb qurtarıb, sonra bir kəlmə söz deyəcək. Deyirlər, insan gülməli bir hadisəni nə qədər ciddi tərzdə danışsın, məqsədinə bir o qədər tez çatır. Qubko görəndə ki, onun danışmaq metodu nümayəndə heyəti arasında müvəffəqiyyətə nail olmadı (son günlər hamı ondan qaçırdı), çalışdı ki, intellektual ləqəbi qazansın. Məsələn, kimsə deyirdisə filan küçə şəhərin şimal hissəsindədir, - Qubko mütləq düzəliş verirdi ki, - daha dəqiq desək, şimal -qərb tərəfindədir, - iş o yerə çatırdı ki, hətta bələdçiyə də düzəliş verirdi. Əgər bələdçi mikrofonu deyirdisə ki, bu məbədin hündürlüyü altmış metrə çatır, Qubko o yan bu yana boylanıb, qışqırırdı: daha dəqiq desək, əlli yeddi metrdir. Qərribə burasıdır ki, keçmiş dekan bu düzəlişlərdə çox vaxt haqlı olurdu. Nəhayət, bu maarifçilik fəaliyyəti də Qubkonu darıxdırdı, özünü təsdiq etmək üçün daha sadə və elementar üsula əl atdı: avtobus tərpənən vaxtı «Hə, getdik?!» və müvafiq olaraq, avtobus dayananda «Hə, çatdıq?!» - deyirdi. Ancaq bir şeyi qeyd etmək lazımdır ki, universitet, kollec və gimnaziyaların dinləyiciləri ilə görüşlərdə, adəti üzrə mütləq belə bir sual verirdi: sizdə tələbələrin qovalanması olurmu? Açıqı, yerlilər çox vaxt başa

düşmürdülər ki, bu nə deməkdir.

Avtobusun çıxışına yaxın olan oturacaqda Raisa xanım əyləşirdi. Raisa özünün sosial vəziyyətini qeyd etməyi sevirdi: deyirdi ki, əri onu atıb, ağır zəhmətə qatlaşaraq yeganə oğlunu tərbiyə edib. Düzdür, bir dəfə dilindən qaçırdı ki, oğlu artıq orduda xidmət edib, hətta deyəsən arvadını, uşağını atıb, ancaq bu tənha-ananın romantik vəziyyəti onu qane edirdi və ailəsindən ayrı düşmüş kişilərin ürəyinə bir inam toxumu səpirdi. Vasilisadan fərqli olaraq Raisa gah bir kişi ilə oturur, gah başqası ilə, lakin onun fədakar mübarizəsi bir nəticə vermirdi. Gün ərzində Raisa xanım elə olurdu ki, lirik əhval-ruhiyyədən ayrılıb, praktik qayğılara qovuşurdu. Belə hallarda işgüzar görkəm alaraq nümayəndə heyətinin üzvlərinə yaxınlaşıb, təbliğat aparırdı ki, axşam yeməyindən kollektiv surətdə imtina edək, - gündə iki dəfə yemək bəsimizdir - bələdçidən axşam yeməyinin pulunu ala.

İlk baxışda bu təklifə hamı razı olsa da rəhbərə deməyə heç kəsin cürəti çatmırdı. Uşaqılıqdan varlılara nifrət ruhunda tərbiyə olunmuş Raisa, Sarprutiyanın müxtəlif bölgələrindəki qəşəng villalara və onların ağ eyvanlarındakı mədəni sarprutiyalılara baxdıqca, rəğbəti gündən-günə artırdı. Yaxşı ki, səfər başa çatırdı, yoxsa məlum deyil ki, Raisa öz şəhərində içkilər üçün uzun növbələrə necə qayıdardı.

Bəzən Raisanın yanında əyriburun, lopabığ, dağlı, at zavodunda gecə gözətçisi işləyən Berbek otururdu. Berbek avtobusun sürücüsünə çox oxşayırdı, bəlkə də buna görə, sürücünün ciddi etirazına məhəl qoymuyaraq, hər gün ona Kremlin şəkillərini hədiyyə verirdi. Yeddi gün ərzində Berbek iki dəfə elə ciddi səhvlərə yol verdi ki, nəinki qalan dörd gündə, yəqin ki, on gündə də bu səhvləri düzəldə bilməyəcəkdi. Birincisi, Kraaxuuxaqene şəhərində şalvar aldı, ancaq iki saatdan

sonra da qayıtdı ki, sıxır. Bələdçi onunla salon-mağazaya getdi və pulun yarısını ala bildi. Ertəsi gün Berbek özəl univərmaqda, yaşıl rəngli məxmər şalvar aldı. Güzgünün qabağında geydi, çox götür-qoy elədi, nəhayət ki, aldı. Ertəsi günün səhəri bələdçiyə xahiş etdi: olarsa mənimlə gedək, şalvarı qaytarmaq istəyirəm, xoşuma gəlmir, bizdə bu cür şalvarlar geymirlər. Bələdçi öz narazılığını bürüzə vermədən yenə Berbeklə şalvarı qaytarmağa getdi. Ancaq bizim dağlı üçüncü dəfə şalvar ala bilmədi, çünki ehtiyat saxladığı pulu italyan restoranında xərclədi.

Bu belə olmuşdu. Nahar vaxtı, hərəyə bir stəkan qırmızı şərab verdilər. Qırmızı şərabı çox sevən Berbek ofisiyanta səmimi təşəkkür elədi, sonra bir nəfəsə şərabı içdi, parıldayan italyan "qarsonunun" cibinə pul basdı. Ofisiyant ağ dəsmala bükülmüş şüşəni yenə gətirdi və Berbekin stəkanını doldurdu. Berbek yenə də ona gülümsədi, anlaşılmaz bir dildə təmənnəsiz qulluq edən italyana sağlıq dedi, şərabı içdi, sonra üstündə başqa işarə olan əskinası, onun döş cibinə basdı. Sırtıq ofisiyant yaxın divarın yanında durub, Berbekdən gözünü çəkmirdi. Sulu xörək yedikdən sonra, gecə gözətçisi şəhadət barmağı ilə italyanı yanına çağırdı, çətinliklə də olsa ona başa saldı ki, bu stolun arxasında oturan mədəni adamlar üçün - iki şüşə qırmızı şərab gətirsin. İki şüşə şərabı gətirən ofisiyant daha dörd əskinasla mükafatlandırıldı. Nahar çox gözəl şəraitdə keçirdi, ancaq Berbek son dəqiqələri xatırlamır. Səmimi vida mərasimindən sonra italyan sovet turistinə haqq-hesabı təqdim etdi. Sadələvh müştərinin gözü təpəsinə çıxdı, ağzı əyildi. Berbeklə dostlaşmış restoran işçisi şərab üçün ondan çox böyük məbləğ tələb edirdi. Hər şey onunla qurtardı ki, Berbekin cibləri boşaldı, dilxor olan bələdçi isə çatmayan məbləği ödədi. Kim bilir, ərköyün, bədxərc turistin günahından xərcə düşən bələdçi, bu ziyanı hardan ödəyəcəkdi.

Bundan sonra Berbek çox qapalı olmuşdu, alqı-satqıda işi yox idi, restoran işçilərinə isə əyri baxırdı, inanmırdı. Teatr tamaşasına gedəndə, nədənsə tez-tez boylanır, rastına gələn hər adamdan soruşurdu: "Sizin şəhərdə qulluqçuların orta əmək haqqı nə qədərdir?" Allah bilir, o, bununla nəyi aydınlaşdırmaq istəyirdi.

Nümayəndə heyətinin qalan yeddi üzvünün xasiyyətnaməsi ilə məşğul olmayacağam. Bəzi xırdalıqları nəzərə almasaq, bizim vətəndaşlar xaricdə hamısı bir-birinə bənzəyir. Bəlkə də, özlərindən asılı olmayaraq, bənzəyirlər. Hər halda, bizim turistləri heç vaxt Los-Anjelesdən gələn turistlərlə dəyişik salmazsan.

Avtobus cənubi Sarprutiyada olan "Santavayne" şərabçılıq firmasına tərəf irəliləyirdi. Orada, nümayəndə heyəti yeraltı çaxır çənlərinə baxacaqlar və yerli şərablardan dadacaqlar.

Nədənsə, firma sahibləri, məhz bu nümayəndə heyətinə imkan yaratmışdılar ki, cənub şərablarının dadına baxsınlar. Yəqin hesab edirdilər ki, bunların şərabçılıqdan başı çıxır və yerli şərabçıların işlərinə verəcəkləri qiymət, onlar üçün maraqlı idi. Bunu ya reklam xatirinə, ya da pis məqsədlərlə, başqa bir şeyi yoxlamaq üçün edirdilər. Bəyəm bu imperialistləri başa düşmək olur?

Avtobus daha bir yağış zolağını keçdi, qayaya söykənlikli tikilmiş iri sütunlu binanın önündə saxladı.

- Belə hesab edirəm ki, biz hamımız ciddi adamlarıq və heç kəsi nizam-intizama dəvət etməyə ehtiyac olmayacaq. Unutmayın ki, dequstasiya ilk dəfədir ki, proqrama daxil edilib, bunun əənəyə çevrilməsi sizdən asılıdır. Dequstasiyanın qaydasını sizə xatırlatmaq istəyirəm: stəkandakı şərabdan azca içirsiniz, sonra başınızı yuxarı qaldırırsız, fikirləşirsiniz, sonra yenə dilinizin ucunu şərabda isladırırsız və sizdən gözünü çəkməyən firma sahiblərinə içkinin keyfiyyəti haqqında rəyinizi bildirirsiniz. Tulaviçoviç

bələdçi eşitməsin deyə, pıçılıtlı ilə qrupun üzvlərini başa saldı ki, əsasən şərab buketlərinə, onların şirinliyinə, spirtinə, taninin miqdarına və daşınmaya davamlılığına fikri versinlər. Diqqətli bələdçi, şübhəsiz, hər şeyi eşidirdi və nümayəndə heyəti rəhbərinin həyəcanını və qorxusunu başa düşürdü.

Bələdçi də, öz növbəsində, xəbərdar etdi ki, dequstasiyaya qırx dəqiqə vaxt ayrılmışdır. Düz saat üçdə nahara getməliyik.

* * *

Dequstasiya nəzərdə tutulduğundan üş dəfə uzun çəkdi və biabırçılıqla qurtardı. Altının yarısında avtobusda yalnız Xuxiya oturub, kədərli fikirlərə qərq olmuşdu. O, sıxıntıdan baş götürüb Sarprutiya gəldiyinə təəssüflənirdi. Həyatın müəyyən mərhələsində, öz arzularına çatmamış, taleyindən narazı adamları bürüyən kədərdən Xuxiya da yaxa qurtara bilmirdi.

Dequstasiya zalından birinci keçmiş dekan Qubkonu çıxartdılar. "Santavaynenin" göy paltarlı fəhləsi, onu çiyində avtobusa gətirirdi. Qubko sağ əlini yuxarı qaldırıb, beynəlmiləl şüarlar qışqırırdı. Portfelindən isə iki şərab şüşəsinin gümüşü boğazı görünürdü.

Tulaviçoviç Məmmədin və Vasilisanın qolundan girmişdi. Onlar avtobusa tərəf sərxoş adam kimi, sürətlə addımlayırdılar.

Hamıdan çox Bqatarbqrtay biabır oldu. Avtobusun yanında müşayətçilərin əlindən çıxdı, dequstasiya zalına tərəf qaçdı, ancaq qapıya çatmamış, ayağı ilişdi və yaşıl otların üstündə uzandı. Onu, qucaqlarında avtobusa gətirdilər.

Berbek şərab şüşəsini başına qoyub, oynaya-oynaya avtobusa qaçırdı, iki qüvvətli sarprutiyalı onu tuturdu. Berbek, hərdənbir qəflətən dayanırdı, başındakı şüşəni götürürdü, təzə tapdığı dostlarını növbə ilə öpürdü, sonra sevincdən ağlayaraq, yenidən şüşəni başına qoyurdu, "heyo!" qışqıra-qışqıra ayağının ucunda

oynamaq istəyirdi.

"Santavayne" firmasının nümayəndəsi bələdçi ilə qaşqabaqlı söhbət edirdi. Sonra cibindən bir kağız çıxarıb, ortadan cırdı. Bütün bu müddətdə Tulaviçoviç yırğalanaraq, avtobusun açıq qapısında dayanıb dequstasiya zalına qayıtmaq istəyən turistləri güclə saxlayırdı.

Fikirli olan bələdçi avtobusa qayıdanda, məlum oldu ki, Raisa yerində yoxdur. O, kök bir kişi ilə dequstasiya zalının qabağında göründü. Kişi vidalaşaraq onun əllərini öpürdü. Avtobusda cəmi üç nəfər ayıq adam vardı: çoxdanışan sürücü, bələdçi və Xuxiya.

Avtobus tərpənəndə, Xuxiya, meşənin üstündə süzən qırğını gördü. Nədənsə, ona belə gəlirdi ki, bu yerlərdə qırğıdan başqa hər cür quş ola bilər. Bər addımda, qarğaya, göyərçinə, sərçəyə rast gəlirdi, qırğını isə birinci dəfə görürdü. Bu sarışın quş meşənin üstündə, əngin səmada süzürdü.

"Təki qırğılar bizi tərk etməsin. Təki bizi hirsləndirməsinlər... Yoxsa axırımız çatar. Bizə nə var, eh, yerdə sürünürük, dünyanın padşahı o qırğılardır... Bax necə də vüqarla uçar. Dünyanın ən gözəl məxluqları - bu quşlardır. İlahi, biz onların yanında necə də yazıq görünürük" - bunları fikirləşən Xuxiya, hərdən ətrafına boylanır fikirlərini bölüşmək üçün bir adam axtarırdı.

HADİSƏNİN TƏQSİRKARI

Əbalı keşiş gecə yarısı özünü milis bölməsi növbətçisinin üstünə saldı və bir cəngə sarışın saçları stolun üstünə qoydu.

- Növbətçi əvvəlcə eynəyini taxdı, diqqətlə saçlara baxdı. Sonra aram-aram qalxdı, seyfdən bir şüşə borcomi suyu çıxartdı, açmadan keşişin qabağına qoydu və saçları göstərib, dedi

- Bu nədir, keşiş-ata?

- Özün görmürsən? –deyə, keşiş kobudcasına onun sözünü kəsdi. - Saçdır, saç! - öz narazılığını və qəzəbini bildirmək üçün, qəribə tərzdə yana baxdı.

- Keşiş ata, bu saçlar mənim nəyimə lazımdır? – deyə, növbətçi yenə də arxayınlıqla soruşdu.

- Necə yəni "nəyimə lazımdır?" Mən bu saçları beşkanedzi keçisindən yolmamışam. Gör onlar haradan qoparılıb? –deyərek, qulağının üstündəki saçı seyrəlmiş və qızarmış yeri göstərdi. - Özün başa düşürsən?

- İcazə verin? –deyə, növbətçi saça yaxınlaşdı.

- Buyurun.

Növbətçi stoldan lupa çıxartdı, qoparılmış saçları keşişin gicgahına yaxınlaşdırıb, xeyli baxdı, müqayisə etdi və nəhayət dedi:

- Düzdür. Sizin saçınızdır.

- Sonra? –deyə, keşiş sakitləşdi.

- Sonra, deyirəm axı - sizin saçınızdır.

- Sizcə, mən elə buna görə gəlmişəm. Bu saçların mənimki olduğunu sıziz də bilirəm!

- Növbətçi qalxdı, məhəccərə dirənib, keşişə baxdı, sonra əlini belinə qoyub, var-gəl etdi. Növbətçi tələsmirdi.

- Keşiş ata, sən Yaşıl bazarın aşağısındakı kilsədə işləyirsən?

- Necə yəni - işləyirəm! - Keşiş daha da qəzəbləndi və qəribə tərzdə yan-yörəsinə baxdı.

-Bəs sizin işiniz necə adlanır, - deyə, növbətçi gülərək sadə-
lövhcəsinə soruşdu. - Tamam fikrimdən çıxıb, incimə.

- Mən işləmirəm, mərasim yerinə yetirirəm.

- Hə, hə-ə...

- İbadət edirəm.

-Hə də, uşaqları xaç suyuna salırsan, ölülərə dua oxuyursan...

Hamısı bir şeydir. Axı bu sizin işinizdir. Familiyanız necədir?

- Nutsubidze.

- Adın?

- Kukuri.

-Görün bir - sadəcə Kukuri! – deyə, növbətçi təəccübləndi.

Onun təsəvvürünə görə keşişin adı mütləq Savva və ya Amvrosiy, ya da, nə isə buna oxşar olmalıdır – Gecə yarısı bura niyə gəlmisən, Kukuri?

Bu söz keşişin xoşuna gəlmədi.

- İndi Kukuri sənə göstərer! Mənə keşiş deyə müraciət et, yoxsa canımı alaram... Elə bilirsən ki, mən əbadayam, nə istəsən, edə bilərsən.

- Nə olub axı? Qərribə adamsan, nə üçün mənimlə söyüşürsən?

- Mənim laqqırtı vurmağa vaxtım yoxdur. Sənin dilin dinc durmur, mən isə hirsimdən partlayıram. Zərərcəkən kimi rəsmi surətdə milis bölməsinə gəlmişəm, mənimlə müvafiq qaydada rəftar eylə. Atamın qəbrinə and olsun, yoxsa paqonlarını itirərsən.

Növbətçi cibindən qatlanan balaca bıçaq çıxartdı, açdı və dırnaqlarını təmizləməyə başladı.

- Yuxulu çibin, burada səndən başqa bir adam varmı?

- Söyüş söymə, keşiş ata.

- Ey bədbəxt, həqiqətin və ədalətin keşişində tək durursan?

- Dedim ki, söyüş söymə.

- Ay tənbel şeytan, məni niyə duza qoyursan? Sənə nə pislik

etmişəm? Növbətçi müstəntiq hardadır?!

- Elə gələn kimi gərək belə də deyəydin. Keşişsən, əbada gəlmisən, deməli başımızda oturmalısən. Yox, keşiş ata...

Növbətçi daxili telefonun dəstəyini fırlatdı və qaldırdı.

- Otar-rəis, keşiş gəlib... Heç nə başa düşmürəm. Yatmırsızsa, yanınıza göndərim. Oldu, yoldaş rəis! – Sonra keşişə dəhlizi göstərib, dedi: dördüncü otağa keçin.

Keşiş stoldakı saçları diqqətlə yığdı, əbasının ətəyini qaldırdı və dördüncü otağa getdi.

Bir neçə dəqiqədən sonra o, Oçaskuri milis bölməsinin baş müstəntiqi Otar Naneşviliyə bir cəngə saçının onun başından necə yolunması haqqında dəhşətli hadisəni danışdı.

Otar yuxudan təzə durmuşdu: gicgahında ağarmağa başlamış sıx saçları, nizamsız şəkildə alınına tökülmüşdü. Tez-tez gözlərini ovxalayır və üz-gözünü turşudurdu.

-İndi düzdür, qadağan olunub, ancaq gizlətmirəm, bəzən yeni ailə quranların xətrini qıra bilmirəm. “Zaqş” kağızını göstərməsələr kəbin kəsmirəm. Necə deyərlər çaxmaq daşıyam... Bəyəm onların kəbinini kəsməyə imtina edərdim? Heç vaxt! Ancaq edə bilmədim. Qonağım vardı, gedə bilmədim.

Kilsə də çoxdan bağlanmışdı. Axı bizim də öz iş vaxtımız var. Yoxsa, keşişə istirahət lazım deyil? Yoxsa biz yorulmuruq? Gəl bir gün mənim yerimdə dayan! Yalnız çilçirağı əldə saxlamaqdan adamın qolları üzülür. Buxurun iyindən adamın başı hərlənir... Axşam olanda ayaqlarımı güclə sürüyürəm.

- Neçə vaxtdır bu sənətdəsiz?

- Beş ildir ki, keşişəm. Ona qədər isə konserv fabrikində işləyirdim. Siz məni tanıyırsız, Dementi Nutsbidzenin oğluyam.

- Hə-ə, belə de. - Müstəntiq barmağı ilə boynunu qaşdı.

- Bu saçda səni tanımaq olmur.

- Bu konserv fabrikindən çox danışırlar, amma bir qara qəpiklik xeyri yoxdur. Uşaqların canına and olsun, yoxsa, ordan getməzdim. Söz yox ki, burada işim pis deyil, ancaq saç məni yeyir. Boğuluram. İstidə lap adam ölür... Yoxsa dözərdim... Elə fikirləşirlər ki, keşişəm deməli yalnız dua deməyi bilirəm, əlim-qolum bağlıdır. Bu əbada olmasaydım heç qoyardığım ki, Şakro Qeorqadze məni döysün? Beləsinə baş qoşsam, özüm də hörmətdən düşərəm. Kim başa düşəcək? Deyəcəklər - keşiş dava edib, yumruğunu işə salıb. Hətta işdən də çıxarırlar. Bəs necə! Bizim də böyüyümüz, təftişimiz var.

- Mən yenə də bir şey başa düşə bilmirəm. Belə çıxır ki, Şakro Qeorqadze sizə soxulub, sənin saqqalını yolub, qaçıb?

-Dayan. Bəs mən nə danışıram. Əvvəl başqası gəldi. Dedi ki, bəyin dostuyam... Nə isə, cavan bir oğlan idi. Getmədim. Dedim, vaxtım yoxdur, işim var. Sonra yaşlı kişi gəldi, özünü təqdim etdi, dedi ki, mənimlə tanışdı, tanışları xatırlatdı, ancaq yadıma sala bilmədim. Mən də ona deyirəm: "Gedə bilmərəm, görürsüz ki, qonağım var". Çox xahiş etdi, ancaq xeyri olmadı, qapını örtüb getdi.

- Kilsədən uzaq yaşayırsan?

- Yaxındır, dördüncü evdir. Bu yaşlı kişidən sonra Şakro gəldi. Şakro - allahsızın, iblisin biridir. Yaxşı bilirsiniz ki, necə dəlisovdur.

- Elədir, ancaq, mən bildiyimə görə, son vaxtlar heç bir pis iş görməmişdir. İşləyir, deyirlər, evlənib. Daha dalaşmır, savaşmır. Belə çıxır ki, yenə başlayıb?

-Bəs mən nə deyirəm? Elə bilirsiniz, Şakro Qeorqadzeni düz yola çəkmək asandır? Ömründə düzəlməz! Düzəlib? Ağıllanıb? Yox! Evimə soxuldu. "Bir dəqiqə bayıra çıx" -dedi. Bilirdim, nə iş üçün gəlib, yenə də çıxdım. O dedi: "Mənimlə gedək, qardaşım

evlənir, onların kəbinini kəs". Mən dedim: "Vaxtım yoxdur. Əgər başqalarına imtina etdimsə, sənin onlardan nəyin artıqdır? Sən göydən düşməmişən ki?" Dirəşdi. "Mən bilmirəm, -dedi. Bu saat kilsəni açacaqsan və gənclərin kəbinini kəsəcəksən". Mən dedim: "Sənin qonağının, mənim qonağımdan harası artıqdır?" Allah haqqı, uşaqların canına and olsun, vaxtım yox idi, yoxsa artıq pul qazanardım, imtina etməzdim?! Bu vaxt, danışdığımız yerdə, saqqalımdan tutdu, qaz kimi yoldu. Əlindən gücnən çıxdım. Üstəlik hədələdi: "Sənin evində olmasaydım -deyir, bunu sənə bağışlamazdım, başında saç qoymazdım!.." Bax belə olub... Bu saat o toyda kef edir, mən isə burada hirsimi tökürəm, ürəyim ağzımdan çıxır. Birdən beynimdən keçdi ki: "saqqalımı qırxdırım, gedim o toya, onun alınına bir güllə sıxım, həm özüm dincəlim, həm də başqalarının canı qurtarsın". Belə yaramaz axı. Demək, yalnız bir-birimizi öldürməyə qalıb, işimiz. Bax bu saçlarım, arxasını özünüz bilirsiniz. Otari, xoşluqla xahiş edirəm, bu işi sıxma, araşdır, axıra çıxart, yoxsa mən yuxarı müraciət etsəm, kiminsə atası yanacaq.

- Yaxşı, yaxşı. Bu nə söhbətdir! Al bu kağız, danışdığının hamısını burada yaz.

Keşiş burnunun altında deyindi, dodaqlarını çeynəyərək xeyli yazdı.

Müstəntiq ərizəni oxudu, iki yerdə imza etməsini xahiş etdi və dedi:

- Keşiş ata, indi gedə bilərsiz. Onun dalınca milis göndərəcəyəm, danışdıracağam, amma səhər sizi bir də narahat etməli olacağam.

- Məni? Nə üçün?

- Üzləşmə üçün.

- Yox, Allah xətrinə lazım deyil! Məni tamaşaya qoyma. Heç

şikayət ərizəmi də ona göstərməyin! Guya başqasından bu haqda eşitmisiz. Şəhərə səs salmaq nə lazım? Özünüz bilirsiniz, şəhərdə dedi-qodu nə deməkdir: keşişin saqqalını yolublar, o da milisə qaçıb... O, quduz pişiyi gətirin, hər şeyi boynuna alacaq. Danmayacaq ki.

- Yaxşı, yaxşı, oldu, belə də edərik, get.

Otaqdan çıxmazdan əvvəl, keşiş stolun üstdəki saça baxdı.

- Saçlar qalsın, yoxsa aparım? Otar stoldan zərf çıxardı.

- Öz əlinizlə bu zərfə qoyun və imza edin.

Keşiş xeyli fikirləşdi. Bilmirdi necə yazsın. Əvvəl istədi ki, yazsın: "Keşiş Kukuri Nutsubidzenin saçları". Sonra bu qərara gəldi: "Keşiş Kukuri Nutsubidzenin Şakro Georqadze tərəfindən yolunmuş saçları". Nəhayət qəti qərara gəldi: "K.Nutsubidze", zərfi dili ilə islatdı, yapışdırdı və müstəntiqlə sağollaşdı.

Növbətçi milisin yanından keçəndə, keşiş Kukuri Nutsubidze heç ona tərəf baxmadı: yəqin ki, indi sənislə heç işim yoxdur, mənim işimə yuxarılar baxır – deyə, düşündü.

* * *

Sübh çağı idi, tezliklə ilk xoruzlar banlayacaqdı, sahə müvəkkili Otar Naneşvilinin kabinetinə daxil oldu. Müstəntiq rahatca yatırdı. Müvəkkil, rəisi çiyindən tutub silkələməyə cəsaret etmədi, iki dəfə öskürdü, sonra stoldan avtoruçkanı götürüb, pəncərə şüşəsini iki dəfə taqqıldatdı. Otar tez oturdu, əsnədi, furajkasını qoydu və müvəkkilə baxdı.

- Nə var?

- Gətirmişəm.

Müstəntiq cəld divandan qalxıb, yazı stolunun arxasına keçdi.

- Hardadır?

- Növbətçi otağında.

- Müqavimət göstərdi?

- Xeyr, toydan çıxarıb, gətirmişəm.

- Evə girdin?

-Xeyr. Uşaq göndərib, həyətə çağırdım. Deyəndə ki, sahə məntəqəsinə getməliyik, güldü: "Onlara yenə nə lazımdır?" Arvadına eşitdirdi: "Zirzəmidən soyuq borcomi gətirib, gəlirəm". Belə ki, heç kəs heç nə bilmir.

-Yaxşı. Gətir. Keflidir?

-Yox. Orda elə adam yoxdur ki, Şakro Georqadzeni kefləndirsin.

- Onu gətir, özün də hər halda hazır ol.

- Oldu.

- Ciblərində bir şey yoxdur ki?

- Bilmirəm. Axtarmağa cəsarət etmədim, ancaq yəqin ki yoxdur. Toyda, cibinə bıçaq qoyub, oturmazdı.

Növbətçi müstəntiqin kabinetindən çıxanda, qəşəng daranmış, qara saçlı bir kişi ilə üz-üzə gəldi.

- Bu sənsən? Keç.

Otar ayağa durmadı və ona əl vermədi. Bu o demək idi ki, söhbət ciddi və rəsmi olacaq.

Enli kürəkli, ağır sümüklü, uca boylu, üzünü təmiz qırxmış, qəşəng bir kişi olan Şakro Georqadze nəzakətlə kabinetə daxil oldu. Təklif olunmuş stula elə bir ədəblə, mərifətlə, təzim etməklə əyləşdi ki, kənardan müşahidə edən olsaydı, düşünərdi ki, bu adamın bütün ömrü konsulluqlarda və səfirliklərdə keçmişdir. Ancaq müstəntiq onun kimliyini çox yaxşı bilirdi. Bir neçə il idi ki, Şakro dincəlmişdi, əvvəllər isə onun əməllərini eşidəndə ictimai asayiş keşikçilərinin damarında qanı quruyurdu.almazxan Georqadzenin oğlu şəhərdə birinci qoçu idi. Nəzakətsiz deyilmiş bir kəlmə sözə görə adamın boynunu sındırardı. Şəhər xuliyanlarının ən cəncəl işlərini araşdırar, könüllü məsləhətçi və

xuliqan "birjalarında" dəb qoyan, dostların güvənc yerli və ələalınmaz hakimi olan Şakro, bir neçə dəfə həbs olunmuşdu.

- Bu nədir, bunun bir sonu olacaq ya, yox! Sən ağillanacaqsan axır ki?

- Nə olub, batono Otar?

- Allah xətrinə, yenə başlama: "batono Otar", "hörmətli Otar", "sağ ol". Yaxşısı budur ki, köhnə işlərindən əl çəkəsən. İndi şəhərdə birinci oğlan olmaq üçün başqa zəmanədir. Sən artıq uşaq deyilsən.

- Nə deyəsən. Mən də bu sözləri, küçədə rast gələndə olduğu kimi sənin oğluna deyirəm. Sən ağ eyləmə. Şükür allaha, biz uşaq deyilik və bir-birimizi də yaxşı tanıyıyıq.

- Məndən eşitsən hirsənəcəksən. Al bu zərf, bu da şikayət ərizəsi. Sən qanunları məndən də yaxşı bilirsən, başa düşürsən ki, keşişin işinə beş il düşür.

- Hansı keşişin?

- Saqqalını yolduğun keşişin. Kukuri Nutsubidze. Şakro güldü. Sağ əli ilə boğazını sildi, şikayət ərizəsini açdı, ancaq oxumadı, yenə də qatlayıb, müstəntiqə verdi.

- Belə çıxır ki, bu əclaf Kukuri sizin yanınıza qaçıb. Vicdansız, əldən çıxan kimi gəlib.

- Yaxşı, yaxşı! Bəs sən onun saçını yolanda, elə bilirdin sakitcə duracaq. Milisə qaçmaq bəyəm kişi işi deyil...

- Əzizim Otar, baxır nəyə görə yolublar.

- Fərqi yoxdur. Hər xırda şeydən ötrü sənin saçını yolsaydılar, Yefrosinya xalanın donuzu kimi tüksüz gəzərdin.

- Mən səhv edəndə, bundan da pis davranıblar, narahat olma.

- Danış görüm nə olmuşdu? O nə günah edib? Nəyi xoşuna gəlməyib?

- Mənə heç nə, o nə edibsə, özünə edib. O, mənə nə edə bilər?

Özü-özünə edib. Dili onun düşmənidir. Eşidirsiz? O bizim küçədə böyüyüb, mənə yaxşı tanıyır. Hər halda ondan səkkiz yaş böyüyəm. Arıq bir uşaq idi, küçədə mənə rast gələndə, qorxudan ağlamağa başlayırdı... "Birjada" da onu yanımızdan qovurduq ki, satqınlıq etməsin. Ancaq belələrinin əlinə pul düşəndə, hər şeyi unudur. Bu gün mənə nə lazım idi? Nə xahiş etdim? Axı, bu Kukuri nə edə bilər? Acığı onun yanına getmək istəmirdim. Düşündüm ki, gedərəm, sözümlü yerə salar, ayıb olar. İki adam göndərdim, xeyri olmadı. "Mən, -deyir, boş deyiləm, nərd oynayıram". Kiçik qardaşım evlənir, nişanlısı da bunu kimi arıq, incə qızıdır. Mən bəyəm onların böyük qardaşı deyiləm? Onlardan ötrü mən başımdan keçərəm... "Zaqş"da qol çəkiblər, necə lazımdır, indi də istəyirlər ki, kəbin kəsdirsinlər. Domenti Xaburzaniadan xahiş etdik, kiflənmiş faytonunu yəhərlədi, kilsəyə gəldik. Bilirsən ki, uşaqdırlar, onlara sevinc lazımdır. Onlar üçün bu da işdir. Dostum peşiman qayıdanda, gəlinin qohumlarından bir yaşlı kişi irəli çıxdı. Getdi. O da peşman qayıtdı. Bağlı kilsənin qapısında dilənçi kimi dayanmışdıq. Qardaşım dilxor oldu, kədərləndi, gəlin isə ruhdan düşüb, xırıldadı: görünür, biz xoşbəxt olmayacağıq. Düşündüm ki, adamdır, vəziyyətimizi başa düşər. Adam adama nə gündə lazımdır? Hamı mənə baxıb, gözləyirdi. Özün başa düşürsən, həm o tərəf, həm də bu tərəf sual dolu nəzərlərlə mənə baxır: Mən Şakro Georqadzeyəm, yoxsa yox? Əlacsız qalıb, getdim. Nə oldu? O, heç mənimlə danışmaq istəmədi. "Sabah gəlin, -dedi, kəbin kəsərəm. Yaxşı, necə yəqin - deyirəm, nə üçün sabah? Toy bu gecədir, sabah sənin duaların kimə lazımdır?" O, heç qulaq da asmadı, çevrilib getdi. "Görürsən ki, -deyir, - nərd oynayıram". (Bunu deyib, Şakro güldü). Qolundan tutdum. Bura gəl dedim, şəhərdə nə qədər nərd var, sabah sənin üçün alaram, mənə biabır

etmə, gəl gedək. On dəqiqə sənin üçün nədir ki. O, isə mənə deyir ki, get öz işinlə məşğul ol. Səbrim çatmadı, ovucumda bir cəngə saqqal qaldı.

- Bu nə vaxt oldu?

Axşamüstü. Uzaqda yaşasa dərd yarıdır, ikiaddımlığında yaşayır. Tənbəllik etdi.

- Sonra nə oldu?

Geri qayıtdım bəyi və gəlini bir təhər sakitləşdirdim. Belə keşidən, -dedim, - sizə nə əklil lazımdı, nə də ikona.

- Düz danışırısan? Bir yada sal...

- Hörmətli Otar, mən bəyəm haçansa yalan danışmışam?

- Axı onun qonağı varmış. Heç kəsi görməmişən?

- Hə, deyəsən, özü kimi bir əbalı vardı. Bilmirəm.

- Sizin davanızı görən, eşidən olub?

- Deyəsən yox. Kukuri çox şöhrətpərəstdir, boynuna almazdı. Məni təəccübləndirən budur ki, bura gəlib.

- Necə yeni "gəlib"! "Əgər, -deyir, ölçü götürməsəniz, yuxarıya gedəcəyəm".

- Qoy olsun... Səhər onun üzünə elə bozararam ki, ərizəsinin dalınca qaçıb gələr. Belələrini tanıyıram.

- Sən də düz etmirsən.

Mən boynuma alıram. Neçə dəfə and içmişəm ki, pis adamlara baş qoşmayım. Ancaq alınmır. Həyat adamı məcbur edir. Əsəblərim dözmədi, bacarmadım. Toy məclisinə qayıt və elan et: «Hörmətli Kukuri sizə kəbin kəsmək istəmir, nərd oynayır». Bax belə!

- Düz deyirsən. Çətindir. Bir müddət hər ikisi susdu.

- Hansı qardaşın evlənir, dedin?

-Kiçik. Diş texnikumu qurtaran. Cumber Vaçiberidzenin yanında işləyir. Gəlin Mardələşvilidir, Maqlakidəndir. Yaxşı,

mədəni ailədənir, valideynləri müəllimdirlər.

- Tamada kim idi?

- Karpenin yeznəsi, professor Qoqi Todua idi. Süfrəni hələlik yaxşı aparır, mənsiz dolaşmasa yaxşıdır.

- Şakro, nə üçün mən sənənin qardaşının toyunda olmamalıyam.

Şakro başını aşağı saldı.

- Uşaqların canına and olsun, kiçik toydur, cəmi əlli nəfər qonaq var. Heç kəsi dəvət etməmişik. Yalnız yaxın qohumlar və qonşular. Böyük məclis edə bilmədik.

- İndi, heç lazım da deyil. Onsuz da hamını çağıra bilməzsən, çağırılmayanlar isə onsuz da inciyirlər.

Yenə sükut çökdü. Xoruzlar banladı. Bir azdan, Şakro dedi:

- Mənim işim necə olacaq: indi həbs edirsiniz yoxsa toya qayıdım, sabah gəlirəm?

Otar qalxdı. Cibindən açarları çıxartdı, stolun sürmələrini və seyfi səliqə ilə bağladı, saçını daradı, qalın, ağaran kəkiliyi furajkanın altına düzəltdi və müttəhimə tərəf döndü:

- İndi get. Mən işi hələlik dayandırırım, sabah Kukurini bir təhər ağıllandır... Amma öz aramızda, gərək onu əməlli yolaydın, o buna layiq idi.

Şakro cibindən dəsmal çıxartdı, iri ovuclarını sildi və müstəntiqin gözünün içinə baxdı:

- Otur, əzizim, mənə bağışla... bir neçə dəqiqə... qonaqlardan ayrıca, oturaq... bir-iki sağlıq... təzə ailə quranların sağlığına içsən, sənə həyatımı verərəm... Özün bilirsən, mən Şakroyam, Georqadze.

- Şükür Allaha, axır ki, aqlın kəsdi, -deyə, Otur gülümsədi və qonağı qabağa buraxdı.

Növbətçi milis gördü ki, müstəntiqlə müttəhim məhrəbancasına söhbət edə-edə pilləkanlara tərəf getdilər.

Tәәccübündән ağızı açıq qaldı, heç nə başa düşmədi və raportu köçürməyini davam etdi. Bu növbətçi həmişə əvvəlki növbətçinin raportunu köçürərdi, ona görə də mətn standart idi: "Bizim növbəmizdə heç bir hadisə baş verməmişdir".

PARAD MALI

Qırx yeddinci zavod ölkənin nəhəng zavodlarından sayılmır. Bü balaca bir zavoddur və müasir bir qurğu üçün xırda detallar buraxır. Bunun nə qurğu olduğunu və nə üçün işləndiyini yalnız zavodun direktoru və baş mühəndisi bilir. O ki, qaldı gözətçi Kosta Qvaladzeyə, o nə bu qurğunun təyinatını bilir, nə də təsəvvür etmir ki, ölkəyə səpələnmiş kiçik zavodlarda hazırlanan detallar, qurğu yaratmaq üçün, - əgər belə bir qurğu həqiqətən yaradılırsa, - haraya, hansı şəhərə göndərilir. Kosta Qvaladzeyə elə gəlir ki, hökumət sadəcə olaraq onun qoruduğu zavoda iş tapıb. Axı qırx yeddinci zavod da nə işə istehsal etməliydi.

Bu gün aprelin doqquzudur. Bu il havalar qarlı, şaxtalı keçir. Şəhərin küçələri quru olsa da, kölgəliklərdə və həyətlərdə hələ də horraya oxşayan boz qar vardı. Hava aydın və günəşlidir. Uzun qışdan sonra Kosta ilk dəfə budkasından stulunu çıxartdı canını qızdırmaq üçün güneydə oturdu. Korlar artelinin çobanlar üçün buraxdığı keçə kürkü düymələmişdi, evdə toxunmuş papağını isə eynəyinin üstünə qədər çəkmişdi. Eynəyinin sağ qulaqcığı qırıldığı üçün sap dolamışdı. Vaxtaşırı Kosta əli ilə ağ lopa bığma və saqqalına sığal çəkirdi, sanki elə bil dartıb çənəsini uzatmaq istəyirdi. Kosta aprel günəşinə inanmırdı və düz də edirdi. Dünən səhər də günəşli gün idi, ancaq günorta göyün üzü

qaraldı, külək qalxdı və dolu qarışıq yağan yağış şaxtadan çat-çat olmuş asfaltı uzun müddət döyəclədi.

Kostanı günəş əldən saldı, mürgülədi, bir də klub anbarının müdiri Tamaz Qaloqre, salamlaşmaq işarəsi olaraq onun qulağının dibində öskürəndə ayıldı.

- Sənsən? - deyə, Kosta gözlərini açdı.

- Lənətə gəlmiş avtobus saxlamadı, yolumu uzaq saldı.

- Gah saxlayır, gah saxlamır.

- Mən arxada oturmuşdum, dəhşətli basabas idi, irəli keçmək mümkün deyildi. Sürücüyə nə qədər qışqırdımsa ki, saxla, saxla, sürücü saxlamadı, görünür məni eşitməyibdi.

Bununla da, salamlaşma bitdi. Tamaz budkadan taburet çıxarıb, böyrü üstə asfaltı qoydu və qurşağında ağrı olan adam kimi ehtiyatla oturdu.

- Baltanı götür, lap sındır. Qaloqre güldü.

- Niyə gülürsən? Düz-əməlli qoya bilmirsən? Sındırısaydın, birdəfəlik canı qurtarardı.

- Eh, Kosta, ürəyini sıxma anbarımda taburetlər üst-üstə qalanıb. Məni soruşan olub?

- Soruşmaq da sözdü, lap özünü cırıb-dağıdırdı.

- Kim?

- Direktor. Bu gün səhərdən başlayıb: bu anbarı, nə vaxt boşaldacaqlar! Mənə, -deyir, icraiyyə komitəsindən hər dəqiqə zəng vururlar, bu gün – sabah anbarı uçuracaqlar.

- Bəs köməyə adam vermək istəmir? Tək canıma öhdəsindən gələ bilərəm?

- Söz verdin - əməl etmək lazımdır. Günortayadək boşaltmasan - qiyamət qopacaq. Bəs niyə demədin ki, tək bacarmazsan. İndi necə istəyirsən bir təhər eylə. Orada, nə var?

- Elə bilirsən, xəbərim var. Necə vaxtdır ki, oraya heç

baxmamışam. Bircə onu bilirəm ki, ağzınacan doludur, ancaq nə ilə doludur, bilmirəm.

Qaloqrenin sözləri oxucuya qəribə və qeyri səmimi görünə bilər. Necə yəni, anbar müdiri bilmir ki, anbarı nə ilə doludur? İndi hər şeyi izah edərəm. (İstərdim ki, lap sadə dildə izah edim. Çünki sadəlik novellanın duzudur, məhz bunun üçün mən oxucunun qiymətli vaxtını almışam, əks təqdirdə oxucu vaxtını daha yaxşı novellalar oxumağa sərf edərdi).

Biricisi, deyəndə ki, anbar nə ilə dolu olduğunu bilmir, Tamaz düz demirdi. Necə yəni, bilmir?! Bu anbar ona tapşırılanda müharibə hələ başlamamışdı, o vaxtdan da, çox da çətin olmayan anbar müdiri vəzifəsini namusla yerinə yetirir. Qırx yeddinci zavodun klubunun anbarına müdirlik etmək mürəkkəb iş deyildi, çünki klub adında şey ümumiyyətlə yox idi.

İclaslar zavodun idman zalında keçirilirdi, anbarda iş hesabdan silinmiş yararsız şeylər və parad malı vardı. Əgər təntənəli bir hadisə olmasaydı, məsələn, şəhərə hörmətli qonaq gəlməsəydi və ya Gürcüstanın könüllü olaraq Rusiyaya birləşməsinin eninci illiyinin növbəti dəfə bayram edilməsi olmasaydı, anbarın dəmir darvazaları ildə cəmi iki dəfə - 7 noyabrda və 1 mayda açılırdı. Hər dəfə, bayrama üç gün qalmış partiya komitəsinin katibi və yerli komitənin sədri anbara düşərək, oradan portretlər, şüarlar və transparantlar seçirdilər. Onların bəzilərini elə anbarın girişinə və ya pəncərələrə asırdılar, bir hissəsini ayrıca yığirdılar ki, parlaq bayram günü paradda nümunəvi keçidə həvəsi olan zəhmətkeşlərin təkidli xahişi və dil tökməyindən sonra yığılanlara paylasınlar və əvvəlcədən ciddi tapşırınsınlar ki, keçiddən sonra bayram inventarını anbara təhvil versinlər. Paradda iştirak etməkdə uzun illər təcrübəsi olan oxucular bu xəbərdarlıqların vacibliyini təsdiq edərlər. Məlumdur

ki, paradda rəhbər işçilərin dayandığı tribuna qarşısından üç dəfə "Ura!" sədaları və addım səsləri altında vüqarla keçəndən sonra hər bir adamı məyusluq bürüyür. Məyusluq yox, hətta onun qəlbində bu cür genişmiqyaslı paradların zəruriliyinə və məqsədəuyğun olmasına şübhə yaranır. Beş dəqiqə əvvəl başı üstünə qaldıraraq apardığı məsul bir şəxsin portreti və ya ilhamverici transparant-şüar, birdən birə artıq yükə çevrilir və təbii olaraq onu hasarın barmaqlıqları arasına taxıb və ya mağazanın şüşə vitrini qarşısında atıb getmək istəyi yaranır. Çünki, gülümsəyən nümayişçilərin sıralarında bu portret nə qədər təbii və təntənəli görünürdüsə, meydandan qayıdan, fikirlərə qərq olmuş şəhərlilərin əlində bir o qədər yöndəmsiz və gülünc görünürdü.

Təsəvvür edin, anbardan parada aparılan bayram əşyalarının xeyli hissəsi geri qayıtmırdı. Lakin, taleyin hökmü ilə vitrinlərin və hasarların yanına atılan bu inventar defisit olmadığından, diqqətli yoldaşların səyi nəticəsində itib-batmırdı. Sonda, onları icraiyyə komitəsinin anbarına yığırdılar, oranın zirək işçiləri isə tabeçilikdə olan idarə və müəssisələrə paylayırdılar.

Olacağa çarə olmadığına inanan Tamaz Qaloqre oturduğu tərzdə də taburetdən qalxdı və onu aparıb budkaya qoydu, iri brezent əlcəkli əllərini irəli uzadaraq budkadan çıxdı. O, əlcəklərə diqqətlə baxdı, sonra sağ əlcəyi çıxardı, qoltuğunun altına qoydu, cibindən burun dəsmalını götürdü, finxırtı ilə burnunu sildi. Sonra bığlarını qaydaya saldı və üzünü dostuna çevirib dedi:

- Anbara düşüm, yavaş-yavaş işə başlayım.

Kosta nəzakət xatirinə dedi:

- Kömək lazımdır? Əslində, postunu qoyub getmək istəmirdi, Qaloqre dostunu başa düşdü.

- Səndən nə kömək? Lazım olsan, çağıraram.

- Necə istəyirsən.

1944-cu ildən neçə il keçib? Səhv etmirəmsə, qırx dörd il. Qırx dörd ildir ki, Qaloqre və Qvaladze bir-birini tanıyır. Tamaz iş düzələndə, Kosta iki ay idi ki, gözətçi işləyirdi. Onun üçün də Tamaz kimi, müharibə kontuziya və yaralanmaya görə vaxtından tez qurtarmışdı. Həmin vaxtdan da onlar ayrılmaz dostlar idilər. İllər ötdükcə onların şövə kimi qıvrım kəkilləri ağarmış, özləri isə ağırlaşmışdılar. Veteranlar iclasına, müharibə veteranları üçün mağazadan talonları almağa bərabər gedirdilər. Qvaladze - özünü gözə soxmağı sevmirdi. Qaloqre - əksinə. O, həvəslə qırmızı sarğı bağlayaraq ya veteran mağazasının qapısında durur, ya da drujinniklərlə növbətçilik edirdi. Bu iki dostun baxışlarındakı fərq bununla qurtarır, qalan hər şeyə onların münasibəti eynidir. Bunda da bir-birlərinə çox oxşayırlar. İkisi də danışmağı xoşlamırlar və bir-birlərini sözsüz başa düşürlər. Maaş günü bir qayda olaraq dalandakı kiçik kababxanaya gedirlər, hərəsinə bir şüşə çaxır götürürlər, vaxtlarını ləzzətli, uzunçuluq olmayan söhbətlə keçirirlər, sonra da ilhamları coşmuş, kefləri saz evlərinə gedirlər. Keçən il, kababxanalarda çaxır satışı qadağan olunanda, veteranlar ənənələrini dəyişmək fikrinə düşmədilər. Onların dostluq məclisi yalnız formaca dəyişdi. Maaş günü, növbə ilə iki şüşə ağ çaxır (qan təzyiqinə görə qırmızı çaxır içmirlər), yarımfabrikatlar mağazasından şübhəli texnologiya ilə hazırlanmış kotlet alırlar, budkada tavada qızardırırlar və hər iki şüşəni kiçik stəkanlara süzməklə və mütləq sağlıqlar deməklə (onlardan birincisini - müharibədən dönməyənlərin sağlığına) qurtarana qədər, dağılışırlar.

Qırx yeddinci zavod da qocaldı, müharibəni keçmiş uşaqlar da qocaldılar. Qırx yeddinci - bu diyarın sənayeləşdirilməsinin ilk

qaranquşlarından idi. 1927-ci ildə tikilmişdi. Sonrakı illərdə bu zavod dəfələrlə həm adını, həm təyinatını dəyişmişdi. Deyirlər, lap əvvəl burada süd bidonları və üzüm bağları üçün çiləmə cihazı buraxılırdı. Sonralar, qazma quyuları üçün silindrlər istehsal olunurdu. Müharibə illərində odlu silahlar üçün çaxmaq tətiyi buraxırdı. Kosta və Tamaz işləməyə gəldiyi zaman bura diyircək zavodu idi. 1957-ci ildən sərirləşdirici içkilər üçün arabacıqlar istehsalına başladılar. 1969-cu ildən əleyhqazların istehsalı başladı. Artıq beş ildir ki, zavod "47-ci" adlanır və unikal bir qurğu üçün işləyir.

Klub anbarı burada, budkanın beş metrliyində, zirzəmidə idi. Zavodun ikimərtəbəli köhnə binasını küçənin təmiri ilə əlaqədar uçurmalıydılar. Zavod müdiriyyəti müvəqqəti olaraq, elə zavodun həyətindəcə tələsik qurulmuş fin evinə keçmişdi, ancaq anbarın hara keçəcəyi haqqında geniş ictimaiyyətin heç bü məlumatı yox idi. Müdiriyyət bu inventar üçün maddi məsul və deməli cavabdeh olan anbar müdiri və gözetçiyə çox dumanlı cavab verdi: əvvəlcə boşaldaq, düşünürəm ki, sonra icraiyyə komitəsinin anbarında müvəqqət yerləşdirərlər. Sonra bizə yeni klub tikəndə, anbar üçün yer taparıq... Bu söhbət üç gün əvvəl olmuşdu. Qaloqre şəhər tikintisinin sürəti haqqında yüksək fikirdə deyildi, ona görə də əmrin yerinə yetirilməsini ləngidirdi: tələsməyin nə mənası var, keçi ağaca dırmaşanda, onlar sökməyə gələcəklər. Bu üç günün ərzində o, direktoru sakitləşdirirdi: "Sabah başlayacağam, sabah hər şey ediləcək", ancaq Kosta'nın səhərki təsirindən sonra işə başlamaq qərarına gəldi - birdən, doğrudan da sökməyə gələrlər. Üç gün əvvəl isə direktorun dediyinə o qədər də maraq göstərmirdi. "Onsuz da mən bunu, görməyəcəyəm, yeni ildən istirahətə gedəcəyəm -deyə fikirləşdi. Yorulmuşam, dala nəqliyyatda vurnuxa bilmirəm, trolleybus

gedə-gedə sıçrayıb düşə bilmirəm, köhnə yaralarım sızıldayıb, ayaqlarım da həmişəki deyil - axı, 73 yaşım var".

Anbarın qapısındakı qıfıl paslanmışdı, açmaq üçün, iki dəfə daşla döyəcləməli oldu. Qaloqre pilləkənlərdəki paslanmış konserv bankalarını və köhnə qəzetləri yığışdırırdı. Anbarda boya iyi ilə qarışmış acı nəmişlik iyi vardı. Səliqəsiz, topa halında tökülmüş parad inventarı, Qaloqre gözlədiyindən də xeyli çox idi. İçəri girəndə, birinci fikri bu oldu: "Hə-ə, burada ki, on adamlıq iş var, indi gəl bu qalağı ayırd etməyə çalış".

Sağ tərəfdən keçidi marksizm-leninizm klassiklərinin qrup halında olan portreti kəsmişdi. Buna görə də Tamaz əvvəlcə bu tablону küçəyə çıxartdı və binanın divarına söykədi.

Kosta baxdı və təəccübləndi:

- Aha, dördü də bir yerdədir?

- Guya birinci dəfə görürsən! – deyə, anbar müdiri bir neçə dəfə əlini-əlinə vurdu ki, əlcəklərdəki toz dağılsın və yenə zirzəmiyə düşdü.

Bu portreti Kosta çoxdan görməmişdi, indi ona diqqətlə baxdı. Ön planda Stalin təsvir olunmuşdu, ondan sonra saqqallı və bığlı simalar sıralanmışdılar. Kosta budkaya girib, nəm əsgə gətirdi və tablunun tozunu sildi.

Bu vaxt Qaloqre fisıldayaraq Budyonunun büstünü zirzəmidən çıxartdı və ehmalca səkiyə qoydu. Sonra Jdanovun və Kaqanoviçin portretlərini gətirib divar boyu cərgə ilə yığdı.

Köhnə, güvə yemiş şüar-transparantları çıxarmaq Qaloqreyə çətin olmadı, lakin dairəvi, nazik məftilə dartılmış cuna üzərində çəkilmiş və uzun ağaca bərkidilmiş, müxtəlif dövrlərin Siyası Büro üzvlərinin portretlərini bir dəfəyə beş-altı dənə çıxarırdı və büstlərin asxasına, divarın yanına qoyurdu.

Kosta Qvaladze isə əlində nəm əsgə, büstlərin üstündə əlləşirdi.

Qırx yeddinci zavodün inzibati binasının qabağına camaat yığışmağa başladı. Yoldan ötənlər bu qəfil sərginin önündə ayaq saxlayır, kimi kədərli-kədərli, kimi də şən-şən (yaşından asılı olaraq) səki üzərindəki eksponatlara baxırdı. Doğrudur bunlar əvəzsiz incəsənət əsərlərindən sayıla bilməzdi, ancaq, aydın idi ki, bu şəkillərə küllü miqdarda pul, enerji və nəsilərin ilhamı sərf olunmuşdu.

Aydındır ki, parad malına bu qədər kütləvi marağı Qaloqre gözləməirdi. O, yorulmuşdu, tərini içindəydi, tutması tutmuşdu: daha çox parad malını nümayiş etdirmək istəyirdi.

Bu arada zirzəmi ətrafında camaat çoxalırdı. Qabaqdakılar getmək istəmirdilər, arxadakılar isə sıxırdılar. Hamı öz işini unutmuşdu. Sanki onları buraya keçmiş paradların qəhrəmanlarını tanımağa və ölkə qarşısında xidmətlərini qiymətləndirməyə çağırmışdılar. Səs-küy aləmi başına götürmüşdü, gülüş səsləri eşidilirdi. Qaloqrenin zirzəmindən gəlişini səbirsizliklə gözləyirdilər.

Büslərin gəlməsini xüsusi maraqla qarşılayırdılar. Pilləkanda əvvəlcə büstün başı, sonra Kostanın heykəlin kürəyindən yapışdığı qırıxmış əlləri, nəyahət, sonra dəsmal ilə bağladığı və qabağa əydiyi başı görünürdü. O, tərlədiyi üçün qulaqlı papağını çıxartmış, başına təmizliyi şübhə doğuran dəsmal bağlamışdı.

Xruşovun büstü ona kifayət qədər ağır göründü. Kənardan kömək olmasaydı yəqin ki, salıb, parça-parça sındıracaqdı. Ancaq, xoşbəxtlikdən hər şey yaxşı qurtardı.

Adama elə gəlirdi ki, Qaloqre bu parad malını çıxartmağa nə isə xüsusi məna verir. Bəzi portretləri və büsləri, çiyindən və ya başından tutaraq xüsusi hörmətlə, bəzilərini isə çiyinə alıb, çırpı şələsi kimi səliqəsiz çıxarırdı. Bəziləri ona qeyri-adi dərcədə yüngül, digərləri isə dəyirman daşı kimi ağır gəlirdi.

Tamaşaçılar isə öz növbəsində hər bir büstü və ya portreti təsvir olunan adamın xidmətlərinə uyğun qarşılayırdılar: bəzilərini – alqışlarla, digərlərini – sükutla, üçüncüləri isə - fit və gülüslə...

Səki boyunca həyatımızın siyasi ehtirasları, qanlı səhnələri, mənasız və ya mənalı igidlikləri, məkrləri, sarsaq eksperimentləri, iqtisadi döyüşləri, tarixdə diletant sıçrayışları və sözsüz ki, vaxtında qayıdış və özünüdərki ilə dünənimizin panoramı düzülüşdü.

Stalinin, Voroşilovun, Budyonnunun, Dzerjinskinin, Jdanovun, Kaqanoviçin, Molotovun, Mikoyanın, Bulqaninin, Malenkovun, Xruşovun, Brejnevin, Suslovun, Podqornının, Çernenkonun, Andropovun və bir çox başqalarının büst və portretləri cərgəyə düzülərək, dayanmışdılar.

Portretlərə diqqətlə baxdıqda, sosial sifarişi tələsik yerinə yetirən rəssamın şəklə qoyduğundan daha çox şey görünürdü. Bəzilərinin, sifətindən müdriklik yağdı, sanki təntənə hissi vardı, digərləri sanki bu dəstəyə təsadüfi düşmüş kimi təvazökar, üçüncüləri isə avantürist təbəssümü ilə dodağını əyərək, həyasızcasına, ürəkli baxırdılar.

... Yük maşınının üstündən üç kişi yerə sıçradı, dabanları ilə taqqıldadaraq pilləkanlarla zirzəmiyə düşdülər. Qaloqreyə nə dedikləri məlum deyil, ancaq onun çatılmış qaşlarından və qəzəblə sıxılmış dodaqlarından görünürdü ki, qanını qaraldıblar.

Gələnlərdən boyca hündür olanı camaata dedi:

- Xahiş edirəm dağılışın! Öz işinizlə məşğul olun! Bura sizin üçün nə sirkdir, nə də kino!

Bu cür kəskin avazla müraciət vətəndaşlara da sirli təsir edir. Onlar tələsmədən, boylana-boylana, gülümsəyərək və irişərək dağılışmağa başladılar.

Bu üçlük həsəd olunacaq bir çevikliklə parad malını maşına

yüklədilər və üstünə iri brezent parçası örtüldü. Yükləmək uzun çəkmədi, brezenti dartmağa və dörd küncdən bərkitməyə çox vaxt getdi.

* * *

"KAMAZ" tırlı ilə yola düşəndə Qaloqre, əllərini silərək, zirzəmidən çıxdı, ayaqlarını sürüyə-sürüyə budkaya yaxınlaşdı, tabureti çıxartdı, onu böyrü üstə ehtiyatla asfalta qoydu, sızılı ilə oturdu və Kostaya dedi:

- Bunlar nə anqırırdılar? Dedilər, boşalt, mən də boşaltdım. Bəlkə mən başqa bir iş görmüşəm?

Kosta cavab vermədi. Tamaz sükutu yenə pozaraq, dedi:

- Səncə, bütün bunları hara apardılar?

- Heç nə demədilər,

- Belə də iş olar? Axı bu inventara mən cavabdehəm, bəs sabah məndən soruşsalar?

- Qorxma, soruşmazlar.

- Doğrudan soruşmazlar?

- Sən nəyə cavabdehsən... Tutaq ki, bir büst çatmadı, belə çıxır ki, sən əkişdirmisən? Guya onu kimsə alar? Hec nədən qorxma, onlar bilir, bu malı hara aparmaq lazımdır.

Külək əsdikcə anbarın çürümüş qapısı cırıldıyırdı. Günəş, gah topalaşmış buludların arasından vaxtaşırı özünə yol tapırdı, gah da nəhəng bir kölgə şəhərin üstündən qaçırırdı...

MÜNDƏRİCAT

	Səh
Müəllifdən	3
Tərcüməçidən	5
Baci	9
Şulaveri müharibəsi	13
Etiraf	17
Mirzə	29
İnadkar	34
Qış	42
Xeyirxah	53
Ferma müdiri	76
Təbib	85
Əziyyət	90
Sehrbaz	101
Nə oldu?	109
Kinofilm üçün süjet	114
Turist qrupunun sərgüzəştləri	122
Hadisənin təqsirkarı	134
Parad malı	145

75/464

«Elm və Təhsil» nəşriyyatının direktoru:

professor Nadir MƏMMƏDLİ

Kompüter dizayneri: Dürdanə Mirtağıqızı

Yığılmağa verilmiş 15.12.2009.

Çapa imzalanmış 21.12.2009.

Şerti çap vərəqi 9,7. Sifariş № 735.

Kağız formatı 60x84 1/16. Tiraj 500.

Kitab «Elm və Təhsil» nəşriyyat-poliqrafiya müəssisəsində səhifələnilib çap olunmuşdur.

E-mail: elm_ve_tehsil@box.az

Tel: 497-16-32; 050-311-41-89

Ünvan: Bakı, İçərişəhər, 3-cü Maqomayev döngəsi 8/4.

T 14.089
საქართველოს
ბიბლიოთეკა
3

Vüqar Vüqarlı (Əliyev) 1955-ci ildə Gürcüstanda anadan olmuşdur.

Fizika-riyaziyyat elmləri doktorudur.

Fizika sahəsində elmi kəşfinə görə

Nobel mükafatı laureatı Kapitsa adına Qızıl Medala layiq görülmüşdür.

Azərbaycan (1998) və Gürcüstan (2004) Yazıçılar Birliklərinin üzvüdür. Şota Nişnianidzenin şerlərini (“Allah, bizi saxla!”, 1999) və Revaz Mişveladzenin novellalarını (“Yorğun adamın monoloqu”, 2000) ilk dəfə Azərbaycan dilinə tərcümə etmişdir.

Bədii tərcümə sahəsində “Humay” Milli mükafatının (2001) laureatıdır. Azərbaycanlı oxuculara təqdim etdiyi “Xeyirxah” adlı bu kitabda R.Mişveladzedən yeni tərcümələri toplanmışdır. Ailəlidir, üç oğlu, iki nəvəsi var.

ვუგარ ვუგარლი (ალიევი) 1955 წელს დაიბადა საქართველოში. ფიზიკა-მათემატიკის მეცნიერებათა დოქტორია. ფიზიკაში სამეცნიერო აღმოჩენისათვის დაჯილდოვებულია ნობელ პრემიის ლაურიათი კაპიტოსის სახელობის ოქრო მედალით.

აზერბაიჯანის (1998) და საქართველოს (2004) მწერალთა კავშირის წევრია. შოთა ნიშნიანიძის ლექსები (“უფალო, შეგვიწყალო”, 1999) და რევაზ მიშველაძის ნოველები (“დაყლილი კაცის მონოლოგი”, 2000) პირველად თარგმნა აზერბაიჯანულ ენაზე. სამხატვრო თარგმანისათვის დაჯილდოვებულია აზერბაიჯანის ეროვნულ პრემიით – “ჰუმაი” (2001). აზერბაიჯანულ მკითხველს წარდგენილი “სათნო” სახელობის წიგნში რევაზ მიშველაძისაგან ახალი თარგმნებია შექმნილი.

დაოჯახებულია, ჰყავს სამი შვილი და ორი შვილიშვილი.